

Краєзнавець

ПРИКАРПАТТЯ

№ 16

2010

липень—грудень

регіональний науково-методичний альманах

Свідоцтво про реєстрацію
серія ІФ № 463
від 17.XII.2001 р.

Видавець:

Видавничо-інформаційний центр
Івано-Франківського обласного державного центру
туризму і краєзнавства учнівської молоді

Адреса редакції:

м. Івано-Франківськ, вул. Нечуя-Левицького, 19,
тел. 58-21-56

Засновники:

Івано-Франківський обласний державний центр туризму
і краєзнавства учнівської молоді
Івано-Франківська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

Редакція залишає за собою право скорочувати і редагувати надіслані матеріали,
не порушуючи їхнього основного змісту. За достовірність фактів, цитат відповідальність несуть автори

редакційна колегія:

Володимир Грабовецький
(головний редактор)

Богдан Гаврилів
(заступник головного
редактора)

Михайло Косило
(шеф-редактор)

Галина Горбань
Тетяна Завгородня
Микола Кугутяк
Володимир Любінець
Богдан Мицкан
Михайло Паньків

Борис Савчук
Степан Хороб

Юрій Угорчак
(відповідальний секретар)

Ярослав Довган
(літературний редактор)

Лідія Левицька
(коректура)

Стефанія Шеремета
(верстка)

Ірина Косило
(відповідальна за випуск)

Зміст

Дослідження давньої історії та культури Прикарпаття

Зеновій Федунків Оборонні укріплення села Нижнева	3
Іван Бондарев Палац Потоцьких	7
Ірина Косило Перші лауреати обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Полека	10

З історії національних меншин

Мечислав Фіглевський Перші громади релігійних меншин на Снятинщині	14
---	----

Люби і знай свій рідний край

Володимир Федорак Особливості розвитку етнотуризму на Гуцульщині	18
Дарія Мицан Чорний – Чортовий – Гурський	21
Василь Бурдуланюк Історія Стопчатова в іменах	23
Іван Бойко Повернення із забуття	30

З історії культури й освіти

Михайло Воробець «Червона школа» м. Рогатина	33
Надія Рега Реклама в українській пресі Галичини початку ХХ століття	36
Михайло Косило Туристсько-краєзнавча робота у позашкільних навчальних закладах України: ретроспективний погляд	38

Пам'ятки духовної культури

Іван Драбчук Божі знаки над Духовою криницею	41
---	----

Історія краю в іменах

Олег Гуцуляк, Петро Дрогомирецький Пророк у поемі «Мойсей» І. Франка	43
Леонід Кирилаш Хроніка одного рейсу	45
Володимир Морозюк Олесь Весняний – поет, патріот, борець	49
Наталія Салига До портрету Уляни Кравченко: етико-педагогічні домінанти творчої спадщини	50
Володимир Морозюк Відкриття імен	54
Віталій Шевченко Голгофа письменника Володимира Короленка	54
Віталій Фіглевський Лікар, що вивчав підземний літопис Галича	56

Слідами спогадів

Спогади колишніх станіславівських школярів ХІХ ст.

Юрій Угорчак Від академії до університету	59
Ян Вежбовський Мої спогади з 1972–1880 років	63
Ігнатій Дашинський Фрагменти зі спогадів 1878–1882 років	67
Євген Барвінський Зі шкільних споминів 1883–1889 років	70

Музеї

Олег Бойкевич Музей Миколи Угриня-Безгрішного в Рогатині	72
---	----

Літературна сторінка

Олесь Весняний Земле моя. Моє серце. На Київ, братове! Україні	75
---	----

Ювілеї

Ганна Марчук Обсерватор селянського життя	77
Петро Арсенич Археолог, історик-краєзнавець, діяч ОУН	80
Богдан Гаврилів Ярослав Мельничук – історик, педагог і краєзнавець	82
Богдан Гаврилів До 70-річчя від дня народження	83
Юрій Угорчак Дослідник та організатор краєзнавчого руху на Прикарпатті	84
Михайло Косило Науковець, педагог, культурна та громадська діячка	85

Рецензії

Петро Сіреджук Віхи знаменитого покутського села	88
Євген Баран Галичина: між князем і невільницею	89

Наші автори

Наші автори	92
-------------------	----

На обкладинці:

Перша стор. – Петро Арсенич, Володимир Грабовецький та Богдан Гаврилів – перші лауреати обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Полека на фоні реставрованого Галицького замку

Остання стор. – медаль та диплом лауреата обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Полека на фоні наших Карпат. (Автор ескізу медалі – член НСХУ Ярема Оленюк).

Село Нижнів на Тлумаччині є одним із тих населених пунктів, які відігравали важливу роль в історії Прикарпаття. Дністер тут тече широким руслом і утворює кілька обмілин. Здавна по них убрід через річку переправлялися торгові каравани і військові загоны. Напевне, тому прибережну зону біля Нижнева обносили

укріпленнями й влаштовували тут оборонно-вартові городища, замки й навіть форт. З археологічних, історичних та етнографічних джерел відомо, що на теренах села в різний час існувало шість оборонних об'єктів: **сторожова твердиня, укріплений монастир, шляхетський верхній замок, шляхетський нижній замок, сторожова вежа на горі Стражниці і форт австрійської армії**. Короткий час Нижнів мав статус містечка (1508–1531). Однак, на відміну від інших міських населених пунктів, його середмістя не мало фортифікаційних укріплень. Уже у 1531 р. поселення вщент зруйнували молдавські загоны і воно втратило міський статус. Знову Нижнів набув статусу містечка лише у 1702 р., коли потреба у міських укріпленнях не стояла так гостро.

Отож розповімо детальніше про всі фортифікаційні об'єкти цього села.

Сторожова твердиня

За 2 км на схід від села на високому мисоподібному виступі правого берега Дністра, що зветься Городищем, колись стояла сторожова твердиня. В археології її називають городище Нижнів VIII. Відразу відзначмо, що розташовувалося укріплення у місці, добре захищеному схилами гори, штучними ескарпами, дерев'яною загорожею та сусідніми оборонними об'єктами. З південного сходу доступ до неї ворогові закривав монастир, з півдня – давньоруське поселення X–XI ст. (Нижнів IX). Городище виявив польський археолог Б. Януш у 1918 р., а ретельно обстежив у 1987 р. наш сучасник археолог, к. і. н. Б. Томенчук.¹ За керамікою та віднайденим на північних схилах скарбом монет (100 дирхем, карбованих у 925–926 роках) сторожову твердиню датують X–XI ст.²

Складається городище з двох майданчиків, розділених ровом завширшки 5–8 м, завглибшки 3 м, – овального і підпрямокутного. Перший розташований на краю мису й, очевидно, вміщував вартову башту. Другий з напільного боку захищався валом заввишки до 5 м та ровом завширшки до 10 м. Культурний шар на городищі – 5–10 см³. Вірогідно, по периметру майданчики мали дерев'яну загорожу й оборонялися з двох-трьох дерев'яних башт. Одна з башт виконувала функції сторожової. З неї добре проглядалося плесо Дністра і броди. Тож городище мусило виконувати функції

¹ Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. – Матеріали досліджень 1976–2006. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 226.

² Нижнів // Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська обл. – К., 1971. – С. 579–580.

³ Вуяно М. Нижнівські монастирі: від часів Київської Русі до середини XX століття // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – 2003. – №7–8. – С. 35–47.

Зеновій Федунків

Оборонні укріплення села Нижнева

оборонно-дозорного форпосту давнього Галича, в якому, судячи з площі укріпленої території, проживало близько 20–30 вояків. Навколо твердині у X–XI ст. з'явилися неукріплені поселення в урочищі Могильне-городище (на південь від твердині) і в урочищі Загородище (на південному схилі пагорба).^{*} Цілком можливо, що згодом твердиня перетворилася на резиденцію місцевого боярина – власника навколишніх земель. Знищено фортифікаційну споруду й навколишні осади-супутники ймовірно у XII ст. Вцілілі жителі переселилися на територію, що зараз належить с. Тижневу, й заклали три поселення. Саме з цих поселень сформувалася населений пункт, який пізніше отримав назву Нижнів.

Укріплений монастир

Впритул до західного боку городища прилягав давньоруський укріплений монастир. Ідентифікувати його допомагає топонімічна назва урочища Монастирик. Розташовувався він на рівному майданчику нижче від сторожової твердині. При спорудженні монастирських укріплень максимально використано природний ландшафт і елементи фортифікації сусіднього об'єкта. Сусідство з городищем і поселенням приносило ченцям взаємну користь і з погляду безпеки, і з огляду на господарські взаємини.

Місцевий краєзнавець Д. Лупипсів стверджує, що монастир заснували монахи-пустельники, котрі проживали в печерах, викопаних у березі Дністра.⁴ У вільний час монахи робили дерев'яний посуд і обмінювали його на їжу.⁵ З часом ченці об'єдналися і побудували скит. Історичних джерел про цей чернечий осідок не знайдено. Про функціонування скиту за часів Ярослава Осмомисла згадується тільки у книгах, виданих «Просвітою» в кінці XIX ст.⁶ На поч. XX ст. на місці монастирської церкви стояли каплиця і пам'ятний хрест, які впродовж віків у пам'ять про сакральну споруду відновлювали жителі Нижнева.

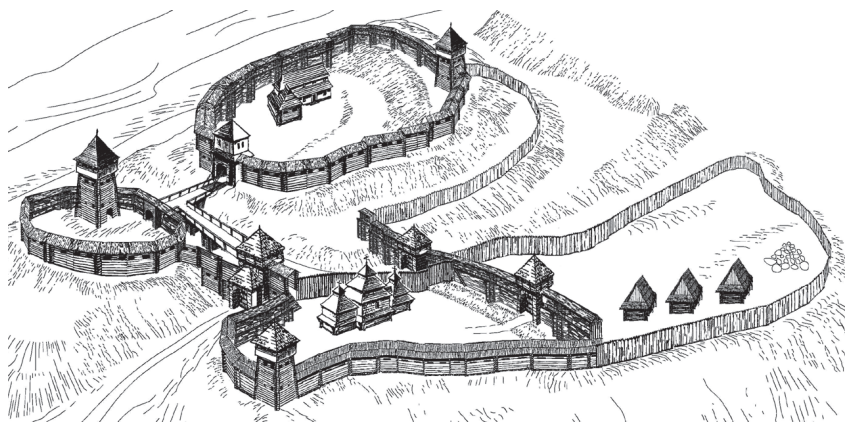
Монастир обстежували експедиція Івано-Франківського краєзнавчого музею (2003 р.) та експедиція науково-редакційного відділу «Звід пам'яток...» (2009 р.). У фортифікаційному плані він був типовою дерев'яно-земляною спорудою. Від городища його відмежовував глибокий яр, яким проходила вузька дорога. Піднятися на монастирський майданчик заважали стрімкі штучні укоси, вали з напільного боку та дерев'яна загорожа-частокіл по периметру майданчика. Просідання землі у деяких місцях на площадці монастиря свідчать про існування тут підземних ходів. За обмірами і топографією терену навколо монастиря працівники науково-редакційного відділу зробили візуальну реконструкцію.

^{*} Виявлені у 1987 р. археологами Б. Василенком і Б. Томенчуком.

⁴ Розповідь краєзнавця Д. Лупипсова // Звіт про відрядження Зеновія Федунківа до с. Нижнева Тлумачького району 28 вересня 2009 р.

⁵ Нагірний Т. Під Покровом Пресвятої Богородиці // Репортер. – 2008. – 28 лютого. – С. 21–22.

Гіпотетична реконструкція фортифікаційних укріплень сторожової твердині і монастиря. Автори Л. Поліщук і З. Федунків

Шляхетський верхній замок

На східному схилі нижнівської гори Холм збереглися залишки земляних укріплень колишнього шляхетського замку. Для зручності називатимемо його верхнім, оскільки в центральній частині села існувала ще одна фортифікаційна споруда. Польський історик О. Чоловський в одній зі своїх праць припускає, що звели його у 1491 р.⁷ Майже 40 років твердиня служила надійним захисником родини власника села, довколишньої шляхти і місцевого населення. У 1531 р. молдавани вдерлися у місто, спалили його і дуже зруйнували замок. За словами О. Чоловського, після того руйнівного нападу замок виглядав дуже занедбаним.⁸ Місцевий краєзнавець С. Гриджин вважає, що твердиню відновили. «Переповідають, ніби кілька років на невисокій, але малодоступній горі місцеві ґазди рубали вікові дуби, корували їх і возили битим шляхом на гору, де незабаром мали звести великий замок. Вже на місці укладали й укріплювали дерево, робили оборонний рів та підйомний міст. До 40-х років 16 ст. Нижнів мав свою «фортецю», яка багато літ була оборонницею місцевих жителів, недоступною для ворогів», – писав краєзнавець у одній зі статей.⁹

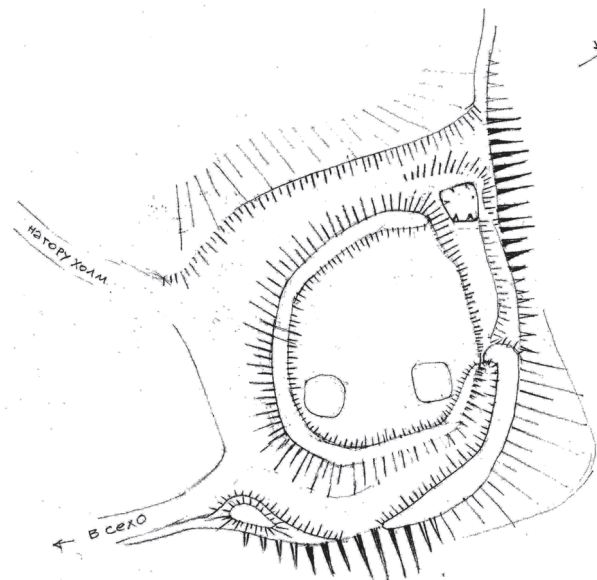
У 1594 р. на Нижнів напали кримські татари. Після грабежів у селі вони почали штурмувати замок. Один з очевидців у своїх спогадах, що зберігалися в Нижнівському монастирі паулінів, про цю подію писав: «Недільного ранку 3 липня 1594 р. церковні дзвони не звали до богослужіння, а нижнівські господарі ще з досвітку не готувалися вести збіжжя на базар – усі, хто був, – і великі, і малі, прихопивши з собою харчі, поспішали до замку, подалі від гори Стражниці, яка зловіщо палала у сторожових вогнях, сповіщаючи людей у Нижневі та інших селах, що по Дністру йдуть у край татарсько-турецькі орди. Рипіли важкі засуви, лаштувались при бійницях оборонці та й нижнівці – хто що міг прихопити в руки, аби боронитись від ненависного ворога. Усі чекали битви. Але турки на замок не йшли. Вони спершу спалили містечко, а вже

потім, дочекавшись полудня, направились до замку. Кілька годин не вмовкали крики, зойки, стогін. Кров потоком лилася по скалистих горбах. Загибло багато оборонців замку, упавши від турецьких стріл та шабель. Ще більше залишилось під згарищами стін і веж».¹⁰

Щоправда, нападники дуже швидко заплатили за невинно пролиту кров. Як стверджує польський хроніст, повертаючись з побою, турецько-татарський загін потрапив у засідку, влаштовану ротмістром Я. Щуцьким, у лісі, поблизу села Антонівки, і був повністю розбитий.¹¹

Після повернення зі схованок уцілілі нижнівці відбудували село. Однак твердиню на горі Холм більше не відновлювали. За свідченням жителя села В. І. Долішнього (1933 р. н.), на Замчиську односельці знаходили холодну зброю, стріли, наконечники списів – свідчення штурму і оборони твердині. Існував там і підземний хід.¹²

Обстеження замку виявило, що він мав прямокутну форму. Укріплювався з трьох боків ровами, валами і дерев'яною загорожею або муром. З четвертого боку на краю стрімкого схилу гори вірогідно стояли будівлі з бійницями. Замчище всяєне каменем від будинків чи муру, що тут стояв. Працівники науково-редакційного відділу провели обміри збережених укріплень твердині і відтворили її план.

Гіпотетична реконструкція плану шляхетського верхнього замку. Автори Л. Поліщук і З. Федунків

⁶ Гриджин Я. Нижнів – столиця мого дитинства // Тижневик Галичини. – 2000. – 8 червня.

⁷ Czolowski A. Bitwa pod Obertynom 1531. – Lwow, 1890. – S. 9.

⁸ Czolowski A. Bitwa pod Obertynem 1531. – Lwow, 1890. – S. 9.

⁹ Гранат С., Буджак М. Замок над Дністром // Червона Калина (Додаток до газети «Дністровська зірка»). – 1990. – 27 жовтня.

¹⁰ Гранат С., Буджак М. Замок над Дністром // Червона Калина (Додаток до газети «Дністровська зірка»). – 1990. – 27 жовтня.

¹¹ Гранат С., Буджак М. Замок над Дністром // Червона Калина (Додаток до газети «Дністровська зірка»). – 1990. – 27 жовтня.

¹² Звіт про відрядження Зеновія Федунківа до с. Нижнева Тлумацького району 28 вересня 2009 р.

Шляхетський нижній замок

Ще одну оборонну твердиню побудовано на схилі пагорба, що розташований навпроти верхнього замку в урочищі Вали. Сусіднє урочище на схилі Страж-гори має назву Поруб.

За історичними джерелами, замок спорудив близько 1600 р. шляхтич Іоан Блюдницький. Зруйнований він у 1620 р. під час чергового татарського походу на Покуття. Тоді ворожі загони перетворили його, як і село, на купу руїн. Відбудував замок у кінці 1640-х років коломийський староста Станіслав Потоцький. Але у 1650 р. твердиню вчергове спалили козаки Б. Хмельницького.¹³ Втретє замок відбудований у 1693 р. стараннями нових власників – магнатів Яблоновських. Не виключено, що відновили твердиню для охорони запасів кременю, який тут добували і складували.¹⁴ Станіслав-Вінцентій (1694–1754) і Антоній (1732–1799) Яблоновські дбайливо опікувалися твердинею.¹⁵ Зруйновано її в кінці XVIII ст. На місці замку в 1821 р. нові власники села Бадені побудували палац. Відомий він за світлиною поч. XX ст.

Нижнівський палац на місці нижнього замку. Світлина поч. XX ст.

Зараз замчисько щільно забудовано. Тут розташовані садиби Марії Глинянської (Вальницької), Романа Пацагана та інших господарів. З оборонних укріплень чітко відстежуються земляні укоси та фрагмент валу. Місце дуже густо всіяне крем'яними черепками та каменем не місцевого походження, що свідчить про існування на цьому місці кам'яних замкових і палацових будівель.¹⁶

Сторожова вежа на горі Стражниця

За свідченням місцевих краєзнавців Т. Нагірного і Д. Лупипсова, на г. Стражниця стояла сторожова вежа, на якій сільські чоловіки у XVI–XVII ст. несли варту, спостерігаючи за навколишнім тереном.¹⁷ Такі караульні вежі будували в кожному заможному селі, і вони називалися чуга. Сигнали про наближення ворожих загонів передавали з них запалюванням вогнища або ударами дзвонів. Не виключено, що подібна сторожова вежа стояла й на пагорбі гори Холма.

¹³ Koscioly i klasztory rzymskokatolicie dawnego wojewodztwa Ruskiego. – Т. 14. – Krakow, 2006. – S. 231.

¹⁴ Гранат С., Буджак М. Замок над Дністром // Червона Калина (Додаток до газети «Дністровська зірка»). – 1990. – 27 жовтня.

¹⁵ Koscioly i klasztory rzymskokatolicie dawnego wojewodztwa Ruskiego. – Т. 14. – Krakow, 2006. – S. 231.

¹⁶ Звіт про відрядження Зеновія Федунківа до с. Нижнева Тлумачького району 28 вересня 2009 р.

¹⁷ Нагірний Т. Під Покровом Пресвятої Богородиці // Репортер. – 2008. – 28 лютого. – С. 21–22.

Оборонний монастир паулінів

На пагорбі над селом в урочищі Кляштор стояла ще одна мурована оборонна споруда. Її спорудження пов'язане з такою історією. У 1740 р. власник містечка Станіслав-Вінцентій Яблоновський (1694–1754) запросив до Нижнева ченців римо-католицького ордену паулінів і надав їм земельну ділянку на пагорбі для спорудження чернечої обителі.

Фундатор монастиря паулінів Станіслав Яблоновський

Будівництво монастиря і костюлу тривало сім років і було завершено у 1747-му.¹⁸ Однак уже через кілька років через великі тріщини у стінах костюлу довелося розібрати. Його будівництво затяглося до 50-х років XVIII ст. Монастир мав відігравати роль сакрально-фортифікаційного об'єкта, тому його споруджували фундаментально за типом кляштору. Чотири муровані з цегли монастирські будівлі з'єднувалися між собою по периметру і створювали закритий просторовий комплекс – внутрішній прямокутний двір, витягнутий по лінії схід – захід. Вівтарною частиною до однієї зі сторін примикав костюл. Досить стрімкий і недоступний північний схил пагорба, окрім муру, захищали земляний вал і рів. Такими ж земляними укріпленнями були оточені й інші сторони кляштору. Центральною спорудою кляштору був мурований костюл. У центральній його частині містилася крипта, де поховали одного з власників села з дружиною. Під монастирем було влаштовано просторі підземелля зі склепінчастими перекриттями. Отці пауліни проводили місійну діяльність, збирали історичні літописи, вели літопис свого монастиря, куди записували всі значні події. Хроніка нижнівського монастиря паулінів зберігається нині у Центральному державному історичному архіві у місті Львові і є цікавою з огляду на фіксацію невідмих фактів і подій у житті краю. Закрито монастир за розпорядження австрійської влади у 1786 р. Спочатку його передали римо-католицькій парафії, а пізніше – римо-католицькому ордену сестер Непорочного Зачаття Діви Марії. Черниці усаджували все майно, що до цього належало паулінам. При жіночому монастирі тут функціонували дівоча школа для дітей аристократів, сирітський притулок та невелика амбулаторія для місцевих жителів. Покинули монастир сестри милосердя в 1947 р. після закриття чернечої обителі. Будівлі кляштору майже 20 років використовували як стайні колгоспу. В 1958 р. через аварійний стан їх розібрали, а на просторому майданчику влаштували тракторну бригаду.¹⁹

Обстеженням встановлено, що на місці оборонного монастиря збереглися фрагменти мурованих стін завтовшки близько метра, глибокий рів у західній частині монастирського комплексу та штучні укоси.

¹⁸ Koscioly i klasztory rzymskokatolicie dawnego wojewodztwa Ruskiego. – Т. 14. – Krakow, 2006. – S. 232.

¹⁹ Вуянюк М. Нижнівські монастирі: від часів Київської Русі до середини XX століття // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – 2003. – №7–8. – С. 35–47.

*Костьол і монастир паулінів у Нижневі.
Світлина поч. XX ст.*

Форт австрійської армії

У княжі часи по видовженому хребту гори Холма проходила дорога на Галич. У XIV ст. тут стояв шляхетський замок, у XVI–XVII ст. – сторожові вежі, на яких жителі Нижнева несли варту і попереджали про наближення турецьких і татарських загонів. За розповіддю місцевого краєзнавця Д. Лупипсова, колись вершину гори Холма жителі намагалися використати під поля. Однак через часте виорювання людських останків обробляти землю припинили.

У 1900 р. на стратегічних висотах гори Холма командування австрійської армії будує форт з лінійними укріпленнями для контролю над переправою через Дністер та навколишнім тереном. Спочатку форт з укріпленнями використовували як полігон для військових навчань. Однак з початком Першої світової війни укріплення зміцнили залізобетонними перекриттями, збільшили протяжність окопів та валів. Узимку 1915 р., укріпившись у форту, австрійська армія стримувала атаки росіян, які, починаючи з 12 лютого, на лінії Єзупіль – Нижнів намагалися прорвати оборону. Вдалося їм це зробити лише 20 лютого із захопленням Нижнівського форту. 25 лютого тут розмістився штаб корпусу 9-ї російської армії. На початку червня 1915 р. Нижнів знову опинився в зоні воєнних дій. На горі Холмі тепер тримала оборону російська армія. Артилерійським обстрілом з форту знищено більшість сільських будівель.²⁰

У червні 1919 р. під час Чортківської офензиви УГА в укріпленнях форту окопалися поляки, загрожуючи наступом на фланг УГА. Головною опорою польських військ були окопи часів позиційної війни 1915–1918 років на дуже вигідній для оборони висоті «292» з крутими берегами від Дністра. Впродовж шести днів (12–17

червня) вояки 8-го куреня 3-ї бригади УГА вели атаки на лінійні укріплення поляків, обстрілюючи їх з бронепойзда. Зрештою на шостий день сили поляків почали слабшати, висоту було здобуто. Більша частина поляків здалася, багато загинуло. Вояки УГА захопили п'ять кулеметів і 300 скриньок з набоєм.²¹

У роки Другої світової війни колишній австрійський форт використовували почергово радянська і німецька армії. Після війни короткий час у дотах форту містився якийсь засекречений військовий об'єкт, що функціонував до 1952 року.

Сьогодні на місці форту можна побачити глибокі рови, вали й окопи протяжністю близько чотирьох кілометрів.

Збереглися ями двох землянок правильної чотирикутної форми, вірогідно, продуктивний склад і штаб. У колишніх окопах простежується близько десяти ям-бліндажів. У центральній частині пагорба збереглися залишки дотів з залізобетонними стінами.

Залишки дотів австрійського форту. Світлина 2009 р.

*Лінійні польові укріплення австрійського форту.
Світлина 2009 р.*

²⁰ Історія села Нижнів. Рукопис невідомого автора. // Архів науково-редакційного відділу. – Папка «Тлумацький район».

²¹ Волицький М. Під Нижневом // Календар «Гомону України» (Канада). Альманах на 1960 рік. – 1960. – С. 131–136.

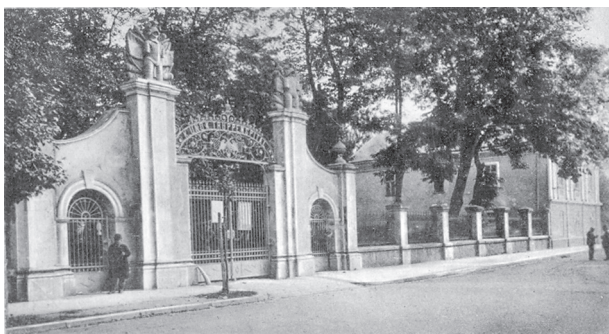
Іван Бондарев

Палац Потоцьких

Спочатку був дерев'яний замок. Він стояв на місці сучасної греко-католицької кафедри, і саме в ньому народився син Андрія Потоцького – Станіслав.

Цей палацик будували одночасно із заснуванням міста і скоріш за все йому відводили роль тимчасової резиденції.

Намір звести новий, респектабельніший палац виник ще на початку 1670-х років. Мандрівник Ульріх фон Вердум, який відвідав наше місто у 1672 році, так описує побачене: «Замок, у якому він сам зараз живе, також лише дерев'яний, але вже завезено балки, цеглу й кам'яні плити для іншого замку, важкої будівлі, що має звестися в південно-східному кінці міста. Воєвода хоче забезпечити його вежами та іншими укріпленнями, як цитадель».

Тоді придворним архітектором був Франсуа Корассіні, і, можливо, саме він розробляв креслення палацу. Але польсько-турецькі війни завадили будівництву. Прикарпаття перетворилося на арену жорстоких боїв, а в 1676 році навіть витримало тривалу облогу турецького війська. Зрозуміло, що тоді було не до палаців. Після закінчення війни Потоцькі приступають до будови.

Протягом 1679–1682 років на північно-східній околиці міста постав замок, який органічно

вписався у систему Станиславівських укріплень. Два могутні бастіони і рavelін прикривали його з півночі. Проте будовою займався вже новий архітектор – Кароль Бенуа, який змінив свого попередника після закінчення контракту останнього.

Ще один мандрівник, який завітав до Станиславова у 1687 році, пише, що «палац збудований з каменю і прекрасно оздоблений». Він являв собою триповерхову будову, яка ховалась у глибині парку і мала складатись із центру, лівого та правого крил. Проте у XVIII столітті встигли збудувати лише центр і ліву частину. В центрі парку стояла стара кухня, а по боках, немов кам'яні чатові, стали нова кухня і офіцини. Ці двоповерхові споруди з грубими стінами, які збереглися до сьогодні, одночасно відігравали ще й оборонну роль.

Від міста палацовий комплекс був огорожений дерев'яним парканом із кам'яними стовпами, справжньою прикрасою якого стала парадна в'їзна брама, прикрашена військовими обладунками. Площа перед огорожею називалась «еспланадою» і була вільна від усілякої забудови. Це мало одразу дві мети: у разі пожежі вогонь зупинився би на цій пустці, а при обороні палацу це дозволяло вести артилерійський вогонь з парку по площі. В кінці XVIII століття вимоги безпеки трохи пом'якшились, і це дало змогу звести на еспланаді стайню та возівню, де зберігались панські карети.

На жаль, ні планів, ні графічних зображень палацу не збереглося. Проте до нас дійшов опис його оздоблення у XVIII столітті. Отже: «Замок у нижній частині складався з шести невеликих склепінчастих кімнат, кухні та сіней.

Крученими сходами піднімались на другий поверх, „до великої зали з паркетною підлогою, полотняною біло мальованою стелею та двома вікнами. До виходу на вал (який з трьох боків оточує палац зі всіма замковими забудовами) є двоє великих заскляних дверей. За ними є міст, що виводить аж до валу. У залі всі стіни оббиті

полотном з різнокольоровими смугами. З цього залу крізь подвійні, помальовані на біло із золоченим листям двері входило до покою компанії, в якій дубова підлога, стеля з полотна помальована на біло, шафоподібний камін з цегли, двоє подвійних вікон». Поруч містилися спальний pokій і «Гардеробка», далі «pokій для жінок», «кав'ярня», друга «Гардеробка», передpokій і pokій, де підлога викладена дубовим паркетом, стеля оббита полотном, помальованим на біло, чотири вікна, стіни помальовані не дуже широкими темно-сірими смугами, панелі дерев'яні, темно мальовані».

Третій поверх складався з вісьмох кімнат, доволі скромно обставлених».

Зрозуміло, що за свою довгу історію старий палац бачив у своїх стінах багато поважних гостей. Крім, звичайно, численної родини Потоцьких, тут був і польський король Ян III Собеський, і володар Трансильванії Ференц II Ракоці, знаходили притулок дружина і доньки українського гетьмана Пилипа Орлика, та навіть існує легенда, що сам австрійський цісар Йосип II завітав сюди.

Як і кожна магнатська родина, Потоцькі просто змушені були жити на широку ногу. Тому доволі часто вони влаштовували бали, звані вечори, весілля та інші заботи. Коли народився французький принц, що доводився родичем дружині власника Станиславова, то у палаці влаштовували феєрверк на честь вінченосного немовля. Крім веселих свят, відмічали і сумні події. Так, епідемія чуми 1729–1730 років забрала життя багатьох представників родини, а похорон Йосипа Потоцького у 1751 році взагалі набув масштабів державної події.

Але Потоцькі вміли не тільки розважатися. Ось що пише польський історик про потаємний бік діяльності володарів міста: «У гетьманському палаці народжувались нові політичні рухи, ідеї, авантюрні плани та задуми. Саме звідси посилювалися чутки про політичні інтриги. Ці чутки бентежили можновладців у палацах Дрездена, Варшави та Петербурга. Тут складалися хитрі плани, які своїми таємними сітками облупували Константинополь, Париж та Стокгольм. Станиславівський гетьманський палац перетворився на гніздо антисаксонської опозиції. Саме тут народилася ідея посадити на польський трон гетьманського сина Станіслава».

Для повноти картини треба додати, що існував ще невеликий замський палацік. Він стояв наприкінці сучасної вулиці Бельведерської у мальовничій місцевості, звідки відкривався чудовий вид на місто. Чудовий вид французькою звучить як «бельведер», від цього і походить назва нашої вулиці. Проте у народі його охрестили «Бліхом» через близькість до Бистриці, де прали білизну. Спорудили цей палац на початку 1730-х років. Саме там померла дружина Йосипа

Потоцького – Вікторія з Ліщинських. У XIX столітті палац переходить до рук якогось дрібного поміщика, який розбирає споруду на будівельні матеріали.

Проте з переходом Галичини під владу Австрійської імперії вплив Потоцьких на місто різко зменшується, а після банкрутства останнього власника Станиславова Прота Потоцького у 1801 році місто взагалі переходить у державну власність. Австрійці влаштували там військовий шпиталь, який понад 200 років не міняв свого призначення. Зрозуміло, що нові господарі перепланували палац згідно з його новим призначенням, знищивши при цьому інтер'єр. У першій третині XIX ст. під час пожежі згорає центральне крило споруди. Військовики не стали відновлювати його, а просто розібрали. У 90-х роках вони збудували двоповерховий хірургічний корпус у лівій частині палацового парку.

У буремному XX столітті військовий шпиталь служив австрійським військам, російській царській армії, воякам Української галицької армії, польським військовикам, червоноармійцям, німцям, військовослужбовцям радянської армії і Збройних сил України.

Друге тисячоліття палац зустрів як один із найстаріших військово-лікувальних закладів в Україні. Але приваблива ділянка в центрі міста вже муляла очі багатьом можновладцям. У 2004

році між Міністерством оборони України (міністр Євген Марчук) та Прикарпатською фінансовою компанією Олега Бахматюка укладено угоду, згідно з якою такі ласі шматочки військової нерухомості, як палац Потоцьких, будинок офіцерів та генеральський особняк на Шевченка, обмінювали на кілька квартир для військовиків у якомусь райцентрі. Все це діялося за мовчазної згоди губернатора Вишиванюка, який перед тим чимось стукав себе у груди і голосно кричав, що історичні пам'ятки у приватні руки не потраплять.

Коли громадськість дізналася, що пам'ятку історії й архітектури XVII століття фактично віддано за безцінь, здійснюється страшенний галас. Кажуть, що навіть у кулуарах Верховної Ради, де працював депутат від Блоку Литвина Олег Бахматюк, його жартома називали «графом Потоцьким». Аби не провокувати громадськість і уникаючи судової тяганини, молодий «граф» задекларував, що передає палац у власність громади. Представниками цієї самої громади себе одразу ж почали вважати Івано-Франківські обласна і міська ради. За багатостраждальний палац розгорнулася маленька паперова війна між лівим

і правим крилами «Білого будинку». Допоки тривала гризня між політичною елітою міста і області, спритний підприємець декілька разів перепродав палац своїм дочірнім фірмам, і тепер уже жоден суд не поверне пам'ятку в державну власність.

У підсумку зараз палац залишається у власності Олега Бахматюка і стоїть пустою. У будинках вибиті вікна, протікає стеля, тріскають стіни і заростає сад. Жодних робіт з відновлення історичної пам'ятки ніхто не веде. Парадна брама, яка вважається одним із символів Івано-Франківська, ось-ось упаде туристам на голови. Складається враження, що будівлю навмисно доводять до аварійного стану, коли вже нічого не можна буде зробити.

P.S. Інтернетом уже давно блукає архітектурний проект офісно-торговельного комплексу. Це найсучасніша 12-поверхова споруда зі скла і бетону вартістю 63 млн. доларів. Місце розміщення новобудови – територія палацу Потоцьких.

У статті використано ілюстрації з колекції Олега Гречаника.

Ірина Косило

Перші лауреати обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Полека

Пошанування у нашому суспільстві праці дослідника, науковця, особливо в галузі краєзнавства, має стати нормою життя. Це і відзначення нагородами, зокрема преміями.

На Прикарпатті з часу заснування обласної краєзнавчої премії до її першого вручення минуло дев'ять місяців. 15 грудня о 15-й годині в обласному художньому музеї за участі членів Національної спілки краєзнавців, громадськості, засобів масової інформації відбулося перше вручення обласної премії у галузі краєзнавства ім. Володимира Полека. Для учасників зібрання прозвучав концерт класичної музики талановитої студентської молоді музичного училища ім. Д. Січинського.

Передували цій події представлення до нагородження премією на пленумі обласної організації НСКУ, підготовка та подання матеріалів на претендентів, обговорення у ЗМІ, засідання комісії з премії облдержадміністрації та обласної ради.

Одноставними були ухвали учасників пленуму та членів комісії про те, що найдостойнішими першими лауреатами обласної краєзнавчої премії стануть Петро Іванович Арсенич, Богдан Михайлович Гаврилів, Володимир Васильович Грабовецький.

Урочистий розширений пленум обласної організації Національної спілки краєзнавців України голова правління Михайло Юрійович Косило розпочав словами: «Щаслива нагода покликала нас пошанувати видатних краєзнавців краю, України – лауреатів обласної премії ім. Володимира Полека.

Радісно і те, що премія була заснована обласною державною адміністрацією, обласною радою, а їх спільне розпорядження у квітні цього

року стало визначальним поцінуванням краєзнавства і краєзнавців Прикарпаття.

Власне сьогодні пов'язуємо вінець цій благородній справі. Перше вручення нагород має відбуватися на урочистому пленумі обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Учасники пленуму прибули.

Ми сердечно вітаємо на нашому пленумі заступника голови обласної державної адміністрації Романа Ярославовича Іваницького, заступника голови обласної ради Остапа Васильовича Дзесу, відповідального секретаря Національної спілки краєзнавців України Руслану Вікторівну Маньковську, члена НСКУ, начальника управління культури обласної державної адміністрації Володимира Васильовича Федорака, членів комісії з призначення премії, працівників обласної державної адміністрації освітянських закладів, закладів культури, представників масової інформації.

Книга життя, яку ми читаємо, має світлі і темні рядки. Один із рядків цієї книги із прізвищем Теофіл Ілліч Виноградник.

Наш колеґа, товариш, світлий душею, добрий своїми вчинками, сьогодні відсутній. Ще на минулому пленумі уже хворий, але ще дуже активний, він підтримував нас своїм словом. Вшануймо пам'ять нашого колеґи хвилиною мовчання.

Вчора делегація правління нашої Спілки вклонилася на цвинтарі Івано-Франківська могили світлої пам'яті Володимира Теодоровича Полека, ім'я якого увіковічене у нашій краєзнавчій премії. Щорічне вручення цієї премії завше буде поцінуванням величезного доробку Володимира Теодоровича, вченого, літературознавця, бібліографа, краєзнавця».

До слова запрошують Романа Ярославовича Іваницького та Остапа Васильовича Дзесу. Оголошують розпорядження голови обласної ради про вручення премії ім. В. Полека.

Арсенич Петро Іванович народився в селі Нижньому Березові, тепер Косівського району Івано-Франківської області, у селянській родині. У 1958 році закінчив Київський держуніверситет ім. Т. Шевченка за спеціальністю «Історик-музеєзнавець» і був скерований на роботу до Івано-Франківського краєзнавчого музею. У 1963–1966 рр. та 1990–2006 рр. працював викладачем, пізніше доцентом Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. У 1990–2006 роках очолював науково-редакційний відділ «Звід історії та культури України. Івано-Франківська область». 2006–2009 рр. – голова Івано-Франківського ОО ВУТ «Просвіта ім. Шевченка».

Петро Арсенич – один із засновників обласного Товариства охорони пам'яток історії та культури (з 1967), Товариства української мови імені Т. Шевченка «Просвіта», «Меморіалу», НРУ (1989). В 1990–2006 рр. завідує науково-редакційним відділом «Звід пам'яток історії та культури України. Івано-Франківська область» і за сумісництвом працює доцентом у Прикарпатському університеті імені В. Стефаника.

Був одним з організаторів та учасником Міжнародної наукової конференції «Українці в Канаді» (1991), Першого світового конгресу гуцулів і Міжнародної наукової конференції в рамках роботи конгресу (16–22 серпня 1993 р.). Петро Арсенич — член Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Республіканської асоціації українознавців, почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців. Його обирали депутатом

Затверджено розпорядженням
голови обласної державної
адміністрації та голови обласної
ради
від 09.11. 2010 р. № 772/492-р

**Рішення
комісії з присудження премії імені Володимира Полека**

На підставі протоколу засідання комісії щодо кандидатів на здобуття премії імені Володимира Полека, згідно з розпорядженням голови обласної державної адміністрації та голови обласної ради від 01.04.2010 р. № 157/42-р «Про премію імені Володимира Полека»:

1. Присудити обласну премію у галузі краєзнавства за 2010 рік історик, доценту кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Арсеничу Петру Івановичу;
2. Присудити обласну премію у галузі краєзнавства за 2010 рік кандидату історичних наук, доценту кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Гаврилізу Богдану Михайловичу;
3. Присудити обласну премію у галузі краєзнавства за 2010 рік доктору історичних наук, професору, академіку АН ВШ України, Почесному завідувачу кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Грабовецькому Володимиру Васильовичу.
4. Управлінню культури та обласній організації Національної спілки краєзнавців України організувати вручення лауреатам премії ім. Володимира Полека Дипломів і Почесних знаків у грудні 2010 року.

Голова комісії,
заступник голови
обласної державної
адміністрації

Роман Іваницький

УКРАЇНА

Handwritten signature and text: "Івано-Франківська обласна державна адміністрація"

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 09.11.2010 № 772/492-р

м. Івано-Франківськ
**Про вручення премії
імені Володимира Полека**

Відповідно до розпорядження голови обласної державної адміністрації та голови обласної ради від 01.04.2010 р. № 157/42-р «Про премію імені Володимира Полека», з метою розвитку краєзнавства, визначення найкращих робіт дослідників Прикарпатського краю:

1. Затвердити рішення комісії з присудження премії імені Володимира Полека (додається).
2. Управлінню культури обласної державної адміністрації та обласній організації Національної спілки краєзнавців України організувати в грудні 2010 року урочисте вручення лауреатам премії імені Володимира Полека Дипломів та Почесних знаків.
3. Головному фінансовому управлінню облдержадміністрації (Л.Костів) профінансувати управління культури облдержадміністрації (В.Федорак) на суму 15027,00 (п'ятнадцять тисяч двадцять сім) гривень за рахунок копійтів, передбачених на проведення культурно-містечкеских заходів у 2010 році.
4. Управлінню культури облдержадміністрації профінансувати театр фольклору, народних свят і вдовищ (У.Трошук-Шкромда) на суму 15027,00 (п'ятнадцять тисяч двадцять сім) гривень згідно з кошторисом (додається).
5. Координацію роботи та узагальнення інформації щодо виконання розпорядження покласти на головного відповідального виконавця – управління культури облдержадміністрації.
6. Контроль за виконанням розпорядження покласти на заступника голови обласної державної адміністрації Р.Іваницького та першого заступника голови обласної ради З.Береговського.

Голова обласної державної
адміністрації

Михайло Рибинський

Голова обласної ради

Ігор Олійник

міської та обласної рад першого демократичного скликання (1990–1994).

За 1991–2010 рр. він видав понад 30 книг, організував понад 200 виставок, опублікував сотні статей у засобах масової інформації.

П. Арсенич — учасник установчих конференцій у Києві «Меморіалу», Народного руху України (08–09.09.1989), член виконкому обласного Руху (1989–1990), один із засновників Демократичної партії, Товариства краєзнавців ім. І. Франка, Товариства «Гуцульщина» в Івано-Франківську (є його головою).

За його дослідженнями і участі в області встановлено ряд пам'ятних знаків, меморіальних дощок, проведено археологічні розвідки. Він є співавтором книги «Некрополь Прикарпаття», багатьох статей про історичні пам'ятки області. З його ініціативи перевидано книгу В. Шухевича «Гуцульщина», до якої він написав широке дослідження «Народознавство Володимира Шухевича».

За плідну працю він нагороджений багатьма грамотами, медалями, почесними нагородами: «Ветеран праці» (1985), ювілейною грамотою та срібною медаллю з нагоди 2000-ліття Різдва Христового (2000), медаллю «Будівничий України» Всеукраїнським товариством «Просвіта» (2001), орденем «За заслуги» III ступеня, орденем «За заслуги» II ступеня, медаллю «За заслуги перед Прикарпаттям», почесною відзнакою «За подвижництво в культурі Прикарпаття» та багатьма іншими.

Гаврилів Богдан Михайлович народився 1 грудня 1943 року в м. Івано-Франківську – фахівець у галузі історичного краєзнавства та історії України.

Трудову діяльність розпочав у 1959 році, а педагогічну – після служби на військовому флоті та закінчення історичного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту (нині – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника) у 1969 році. Працював учителем історії, заступником директора Горохолинської СШ Богородчанського району, де створив краєзнавчий музей.

З 1974 року – методист, завідувач відділом турбаз Івано-Франківської обласної станції юних туристів, викладач технічного училища №1 в м. Івано-Франківську.

З 1977-го – організатор та завідувач Народного музею історії освіти Прикарпаття на базі колишнього педагогічного інституту.

У 1996 році успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Розвиток історичного краєзнавства на Прикарпатті у XIX–XX століттях», яку було видано окремою монографією «Галицьке краєзнавство» (1997 р.), підготував кілька навчально-методичних посібників із проблем історичного краєзнавства. З 1990 року працює доцентом кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, на громадських засадах є головою ради Народного музею освіти Прикарпаття, активіст Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, член Івано-Франківського відділення НТШ. Лауреат обласних премій ім. І. Вагилевича (1995 р.) та ім. Академіка І. Крип'якевича (1997 р.). У 1996 році обраний головою Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. На сьогодні є заступником головного редактора журналу «Краєзнавець Прикарпаття» (з 2003 р.) та заступником голови Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Крім педагогічної, Б. Гаврилів здійснює значну громадську і науково-дослідну роботу з проблем краєзнавства, зокрема пам'яткознавства та музеєзнавства. Майже сорок років працює в пам'яткоохоронній і краєзнавчій сферах, був делегатом IV і V з'їздів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. За всі роки історико-краєзнавчої діяльності створив 15 музеїв і кабінетів, має понад 400 публікацій, із них 70 – окремих видань.

Богдан Михайлович Гаврилів – заслужений працівник культури України (1997 р.), головний історик Івано-Франківська, (1997 р.), почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців (1993 р.).

Грабовецький Володимир Васильович – доктор історичних наук, професор, академік АН ВШ України, заслужений діяч науки і техніки України.

Народився 24 липня 1928 року в селищі Печеніжині на Коломийщині в сім'ї селянина-ткача, учасника національно-визвольних змагань 1918–1920 років. Початкову освіту здобув у рідному селі, навчався у Коломийській українській гімназії (1939 р.), малій Духовній семінарії у Львові (1942–1944 рр.), закінчив історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка (1952 р.), після чого вчителював на Львівщині. З 1953 року працював старшим

науковим співробітником відділу історії України Інститут суспільних наук АН УРСР у м. Львові.

Науково-педагогічну діяльність В. Грабовецький розпочав у Львові (1953–1975 рр.). З 1975 р. працює в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. З 1990-го 17 років очолював кафедру історії України. У 1958 році захистив кандидатську («Селянський рух на Прикарпатті у другій половині XVII ст.»), а в 1968 році – докторську («Антифеодална боротьба карпатського опришківства в XVI– XIX ст.») дисертації. Отримав наукове звання старшого наукового співробітника (1962 р.).

Володимир Васильович – двічі відмінник освіти України (1997 р., 2000 р.), почесний професор кафедри українознавства Українського університету (м. Москва, 2003 р.), почесний доктор Ужгородського національного університету (2004 р.), почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2007 р.), почесний завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, народний історик Прикарпаття (2009), почесний член 12-ти наукових і освітньо-громадських товариств, нагороджений 35-ма урядовими та громадськими і вишівськими почесними грамотами і дипломами.

Наукові праці історика друкувалися в ряді країн Європи й Америки. Володимир Грабовецький створив свою, прикарпатську, історичну школу. Він лауреат премії імені Івана Вагилевича (1991 р.), імені Івана Крип'якевича (1998 р.), імені

Василя Стефаника (2001 р.), імені Дмитра Яворницького (2008 р.), почесний громадянин 11-ти міст і сіл Івано-Франківщини, Львівщини та Черкащини за написання монографій з історії цих населених пунктів (м. Коломиї, 1996 р., с. Уторопів, 1997 р.; м. Галича, 1998 р.; м. Калуша, 1999 р.; с. Печеніжина, 2000 р.; м. Княгинина, 2001 р.; с. Іванівців, 2001 р.; с. Грабівки, 2002 р.; с. Долини, 2003 р.; с. Підлісся, 2006 р.; с. Моринець, 2008 р.).

Володимир Грабовецький нагороджений чотирма урядовими орденами – «Пошани» (1989 р.), «За заслуги» III ступеня (1998 р.), «За заслуги» II ступеня (2008), «За розбудову України» (2009 р.) та шістьма медалями, зокрема срібною медаллю з нагоди 2000-ліття Різдва Христового (2000 р.).

У вітальних словах Романа Ярославовича Іваницького і Остапа Васильовича Дзеси прозвучали висока оцінка праці лауреатів, усіх краєзнавців Прикарпаття. Вони передали вітання спільцям від голови облдержадміністрації М. В. Вишиванюка та голови обласної ради О. М. Сича.

Відповідальний секретар Національної спілки краєзнавців Руслана Вікторівна Маньковська окреслила актуальні завдання сучасного краєзнавчого руху, передала вітання від голови НСКУ П. Т. Тронька лауреатам й усім краєзнавцям, а також вручила квитки нового зразка членам Спілки.

На пленумі виступив начальник управління культури облдержадміністрації Володимир Васильович Федорак. Він сердечно привітав перших лауреатів краєзнавчої премії та висловив сподівання на тісну співпрацю усіх краєзнавців, органів влади в розбудові краю і держави.

Насамкінець відбулося нагородження грамотами ОО НСКУ переможців обласної експедиції молоді «Люби і знай свій рідний край» як символічна передача естафети старшого покоління краєзнавців юним дослідникам краю. Грамоти вручили лауреати обласної краєзнавчої премії ім. Володимира Полека П. Арсенича і Б. Гаврилів, сказавши подячні слова і висловивши напутні побажання.

Урочистий пленум завершився, але неформальне спілкування краєзнавців тривало.

Перші громади релігійних меншин на Снятинщині

Проблеми, пов'язані з релігією, завжди були і залишаються одними з важливих у контексті державного і суспільного життя. І сьогодні для України вельми актуальним є питання гарантування, повноцінного забезпечення захисту права на свободу совісті, релігії, діяльності релігійних організацій, зокрема і релігійних меншин. Це зумовлено передусім тими історичної ваги процесами, які відбуваються впродовж останнього десятиріччя в усіх сферах суспільного буття, зокрема і в духовній, релігійно-світоглядній його площині.

Вперше вислів «релігійна меншина» вжито в 1992 р. в «Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин», а потім у 1995 р. в Резолюції комісії з прав людини ООН «Права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин». У законодавчих актах, як це відзначають дослідники цієї проблеми, цей термін відсутній. Останнім часом він став зустрічатися епізодично в пресі, виступах на релігієзнавчих наукових конференціях. Частіше йдеться про релігії «національних меншин» або ж про «релігійну самобутність національних меншин», як це, до речі, записано в ст. 10 Конституції України. І в цьому є своя логіка. Адже в усіх міжнародних правових документах, що стосуються забезпечення і захисту прав національних, етнічних меншин, обов'язково зафіксоване положення про гарантування їхнього права на збереження і розвиток своєї релігії, її своєрідності (1, с. 15).

Снятин, як і все Покуття, у стародавні часи був у межах колишньої римської провінції Мезія, про яку навіть згадував один з імператорів у зв'язку з успіхами ухристиянізації скитських народів у третьому сторіччі нової ери. Журнал «Вестник древней истории» у 1951 році (№4, с. 241) повідомив сенсаційну новину: на території міста знайдено скарб та велику кількість срібних монет II–IV сторіч нашої ери, а також зразки ліпленої кераміки.

Снятином давньоруське поселення назвали ще за часів князя Ярослава Осмомисла. Костянтин (Коснятин) Сірославович – відомий воєначальник і боярин – разом із своїм військовим загоном охороняв уздовж Пруту великий відрізок торговельного і стратегічного шляхів. Дослідники вважають, що в 1158–1159 роках він очолив оборону Снятина від шеститисячного війська Івана Ростиславовича Берладника, що наступало. В літопису ім'я воеводи позначається як Кснятин, скорочено, мабуть, Кснята. Гадають, що саме від цієї короткої форми імені й суфікса -ин з'явилася спочатку назва Кснятин, яка пізніше скоротилася до Снятин. Схожі назви: село Снітин на Полтавщині, село Снітинка у Хмельницькій області.

Через 240 років місто стало садибою староства, а в 1448-му отримало маґдебурзьке право.

Снятинщину, як і інші регіони Прикарпаття, здавна населяли представники різних національностей, різних етнічних груп і конфесій. Основна частина – українці-греко-католики становили найбільший відсоток населення. На Снятинщині проживало також немало представників релігійних меншин – римокатолики, іудеї, німці-лютерани. Однією з цікавих і повчальних особливостей краю є те, що в історичному розрізі тут не зафіксовано якихось гострих міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, в яких би були втягнуті значні маси населення.

З першої половини XIV ст. у Снятині існував конвент отців-францисканців, а парафію тут заснували у X ст., тоді ж спорудили дерев'яний костел. Мурований храм, згідно з матеріалами Львівської архідієцезії латинського обряду, збудували 1721 року, а освятили у 1857-му під титулом Успення Пресвятої Діви Марії. У 1751 році папа Бенедикт XIV переніс столицю Баківської дієцезії до Снятина, який виконував функцію осередку єпископства аж до 1788 року (в 1796-му Святий Престол затвердив передачу снятинських парафій Львівській архідієцезії).

Парафія Снятин спочатку належала до Успенського (Галицького) деканату, з 1765-го – до Коломийського, а із середини XIX ст. – до Городенківського. Снятинськими парохами й одночасно баківськими єпископами були оо. Станіслав Єгерський (1737–1782), Домінік Карвосецький (1782–1789) та Домінік Шанявський, який помер 1796 року як домінік. У 2-й пол. XVIII – 1-й пол. XIX ст. чисельність парафіян становила від півтисячі до півтора. З 1813 року парохом працював священник вірменського обряду о. Томаш Станковський. Парохами також були: у 1903-му – о. Йоан Фішер, у 1912–1913 – о. Йоан Шленжак, у 1914–1939 – о. Леопольд Касцинський, а кількість парафіян зросла до чотирьох з половиною тисяч.

Наприкінці XIX – на початку XX століть парафія охоплювала села Белелую, Вовчківці (згадка 1465-го), Драгасимів, Завалля (1479), Карлів (1795, з 1947-го – Прутівка), Княже (1469), Красноставці (XVI ст.). Кулачин (1775), Микулинці, Орелець, Підвисоку (1443), Потічок (1775), Русів (1443), Стецеву (1442, 1564-го як містечко), Топорівці, Тулову, Тучапи й Устя (XVII ст.). Філіальні святині містилися, зокрема, у Вовчківцях (1900), Залуччі (1876, Св. Миколая), Стецевій (1926), а також у Снятині на цвинтарі (1868) та у закладах черниць [4, с. 112].

Документи, які зберігаються у Львівській архідієцезії латинського обряду, багаті й на інші цікаві відомості. У 1925–1935 роках снятинський парафіяльний храм ґрунтовно перебудували. Як і раніше, святиня носила титул Успення Пресвятої Діви Марії. У костелі зберігався образ Матері Божої Святого Скапулярю, який походив з місцевого домініканського костелу Успення Пресвятої Діви Марії (у 1787 р. монастир, який існував на цих землях

із середини XVII ст., ліквідували, а дерев'яний костел передали вірменській церкві). Цей образ має срібні шати, був оздоблений коронами. У 1946 році парох о. Йоан Пук та вікарій о. Тадеуш Войцехівський разом із частиною парафіян виїхали до Польщі, забравши ікону із собою. Серед іншого вивезеного костельного майна був і чудотворний образ Гуцульської Мадонни. Сьогодні ця ікона зберігається в костелі Матері Божої Святого Скапулярію в Бжегу Дольнім [4, с. 113].

Після Другої світової війни снятинську парафіяльну святиню закрили, розмістивши у будівлі ремонтні майстерні. Після здобуття Україною незалежності громаді вірних повернули знищений парафіяльний костел, який 1993 року знову освятили. До Снятина «повернулась» копія чудотворного образу Матері Божої Святого Скапулярію.

29 травня 2004 року кардинал Мар'ян Яворський очолив у снятинському храмі поминальну службу Божу в соту роковину смерті покровительки Снятина сестри-шаритки слугині Божої Марії Вецької, яка служила й померла в цьому місті, віддавши життя за ближнього, і похована неподалік цвинтарної каплички св. Йоана Непомука. Нині завершився її беатифікаційний процес [4, с. 113].

Сестра Марта народилася на півночі Польщі в селі Новому Веці. У дворічному віці дівчинка важко захворіла й кілька днів була на межі життя та смерті. Згорьована мати ревно молилася Матері Божій. І сталося диво – дитина почала швидко одужувати. Минули роки. Марта-Анна стала красунею. На добру й порядну юнку почало задивлятися багато хлопців, які плекали надію взяти її за дружину. Проте серце панночки було назавжди віддано Небесному Нареченому – вона мала намір стати черницею. У монастирі Марта опанувала фах медсестри. Вона легко знаходила спільну мову з хворими, які називали її своєю добродійкою. 1902 року сестра Марта приїжджає до Снятина. На Покутті черниця Вецька дбала не тільки про тіла недужих, а й про їхні душі. Інколи до лікарняної каплички приходило чимало людей, аби помолитися з лагідною сестричкою. Навесні 1904-го до Снятинської лікарні привозять хвору на плямистий тиф. Після одужання жінки ізолятор замикають і чекають на спеціальну команду для дезінфекції. Та незабаром до шпиталю прибуває група хворих. Із зараженої палати треба негайно винести речі. А чоловік, якого найняли для цієї роботи, не приходить, знаючи, що так можна захворіти на тиф. Сестра Марта шкодує його і сама йде в палату. Наступного дня черниця захворіла. Під лікарнею за одужання Вецької вірні моляться навіть у синагозі, просячи Бога повернути їм сестру. Але сестри не стало. Її поховали на снятинському цвинтарі. Згодом її могила перетворилася на місце паломництва.

Сьогодні до могили черниці Марти приходять сотні людей. Це чи не єдине місце, де релігійна належність не має значення. Сюди щодня прибувають християни, аби помолитися й попросити заступництва в тієї, котра ще за життя повсякчас виявляла неймовірну доброту і святість, а після смерті випрошує у Бога ласки для кожного, хто з вірою та благанням щиро звертається за допомогою. Наразі в архіві сестер милосердя у Кракові є опис 270-ти чудес, що сталися завдяки заступництву черниці Марти (9. с. 32).

Дивом є й те, що молитви до блаженної допомагають людям знайти загублені або вкрадені речі. З усієї України та інших країн Європи до Снятина поспішають паломники. Люди розповідають: якщо в хаті чи в авто є образок сестри Марти, то ніколи до господи або машини не увірвуться злодії.

Римсько-католицьку парафію в Заболотіві 1605 року заснував Станіслав Волуцький, проте у 1616–1621 роках первісний дерев'яний костел знищено під час турецько-татарських нападів. У 1669-му власник Заболотова Бакутський заповів своє майно парафії. Споруджено новий дерев'яний храм. 1673 року згадується місцевий душпастир Конопка, якого опришки примусили написати листа власникові Заболотова Сенявському з вимогою припинити знущання над селянами. Останній дерев'яний костел освятили під титулом Пресвятої Трійці.

Парафія спочатку належала до Успенського (Галицького) деканату, а з 1765 року і до Другої світової війни – до деканату Коломия. Спочатку парафія охоплювала 12 населених пунктів, налічуючи понад чотири сотні вірних. У другому десятилітті XIX сторіччя чисельність парафіян становила майже три сотні. 1885 року вже було понад тисячу вірних Заболотівської парафії, котрі проживали також у селах Альбінівці (нині – Шевченкове), Борщеві (відоме з 1453 р.), Видинові, Ганківцях (вперше згадується 1565 р.), Джурові (1394), Задубрівцях, Іллінцях (1558), Келихові, Любківцях, Олешкові (відоме з 1479 р.), Попельниках (1785), Рудниках (2-га пол. XV ст.), Трійці (1649), Тростьянці (1441), Тулукові (1472) та Хлібичині-Польському (сьогодні – Хлібичин), а опікувався ними парох о. Антоній Горський. У 1903–1913 роках від двох до двох з половиною тисяч парафіян обслуговував парох о. Леон Новицький [4, с. 59].

У міжвоєнний період парохами працювали о. Людвик Стауфер і з 1931 року – о. Михайло Розлепило. На теренах парафії містилися споруджена в 1902 року на кошти Ангели Якси-Добек мурована цвинтарна каплиця та дерев'яні у Трійці (1905) і в Рудниках (1925) (у радянські часи останню перетворили на клуб), а також у притулку сестер-служебниць Пресвятої Діви Марії, який працював тут у 1891–1927 роках.

Після Другої світової війни костел закрили, будівлю використовували як склад. У 1993 році храм повернули римо-католицькій громаді. Заболотівські священики обслуговують і такі населені пункти, як Гвіздець, Городенка та Снятин.

На парафії з 1996 року працюють сестри феліціанки. Восьмого травня 1999 року львівський архієпископ Мар'ян Яворський освятив їх дім – відремонтований повернений владою. Колишній парафіяльний будинок, у якому сестри організували притулок для занедбаних дітей дошкільного віку, присвячений засновниці їх згромадження бл. Марії Ангелі Трушковській. Сестри феліціанки також працюють у Косові та Надвірній [4, с. 60].

Снятинщина відома також великими поселеннями вірмен, мова яких становить окрему гілку індоєвропейської сім'ї мов. Більшість віруючих вірмен – християни-монофізити, належать до григоріанської церкви. Вірмено-григоріанська церква – одна з найдавніших християнських церков, що названа на

честь Григорія Просвітителя (IV ст.), якого вважають її першим католикосом (верховним патріархом). Історичні джерела розповідають, що християнство стало державною релігією у Вірменії в IV ст., а в VI ст. через догматичні розходження Вірменська григоріанська церква відокремилася від Візантійської, стала самостійною. За віровченням Вірменська григоріанська церква – послідовниця монофізитства (визнає Христа не боголюдиною, а тільки Богом).

Вірменські колоністи, які поселилися на Снятинщині згідно з королівським привілеєм 1628 року, спочатку суворо дотримувалися своєї віри, традицій, культури, але з часом, в основному через соціально-економічні причини, перейшли на католицизм. За заслуги перед Польською державою в 2-й пол. XVIII ст. багато вірмен отримало дворянство (так зване «шляхетство»), заводило фільваркові господарства. Середснятинських вірмен були також купці, ремісники, які пізніше стали українцями і відвідували греко-католицькі церкви. Як відзначають краєзнавці, в королівській люстрації 1752 р. серед снятинських вірмен були такі прізвища, як Голуб Суданський, Богдан Сучавський, Богдановичі, Теодоровичі, Августинівичі, Абрагамовичі, Богусевичі. Вже в 1880 році в Снятині було 82 вірмени, а через 10 років їх уже налічувалося 138, або 0,2% всього міського населення. Кількість вірмен-григоріанців тоді становила 39 осіб. Через декілька років про григоріанців у Снятині дослідники вже не згадували – вони або виїхали, або, як і більшість галицьких вірмен, перейшли на католицизм [3, с. 38]. Значною мірою цьому сприяло надання львівському вірменському католицькому костелу рангу кафедрального, після чого він стає осередком вірменського католицького єпископа, що не раз приїжджав до Станиславова, Городенки, Снятина, Кут, до інших населених пунктів Прикарпаття, де були великі вірменські громади [7, с. 343–344].

Снятинські вірмени, як відомо, славилися своїм багатством, за що їх називали «панамі». В їх руках була значна влада. Один із снятинських вірмен був власником великого ресторану, чи винарні, яку письменник Василь Стефаник описав у новелі «Такий панок». Велику роль в економіці Снятина відігравали вірмени, яких називали «новоміськими». Було їх понад 300 чоловік. З їх середовища вийшли відомі вчені з різних галузей науки. П'ятдесят вірменських учених є вихідцями з Прикарпаття, серед яких 10 докторів наук з теології, гуманітарних дисциплін та фізико-математичних наук. Барон Григор, снятинець 1754 р. н., закінчив навчання у Львові, повернувся до Снятина, де продовжував наукову діяльність. Багато зробив для вірменського поселення Снятина Денодавт Мараморш, доктор теології, професор моральної і пастирської теології [5, с. 54].

У Снятині аж до завершення Другої світової війни діяв вірменський католицький костел, приміщення якого потім передали під клуб місцевого сільськогосподарського технікуму. Парафія належала до Кутського деканату Львівської архієпископії (у 1901–1939 роках її очолював відомий архієпископ Юзеф-Теодор Теодорович). Крім Снятинської парафії, до цього деканату входили вірменські парафії в Кутах, Городенці, Чернівцях і капеланія у Сучаві. Однак ці останні згодом відпали від Львівської архієпископії, оскільки Буковина стала

частиною Румунської держави. Однак, як відзначають дослідники, кордони не розірвали зв'язків снятинських вірмен з буковинськими. Окремі з них навіть після завершення Другої світової війни приїжджали на великі свята до Чернівців, брали участь у богослужіннях, приятелювали з місцевим парохом Лукасевичем аж до часу закриття храму в 1946 році і від'їзду священика до Сучави.

«Снятинські вірмени, – відзначають дослідники, – добре знали українську мову, запозичували у місцевих жителів звичаї, обряди. За прикладом села Русова на Різдвяні свята вірмени сіл Потічка, Видинова, Новоселиці та інших клали на святковий стіл під скатертину сіно, варили кутю з медом, разом колядували» [5, с. 54].

У Снятині, Заболотіві, у великих селах перед Другою світовою війною проживало немало жидів. Перші відомості про них маємо в листі, датованому 1469 роком, воеводи Мужила до польського короля. Повідомлялося, що в Снятині є 10 жидів. Кожен з них платить по 52 грошів, разом 17 злотих і 10 грошів. У 1890 році жиди вже становили 12,2 відсотка всього населення Снятина [3, с. 64]. Займалися вони в основному торгівлею – мали власні крамниці, корчми, майстерні. Були серед місцевих жидів перукарі, фотографи, вчителі, музики, юристи, лікарі. Уродженка Снятина Кейля (Клара) Алерштейн згадує, що громада особливо збільшилася у 1918–1920 роках завдяки жидам, які рятували своє життя і залишали прифронтові місця, зокрема околиці Чорткова і деяких інших міст Тернопільщини. Вона також констатує, що місцеві іудеї спочатку не мали великої синагоги, молилися у пристосованій для цього великій кімнаті звичайного житлового будинку. «Необізнаній людині, – згадує вона, – і в голову не могло прийти, що то є наша синагога. Будинок зовні нічим не відрізнявся від сусідніх. Але саме тут ми урочисто відзначали усі свята, тут молилися я, мої батьки та мої брати. Особливо запам'яталася свято Пурим, коли діти і дорослі одягали маски, співали веселі пісні, роздавали милостиню бідним».

Рабинами місцевої синагоги в різні роки були Мойше Гавлеві, Йозеф Гінсберг, Арон-Мойше Тубіш, Менахен-Мендель Бренер. Головним рабином у Снятині багато років був Тотесман [3, с. 65].

Будинки снятинських жидів дуже легко було розпізнати завдяки так званій медузі, або сувоеві у футлярі, прикріпленому до правого одвірка дверей. Медуза – це шматочок пергаменту, на якому написані слова з Книги Повторення Закону. Його скручують у футлярчик і прилаштовують до дверей синагоги чи великого житлового приміщення.

Снятинські старожили пригадують, що жиди нерідко одружувалися, перед ним навіть не знаючи одне одного. Велику роль у знайомстві молодого і молодої відігравали свахи. Вони мали цілі списки тих, хто бажав одружитися, в першу чергу враховувалися майновий стан батьків, придане, освіта юнака і дівчини, їх уподобання. Сваха нерідко приїжджала з населеного пункту, що був розташований за сотні кілометрів. Письменник Володимир Хронович згадував: «Єврейська весільна церемонія йому запам'яталася своєю особливою частиною биттям скла, що символізує крихкість людського життя. Так, що веселий

настрій гостей за столом дещо знижується і приглушується. Після зруйнування іудейського Храму (залишилася лише стіна плачу) розбите скло символізує в наш час почуття втрати. Радість євреїв межує з жалем за їх зруйнований Храм».

У Снятині проживало декілька сімей жидів-хасидів, які нерідко прагнули звернути на себе увагу навколишніх галасливими піснями і молитвами, зокрема у поїздах, що прямували до Тернополя. Саме в цьому місті, а також у Кутах, де перебували відомі цадики (керівники хасидських громад), час від часу відбувалися зустрічі хасидів – послідовників релігійно-містичного руху, який виник унаслідок розвитку жидівської містики і релігійної філософії у специфічній соціально-економічній, політичній і духовній ситуації України. Засновник цієї течії Бешт (1700–1760) – родом з Прикарпаття. Тривале перебування в наших краях дало йому змогу вивчити лікувальні властивості трав, перейняти уміння гуцульських знахарів, тому й зазнав він слави чудотворця [8, с. 134]. Бешт постійно підкреслював, що нерівність, яка існує у світі, не впливає на відносини між Богом і людиною, справжній праведник не той, хто хизується своєю вченістю, а той, хто піклується про ближнього; слугувати Богові треба радісно, і навіть спокута має стати не скорботою за минулим, а радісним актом повернення душевної гармонії. Тож не випадково в поїздах у виконанні хасидів звучали радісні пісні, що викликало незадоволення пасажирів, зокрема поляків, які в ті роки найчастіше користувалися цим транспортом.

Діяла в Снятині і жидівська школа – хедер, яку обов'язково мали відвідувати хлопчики. Заняття в ній тривали вранці з таким розрахунком, щоб діти встигали на уроки у загальній школі.

Архівні документи зберегли факти про перехід окремих жидів Снятинщини до християнства, про міжнаціональні і міжконфесійні шлюби. Зокрема, про це згадує вищеназвана Келя (Клара) Алерштейн. На її думку, причиною цього в основному були економічні фактори, а також бажання здобути хорошу фахову підготовку, мати добру роботу, навчатися у Львові, Кракові, Відні. Жиди надзвичайно болюче реагували на подібні випадки. Як правило, особа, що насмілилася порушити закон предків («свій бери своє»), розривала контакти із сім'єю, іудейською громадою, виїжджала в іншу місцевість.

Перед Другою світовою війною багаті жиди-меценати виділили великі кошти на будівництво в Снятині нової великої синагоги. Роботи тривали досить успішно – звели цегляні стіни, змонтували перекриття, накрили дах. Навіть закупили згортки Тори. Війна перервала ці плани. Більшість снятинських жидів знищили нацисти – частину розстріляли у Потічанському лісі, інші загинули в концтаборі. Врятувати життя вдалося одиницям, зокрема снятинському жидові Айзнеру, якого переховувала колишня домашня робітниця. Відомий український поет, лауреат Шевченківської премії Дмитро Павличко згадує, що дружина письменника Марка Черемшини Наталія Семанюк переховувала і врятувала життя двом юнакам-жидам.

Довгий час недобудоване приміщення снятинської синагоги пустувало, а потім його передали швейній фабриці. У різних закордонних виданнях опубліковано

матеріали про жахливий стан снятинського жидівського кладовища. Надмогильні плити понижені, могили заросли бур'яном. На реставрацію плит і могил потрібні величезні кошти. Де їх віднайти у такий важкий кризовий період?

У 20–30-ті роки минулого століття до Снятинщини повертаються з США, Англії, Аргентини, Канади окремі емігранти. Саме вони були фундаторами протестантських общин, з якими вели боротьбу римо-католицька і греко-католицька церкви. Одне з перших хрещень у річці Пруті провів баптистський проповідник М. Лютий-Лютенко. Саме його вважають одним із засновників баптистської громади у селі Підвисокій, яка функціонує і нині. Історик і краєзнавець М. Бажанський згадує, що М. Лютий-Лютенко проповідував у ряді сіл Снятинщини. Збереглися декілька номерів баптистського журналу «Посланець Правди». На обкладинці вказано місця видання – Снятин і Раву-Руську [2, с. 263].

У передмісті Снятина, в Августдорфі, колись діяла лютеранська община. Вона підтримувала контакти з основним осередком лютеран у Станиславові, зокрема з духовним послідовником лютеран пастором Теодором Ярчуком, який писав у часописі «Прозри» в 1931 р.: «Ми є українські євангеліки. Любимо наш нарід український і звичай наших вітців... Ми стремимо до духовної обнови українського народу на основі Правди Божественної Євангелії... Ми глядимо на геніїв українського народу Г. Сковороду, П. Куліша, Т. Шевченка» [6, с. 286]. До громади снятинських лютеран належали в основному німці. Вона припинила своє існування після їх виїзду на свою батьківщину.

В умовах розбудови Української держави актуальним є питання суспільної злагоди, зближення усіх здорових сил навколо її зміцнення. В такій ситуації з особливою гостротою постає питання духовного єднання народів України, толерантного ставлення до представників різних релігійних конфесій. Для цього треба мати правдиву інформацію, яка стосується історії релігійного життя різних регіонів України, зокрема Прикарпаття.

Література

1. Бабій. М. Правовий статус діяльності релігійних меншин. // Релігійна панорама. – Спецвипуск. – 2006. – С. 15–20.
2. Бажанський М. Вічно житимуть – Дітройт, 1984. – 524 с.
3. Бажанський М. Краса Снятинщини. – Дітройт, 1982. – 272 с.
4. Бучек М., Сідельник І. Львівська архідієцезія латинського обряду. Ілюстрована розповідь. Том 1. Парафії, костели та каплиці (Івано-Франківська, Тернопільська і Чернівецька області). – Львів, 2006. – 363 с.
5. Виноградник Т. Вірмени Снятинщини. // Краєзнавець Прикарпаття. – 2008. – №11. – С. 54.
6. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995. – 286 с.
7. Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20–22 травня 2003 р.). Книга 1. – Львів: Логос, 2003. – С. 343–344.
8. Релігієзнавство: Підручник / За ред. В. І. Лубського. – К.: Видавничий центр «Академія». 2000. – 408 с.
9. Добрий лікар. – 2010. – №7. – С. 32.

Володимир Федорак

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНОТУРИЗМУ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Анотація. У статті викладено результати дослідження, які стосуються передісторії та сучасного стану розвитку етнотуризму на теренах Гуцульщини (територія Івано-Франківської області).

Початки організованого туризму на Гуцульщині сягають середини XIX ст. Однак він тоді не набув масового характеру через низький рівень послуг, незадовільний стан доріг, низький рівень культури обслуговування персоналу. Проте, незважаючи на ці недоліки, туризм і відпочинок на Прикарпатті все ж розвивалися, про що свідчить велика кількість різноманітних рекламних та інформаційних матеріалів, виданих у кінці XIX і першій третині XX ст.

Рекреація, туризм та відпочинок стали важливим джерелом доходів мешканців тогочасної Гуцульщини, що дозволило цьому краю отримати належне ставлення як з боку держави, так і від справжніх поціновувачів та любителів природи й етнографічних особливостей краю.¹

Гуцульщина багата на соснові та смерекові дерева, мінеральні води і чисте повітря. Тут найвищі Українські Карпати з двотисячниками: Ребрами, Петросом, Говерлюю, Попиваном, який чомусь назвали Попом Іваном, Бабою Сивулею... Тут поблизу Сивулі є єдиний в Україні грязьовий вулкан у селі Старуні, де Золота Бистриця найближче підходить до Бистриці Чорної, де 24 тисячі років тому первісні мисливці загнали в ропище мамонтів і носорогів, які в озокериті (земляному воску) збереглися до початку XX століття.²

Національно-культурне відродження в Україні, зокрема на західноукраїнських землях, що тривало впродовж XIX ст. і супроводжувалося зростанням інтересу освіченої частини населення до мови свого народу, його історії, культурної спадщини, сприяло появі туризму як форми і способу пізнання краю.

На той час набули значного поширення мандрівки краєм, які активно здійснювали студенти в Галичині, зокрема ті люди, котрі відчули потребу у глибшому вивченні джерел національної самобутності, народних звичаїв, фольклору, старожитностей. Як свідчать численні матеріали, в мандрівках брали участь такі відомі особи, як Я. Головацький, І. Вагилевич, батько й син Устияновичі, І. Франко та інші. Немає сумніву в тому, що такі подорожі відіграли важливу роль у національному вихованні тогочасної молоді.

Можливо, першими організованими туристами була група мандрівників під проводом М. Романовського, що в 1858 р. проклали маршрут з Космача до Чорногори.

Дещо пізніше відомості про туристів існують із 1875 р., коли члени Товариства Татранського з Коломиї через Княздвір, Березів та Молодятин дійшли до Ланчина й Майдана, а звідтіля через Делятин, Дору, Ямну, Микуличин подались на Говерлу.⁴

У чому ж полягає особливість етнотуризму в цій мальовничій гірській частині України?

Терени Гуцульщини у різний час перебували у складі Туреччини, Молдови, Австрії, Угорщини, Румунії, Польщі й Чехословаччини. Та незважаючи на існування чужого адміністративного управління, гуцули віками жили за старозвичаєвими порядками, своїм пастушим правом, вели полонинське тваринництво, творили унікальну матеріальну й духовну культуру. Тепер уся Гуцульщина, за винятком восьми поселень на румунській Буковині та кількох сіл на Мармарошчині, лежить в Україні.

Перші історичні відомості про Гуцульщину з'явилися в джерелах XIV–XV ст., а перша згадка про Жаб'є (нині – смт Верховина) датується 1424 роком. Гуцульщина – одна з тих небагатьох оаз, котра не піддалась асиміляції за жодного режиму. Яскрава національна своєрідність декоративних, ужиткових творів гуцульських умільців виразно виявила себе як за часів Австро-Угорщини й Польщі, так і в радянський період. Тому можна казати про незнищенність народної душі, яка формувалася впродовж століть, плекала свій внутрішній світ і естетичні уявлення в постійному спілкуванні з природою, що поставала в очах гуцулів в усій неповторній красі. Неперевершеними є зразки дерев'яного народного зодчества – церкви, каплиці, гражди, побутові споруди. Зачаровують могутні звуки трембіти над полонинами, народні коломийки в супроводі сопілки чи дрімби. Захоплюють динамічні гуцульські танці. Зайдіть до гуцульської оселі, і вас вразить тонкий смак, з яким виконано речі, що оточують її мешканців. Стіл, шафу, лаву оздоблено візерунчастою різьбою.

А чого тільки вартує унікальне вишиття місцевих майстрів!

Гуцульська вишивка розвивалася у загальному руслі розвою вишивального мистецтва українського народу на базі давньоруського мистецтва. Конкретні соціально-економічні умови сприяли формуванню народної вишивки Гуцульщини як специфічного локального вишива в загальній мистецькій культурі українського народу.

Про глибокі художні традиції гуцульської одягової вишивки можна говорити на основі її багатьох збережених зразків XVIII – початку XIX століть.⁵

Як і в інших районах України, на Гуцульщині вишивкою прикрашали одяг, визначено частини його компонентів. Це жіночі, чоловічі, дитячі сорочки; головні убори – перемітки, хустини; нагрудний одяг – кептарі, сердаки, байбараки, гуглі, кожури; поясні – запаски, попружки, гачі; капчурі, онучі та ін.

Властивості тканин, лляних, вовняних, сукна, шкіри, використаних для пошиття одягу, зумовлювали художню виразність узорів, якими виконували вишивку. Основні матеріали вишивання – ручнопрядені лляні, вовняні нитки, заполоч, шовкові, металеві, срібні, золоті нитки, муліне, бісер, лелітки, сап'янові стрічки, гудзики, корали, головки металевих цвяхів – «бобріки» тощо.⁶

Гуцульська вишивка виділяється багатством технічного виконання. Відомий український краєзнавець В. Шухевич дослідив 12 технік гуцульської вишивки. Помітно вирізняється вишивка таких найвідоміших центрів цього виду мистецтва, як Верховини, Криворівні, Рахова, Косова, Брустурів, Космача, Яворова, Краснолово, Ясеня, Ворохти, Яремчого.

Дослідження з цього питання науковців Олени Никорак, Раїси Захарчук-Чугай, Катерини Сусак, майстрів народної вишивки Ірини Свйонтек, Ольги Писарук дають надзвичайно цікаву і практичну інформацію для фахівців, викладачів і студентів різних вишів як з України, так і з-за кордону, які вивчають феномен гуцульської вишивки. Протягом останніх п'яти років на базі Коломийського національного музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського і Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва систематично проводять практичні заняття, майстер-класи, спеціалізовані стажування для студентської молоді з Івано-Франківська, Чернівців, Львова, Кракова, Варшави, Відня.

Відомо, що гуцульські вишивки зберігаються не тільки в Україні, але й у музеях, приватних збірках у Білорусі, країнах Балтії, Грузії, Казахстані, Росії, Польщі, Австрії, Словаччині, Румунії, Німеччині, Англії, США, Канаді, Австралії та ін. Про них писали і пишуть дослідники, журналісти, шанувальники народної творчості. Різні у них підходи до критеріїв оцінки гуцульської вишивки, її орнаменту, композиції, колориту. Та найголовніше, що вони сходяться у своїх помислах-висновках на тому, що гуцульська вишивка – феноменальне явище, яке розкриває невичерпне багатство творчого потенціалу гуцулів, їх фантазію, вигадку, рукотворну виразність, уміння за допомогою голки і нитки розкривати, розповідати людям про свої помисли, розуміння краси рідної землі, широкомасштабно сягаючи небесних світил – Сонця, Місяця, зірок, вишиваючи хрести, ангелів, храми. В розробці сюжетних зображень, орнаментальних знаків-символів гуцульські

вишивальниці досягли вершин художнього рівня. Вони створили і створюють у своїх різних поселеннях, скрізь, де живуть, такі вишивки, які оцінюють як високомистецькі твори, що здобули визнання і всесвітню славу.

Тому цілком природним є великий інтерес поціновувачів українського національного мистецтва в особі багатьох туристів, які відвідують музеї, сувенірні ринки, ярмарки у Косові, Космачі, Коломійі, Ворохті, Яремчому, Івано-Франківську в пошуках унікальних вишиванок.

На Гуцульщині, як у своєрідному заповіднику, збережено втрачені іншими слов'янськими народами дорогоцінні для історії риси мистецтва далеких пращурів. Вона і нині славиться талановитими майстрами художньої обробки дерева й металу, ткачами і керамістами, писанкарями, творцями виробів із сиру, вовни, шкіри.

Доброю традицією з підтримки та розвитку народних ремесел є проведення свят українських ремесел, які відбуваються на Івано-Франківщині щороку. Одним із найвдаліших туристично-мистецьких проектів такого плану є «Прикарпатський вернісаж», започаткований Радою з туризму Карпатського регіону, Івано-Франківською обласною державною адміністрацією та виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради. Цей фестиваль декоративно-прикладного мистецтва поєднав у собі широкий показ можливостей майстрів давніх ремесел не тільки з Карпатської України, але практично з усіх областей нашої держави. За період з 2006-го по 2010-й у вищезгаданому святі ремесел узяло участь понад 700 майстрів народної творчості з усіх регіонів України, а також ряду країн-сусідів: Білорусі, Росії, Молдови, Румунії, Польщі, Угорщини. «В рамках проекту постійно проводиться промоційний тур для українських та закордонних журналістів, щоб ознайомити їх з туристичною інфраструктурою м. Івано-Франківська та Прикарпаття».⁸

Говорячи про специфіку етнотуризму на Гуцульщині, слід згадати про такий важливий складник національної культури, як музейництво. На сьогоднішній день понад 30 державних і громадських музеїв приймає відвідувачів, де співробітники розповідають про всі ті особливі звичаї і традиції цього регіону. Загалом на Івано-Франківщині діє понад 120 музеїв різного профілю.

Музейні працівники області як представники наукової інституції поставили перед собою завдання відродити автентичну культуру населення Прикарпаття у різних її проявах – як матеріальних, так і духовних. І знову ж таки перед у цьому ведуть музейні установи Гуцульщини. Прикладом тут може слугувати Коломийський національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського. Тут уже давно працюють програми, спрямовані на відродження автентичної культури краю. Застосовують різні форми роботи: уроки народознавства, інтерактивні заняття, майстер-

класи, лекції за участі народних майстрів, творчих колективів, відомих народних музикантів та виконавців етноспівів. Періодично проводяться семінари, виставки митців, виставки-продажі творів декоративно-прикладного мистецтва і малярства, науково-мистецькі академії. Круглі столи та мистецькі пленери сприяють підтримці, поширенню і популяризації народного мистецтва і традиційної народної обрядовості. Музейними програмами передбачена також підготовка до традиційних календарних свят, до яких залучають майстрів і художників, священиків та викладачів, а також учнів і студентів, котрі разом із музейними працівниками готують відповідні науково-тематичні матеріали, на основі яких згодом відбуваються заходи найрізноманітнішого формату: вечорниці, гаївки, весілля, купальські вечори, обжинки, свято Миколая, коляда...

Відвідувачі музеїв мають можливість ознайомитися не лише з експозицією та виставками творів народних митців, а й безпосередньо зустрітися з ними, поспілкуватися та прилучитися до традиційного українського народного ремесла: ткацтва, гончарства, писанкарства, різьблення, бісероплетіння, лозо- і соломоплетіння. Такі атракції, як показує практика, мають великий успіх у туристів. Тому не дивно, що відвідуваність Коломийського національного музею ім. Й. Кобринського є однією з найвищих в області. Протягом 2009 року вищезгаданий музей відвідало понад 150 тисяч туристів із 57-ми країн світу.

Враховуючи природні та етнографічні особливості краю, мандрівникам звідусіль можна порекомендувати оглянути музей гуцульської господарки «Хату-ґражду», регіональний історико-краєзнавчий музей Гуцульщини у Верховині, музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика у Верховині; історичний музей Олекси Довбуша (відділ Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею) в селі Печеніжині Коломийського району, музей народної творчості Михайла Струтинського у місті Косові, краєзнавчий музей в селищі Кутах Косівського району.⁹

Відвідувачів Гуцульщини, українських та іноземних етнографів і культурознавців завжди дивувало, як місцеве населення зберігає прадавню гуцульську самотність, зокрема традиції, звичаї та обряди.

У горян завжди був великий потяг до костюмованих дійств: навіть за часів войовничого атеїзму майже в кожному селі відбувалась велелюдна різдвяна вертепна хода, а традиційне проводження вівчарів на полонину завжди перетворювалося на захопливу виставу. Визначну роль у культурному житті відіграв організований 1911 року Гнатом Хоткевичем аматорський народний гуцульський театр, де селяни грали п'єси місцевою говіркою. Самобутній гірський край захив слави кінематографічної мекки. Зняті тут стрічки Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», Леоніда Осика «Камінний хрест», Юрія

Ілленка «Білий птах з чорною ознакою» по праву стали світовими шедеврами.

Зачарований цією унікальною, ще не зруйнованою в центрі бурхливої Європи гуцульською побутовою культурою, видатний письменник Михайло Коцюбинський не випадково в кінці XIX століття назвав її носіїв «тінями забутих предків». Бо важко уявити, як корінне населення змогло ввібрати та зберегти у своїй традиції світоглядні напластування ряду суспільних доісторичних та пізніших епох. Чому ще у давнину цю самотню етнічну спадщину не знищили навали кочівників, постійні в Європі війни племен, а потім – асиміляцією імперських держав? Чому Гуцульський край у такому загрозливому оточенні стояв відносно неторкнутим?¹⁰

Щоб відповісти на ці запитання, потрібно дослідити духовний світ українських горян, гуцульські народні звичаї і святкові обряди.

Гуцули мають чимало різних звичаїв як суто родинного характеру, так і громадського. Давне прислів'я «Що край, то обичай» гуцули вживають на свій манір: «Що ґрунь, то инча встанова» чи «Хата инча, гадка инча».¹¹

Навіть звичаї й урочистості, притаманні іншим мешканцям України, у гуцулів мають своє звучання, але є й цілком окремішні звичаї.

Шанувальникам літературної, творчої, наукової спадщини визначних українських поетів, письменників, філософів, митців варто відвідати літературно-меморіальний музей Івана Франка, музей Михайла Грушевського в селі Криворівні; народний музей Гуцульського театру Гната Хоткевича – в селі Краснолово, хату-музей кінофільму «Тіні забутих предків» – в селищі Верховині. Матеріали експозицій допоможуть розкрити багато цікавого не тільки з біографій Великих українців, але й краще пізнати велич духовних скарбів українського народу.

Однією з особливих граней етнотуристики славного Гуцульського краю є фестивалі, які щороку проводять тут упродовж останніх двох десятиріч. Серед найпопулярніших варто відзначити: «Різдво в Карпатах» (Міжнародний мистецько-туристичний фестиваль – проводився в м. Яремчому, Косові, Верховині, Коломиї, Івано-Франківську); етнографічні фестивалі, які чудово презентують пісенні, танцювальні, мистецькі традиції Карпатської України – «Писанка», «Коломийка» (традиційно проводять на Коломийщині). Характерним є обласне свято «Полонинське літо», мета якого – підтримка господарських традицій та обрядів гуцулів (проводять на Верховинщині). Оригінальним є традиційний міжрайонний фестиваль чоловічих хорів, який уже понад 10 років проводять у селі Рожневі Косівського району. Надзвичайно потрібними для популяризації гуцульських мелодій є фестивалі дитячих народних ансамблів (м. Косів) та дорослих народних ансамблів імені Могура (сmt Верховина).

Для розвитку етнотуризму на Прикарпатті за підтримки органів місцевого самоврядування, Івано-Франківської облдержадміністрації та ряду

райдержадміністрацій видано серію путівників: «Івано-Франкіщина туристична»¹², «Івано-Франківщина запрошує»¹³, «Туристичними стежинами Косівщини»¹⁴, «Надвірнянщина туристична»¹⁵, «Верховино, світку ти наш» та інші.

Етнотуризм як один з найдоступніших і найпопулярніших видів туризму стрімко розвивається на території Івано-Франківщини. Враховуючи вигідне географічне розташування, особливості клімату, природні та етнокультурні фактори, поступове розширення туристичної інфраструктури, область стає чимраз привабливішою для відпочивальників і мандрівників. У період з 2005-го по 2009 рік її відвідало понад п'ять мільйонів туристів. Але головне – не показники статистики, а можливість бачити чарівний Карпатський край, відчувати його неповторну енергетику, милуватись його різнобарвною культурою. Не випадково свого часу видатний польський письменник Станіслав Вінценз писав: «Гуцульський епос – це один із небагатьох уже в Європі міфічних переказів, і я, виявляючи свої почуття до українського народу, не можу зробити нічого кращого, як офірувати йому свою книжку. Аби він повернув собі те, що є його власністю і що має тепер далеко не кожен із європейських народів».¹⁶

Література

1. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули. Економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.). – Львів – Івано-Франківськ, 2009, 406 с.
2. Пилип'юк В. Де шум потоків і смерек... – Львів: «Світло і тінь», 2003, с. 18.

3. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні.: Навчальний посібник. (В. К. Федорченко, Т. Н. Дворова). – Київ.: Вища школа, 2002. – с. 35.

4. Dziejalewicz J. Wycieczka po wschodnich Karpatach w r. 1875. – s.41.

5. Шухевич В. Гуцульщина. – Львів., 1901. – Т. 1. – С. 158–159.

6. Гуцульська вишивка в колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття.: Монографія (Загальна редакція: О. Никорак). – Київ.: Родовід, 2010. – С. 123.

7. Чугай Р. В. Вишивка. (Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження). – Київ, 1987. – С. 19.

8. Карпатський вернісаж. Каталог учасників та партнерів фестивалю. Івано-Франківськ, 2008. – С. 5.

9. Музейне коло Прикарпаття. Каталог. Івано-Франківськ, 2008. – С. 6–10, 34–37.

10. Гуцульський календар. Регіональне видання. Випуск 15. Верховина, 2010. – С. 37.

11. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів. Коломия, Світ, 1993. – С. 52.

12. Івано-Франківщина туристична. Туристичний путівник. Івано-Франківськ, 2007. – С. 11–17.

13. Івано-Франківщина запрошує. Туристичний путівник. Івано-Франківськ, 2008. – С. 2–3.

14. Туристичними стежинами Косівщини. Туристичний довідник. Косів, 2003. – С.3–7.

15. Надвірнянщина туристична. Туристичний путівник. Івано-Франківськ, 2008. – С. 3–6.

16. Верховино, світку ти наш. Туристичний довідник. Верховина, 2004. – С. 3–8.

17. Вінцензіана: Статті, листи, фрагменти творів (За ред. М. Васильчука). – Коломия: Вік, 2008. – С. 320.

Дарія Мицан

Чорний – Чортовий – Гурський

Колорит будь-якої місцевості визначають різні чинники – географічні, етнічні, історичні, культурні впливи та зв'язки. А ще – цікаві й влучні назви всього природного багатства, що нас оточує, вабить

око та бентежить уяву.

Колорит Українських Карпат – загальновизнаний. Він завжди цікавив етнографів, фольклористів, поетів, кінематографістів, простих мандрівників, аматорів старовини та поціновувачів архаїки.

Так тривало віками.

Наш стрімкий час дуже швидко все змінив.

Невідворотність усеосяжних цивілізаційних проявів і нівеляційні впливи узагальнювальної глобалізації швидко уніфікують етнічне й етнографічне різноманіття. Світовий глобалізм, розмиваючи національне коріння, безжалібно поглинає те, що ревно і з пошанівком

передавалося з покоління до покоління, викинувалося та плекалося віками – звичаї, обряди, сімейний побут, ношу, народну архітектуру і будівництво, звичаєве право, традиційну господарку, агресивно проникає в найважливіше й найхарактерніше для кожного народу – його мову. Змін зазнають навіть власні назви, зокрема ороніми – власні назви складових частин будови рельєфу. В горах – це вершини, урвища, хребти, провалля, долини, скелі – те середовище, в якому з давніх-давен живуть люди – верховинці. Верховинці горами захоплювалися та милувалися і водночас гіркою працею їх здобували й освоювали, пристосовуючись до життя в складних, а часом і екстремальних умовах. Жили, працювали, милувалися. І давали горам і вершинам назви. Різні. Найчастіше – похідні від слова «чорний».

Пасма гір – далеко темніють, притулившись до обіку.

Високі вершини – грізно чорніють, упершись в небеса.

Гори – хмуряться, майже завжди оповиті туманом і хмарами, часто сірими і грозовими, постають перед очима непрохідною стіною, навіваючи задуму і тугу, а під час затьяжної негоди – чорний смуток.

Тому й назви «чорні» – Чорна Гора, Чорний Горб, Чорний Верх. Тому й найвищий масив Українських Карпат – Черногора, Черногірський хребет.

Але чи тільки атрибутивне означення, прикметник «чорний», тут визначальне?

Жителям гір притаманні більший, ніж у населення низин, світоглядний консерватизм і тісна пов'язаність буденної свідомості з художнім наповненням життя. Естетичний елемент, проникаючи в різні сфери традиційної матеріальної культури верховинців, позначився на їх духовному житті. Поетичне й одухотворене ставлення до всієї навколишньої дійсності послужило підґрунтям для збереження та побутування давніх світоглядних уявлень, особливих взаємин людини і природи, вірувань та забобон. Записи мандрівників та дослідження етнографів засвідчують важливу роль у традиційному світорозумінні і повсякденному побуті верховинців вірувань у чари, ворожіння, щаєливе і нещаєливе місце, добрий і поганий час. Добрими вважалися дні, коли на небі «повний місяць», найкращою порою дня – перша половина, під вечір – небезпечний час, а після заходу сонця до півночі панує злий дух – чорна потойбічна ворожа сила. Синонімом слів чорний, поганий, недобрий, ворожий є чорт. Назва Черногора має зв'язок із культом Чорнобога – бога зла і темних сил, диявола, сатани, чорта. І навіть якщо в сиву давнину гора могла мати стосунок і до добрих богів, то з прийняттям християнства все одно всі вони стали поганськими – чорними, чортовими. Давні вірування наших предків відбиті і в багатьох інших подібних назвах – Чортка, Чортчин, Чортові Гори, Чортик, Чортий, Чортів Камінь, Бісуватий Діл, Біса.

Творення оронімів Українських Карпат тривало століттями, а то й тисячоліттями, і в цьому процесі брало участь багато народів, що тут проживали чи проходили. Не дивно. «Це постійне, вічне, точне місце», – написали австрійці, встановлюючи в 1887 році поблизу Рахова пам'ятний знак «Центр Європи». Незважаючи на важкодоступність цих місць сюди, в центр Європи, завжди тягнулися народи, щоб осісти. Одні тут проживали з давніх-давен, інші прибували здалека і розселилися, треті тільки проходили, відзначаючись грабіжницькими чи ратними походами, четверті скріпляли владу чужих імперій. Але кожний народ зробив свій внесок у назвотворення карпатських рельєфів. Найбільше назв, звичайно, українських. Окрім них, найпомітніші впливи румунські: *zimbru* – зубр (гора Дземброня); *gruiu* – пагорб, *gurgui* – вершина пагорба (г. Груник, г. Грунь, г. Гургулат); *jer* – ялівець (г. Жапул). Є за походженням назви словацькі, сербо-хорватські, німецькі – *gleif* – похиле, нерівне місце (г. Глифка); *жовнір* – г. Жовнірська (австрійські військовики прокладали дорогу). Трапляються індо-європейські – *gel-bh* – округле (г. Жоліб); тюркські – *kara* – чорний! (г. Каратура).

Менше назв польських. Найцікавіша і найтипівіша з них – г. Гурське (польський прикметник *gorske* – гірський, гірське). Проте і тут могла проявитися локальна специфіка українських горян – мовна і традиційних установок та дій, пов'язаних з дотриманням численних оберегів і табу. На Гуцульщині, де стоїть гора Гурське (старовинне село Середній Березів, Косівський район), відзначалася велика кількість звичаїв, дотримання яких мусило охоронити мешканців, їхні садиби та худобу від стихійних лих, диких звірів, чорних сил. Щоб зробити їх нешкідливими, слід було дотримуватися норми поведінки чи вчинити дію: щоб відьма не могла відібрати молоко, перший раз після отелення годилося доїти корову через шлюбний перстень, у середу не можна було продавати яєць і молочних продуктів, до Юрія не годилося грати на сопілці і т. д. А також слід було остерігатися вживати їх назви: замість «ведмідь» говорилося «вуйко» або «великий», замість «вовк» – «малий», замість «гадюка» – «довга» або «тота». Здогадуючись, що чорти теж можуть жити десь поруч, переховуючись у горах, а зустріч з ними була малоприємна чи й небажана, й викликати їх не варто, широко використовували при оповідях чи згадках про них евфемізми – слова, якими замінюють у мові грубе, непристойне з неприємним емоціональним забарвленням слово; заміну грубих, непристойних, неприємних слів іншими словами. Одним із них до слова чорт у гуцульських говірках є слово гурський чи гурське!

Тож яку несподівану спорідненість відкрив такий короткий ряд згаданих, здавалося б таких різних за походженням, назв – Чорний, Чортовий, Гурський!

В Українських Карпатах назв тисячі – відомих і записаних. А скільки ще незаписаних, незафіксованих і недосліджених. Ця робота – цікава та посильна майже для всіх, зокрема школярів, і перш за все гірської школи.

Наша область – край туризму. Дуже стрімко розвиваються його технічні й екстремальні види. Але дуже ймовірно, що вже дуже скоро намітиться повернення до традиційного – пізнавального туризму. Тоді в пригоді для допитливих і вдячних мандрівників стануть ороніми. Зберегти б їх усіх! Незалежно від походження.

Література

1. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження, «Наукова думка», Київ, 1987.
2. Мирослав Габора. Назви гір і полонин Івано-Франківщини, Місто-НВ, Івано-Франківськ, 2008.
3. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область, ГРУРЕ Академії наук УРСР, Київ, 1971.
4. Тлумачний словник української мови, «Аконіт», Київ, 1998.
5. Kwiecien K. Gory Ukrainy z plecakiem. Czarnohora. Poloniny Hryniawski. Swidowiec. Krakow, 2006.
6. Мирон Мицан. Станиславівські вежі, Лілея-НВ, Івано-Франківськ, 2010.
7. Параска Плитка-Горицвіт. Старовіцкі повісторьке, «Писаний Камінь», Косів, 2008.

Василь Бурдуланюк

Історія Стопчатово в іменах

*Летять над горами роки,
немов лелеки в сьайві літа.
Земля Стопчатова свята
серцями нашими зігріта.*

Стопчатів – одне з мальовничих сіл галицького Підгір'я, що лежить на межі

Гуцульщини і Покуття. Майже за 600-річну свою історію село пережило багато радісних і трагічних подій. Незважаючи на те, що тривалий час воно, як і вся Галичина, перебувало під іноземним поневоленням, його жителі невтомно працювали, мріяли та боролись за краще майбутнє своїх дітей і онуків. На непростих шляхах історії краю розгубилось багато подій та імен односельців, але ті, що вціліли, несуть нам і нащадкам відомості про окремих вихідців зі Стопчатово, які залишили своїми творчими здобутками чи боротьбою за волю більш або менш помітний слід в історії села та краю. Про них і йтиме далі мова.

Атаманюк Василь Іванович (2 серпня 1941, с. Стопчатів) – начальник Комітету з питань преси Волгоградської області (Росія).

Навчався в Стопчатівській восьмирічній школі. Закінчив Яблунівську СШ (1957) та Український поліграфічний інститут імені І. Федорова у Львові (1962). У складі студентських будівельних загонів працював на цілинних землях Казахстану.

Після закінчення інституту працював головним інженером друкарні в Комсомольську-на-Амурі. З 1966-го по 1969 рік – інженер, головний інженер Волгоградської офсетної фабрики. З 1969-го по 1984-й – головний інженер Волгоградського обласного управління преси. З 1984-го по 1997 рік – директор Волгоградської офсетної фабрики. З 1997-го – начальник управління з питань преси Волгоградської області.

Має 10 наукових публікацій з проблем економічної реформи в поліграфії.

Бахталовський Данило (21 грудня 1856 – 5 липня 1927). З 20 березня 1920 року – парох Стопчатово. Обслуговував обидві церкви в Стопчатові: Св. Миколая і Св. Параскеви та церкву Св. Дмитрія в Ковалівці. Підтримував діяльність читалень «Просвіти», Товариства апостольської молитви, Братства тверезості. Згуртував молодь навколо цих товариств, сприяв її вихованню в релігійному та національно-патріотичному дусі. Був радником єпископської консисторії. Його сини Корнелій і Роман теж були священиками.

Бахталовський Корнелій (2 жовтня 1892, с. Яблунів Гусятинського повіту – 24 листопада 1948, с. Стопчатів). 8 грудня 1918 року був висвячений на диякона, а 15 грудня 1918-го – на священика станиславівським єпископом Г. Хомишиним. Спочатку працював священиком у селі

Лючі, а з 22 червня 1927 року до кінця життя – в Стопчатові. Активно працював у сільському осередку товариства «Просвіта», організовував і підтримував аматорські гуртки. Організував у селі і читальню релігійного товариства «Скала».

У травні 1934 року він звернувся до воєводського уряду в Станиславові з проханням дозволити будівництво українського католицького Народного дому, який збудували впродовж трьох років. Ця споруда і досі є Народним домом села.

18 квітня 1935 року К. Бахталовського призначили шкільним комісаром на села Стопчатів, Іспас, Мишин, Микитинці, Уторопи, Пістинь, Шешори, Брустури, Космач та Прокураву.

Його син Зенон **Бахталовський** закінчив Стопчатівську початкову школу і Коломийську гімназію. Брав участь у «Січах» і «Пласті». Доброволець УПА. Скерований ОУН на Закерзоння для посилення новостворених повстанських загонів. У 1943 році організував і очолив підстаршинську школу закерзонської військової округи «Сян» для підготовки командирів УПА. На Лемківщині був у підрозділі командира Ластівки (сотенного Григорія Янківського). Брав участь у бойових діях з військами НКВД, польськими і чехословацькими військовими підрозділами. Пізніше проживав у Польщі.

Бейсюк Петро (1898, Стопчатів – 11 серпня 1915, Галич) – січовий стрілець.

Будучи гімназистом, зголосився до Легіону УСС. Стрілець II куреня, III сотні. В роки Першої світової війни брав участь у походах на Бескид, Дрогобич та Синевірське. Був розвідником у районі Перегінського – Стрия – Львова – Красноно. Учасник боїв УСС на горі Маківці, під Болеховом та Галичем. Помер у лікарні в Галичі, захворівши на холеру. Похований на тамтешнім цвинтарі.

Боднарук Іван Петрович (15 травня 1910, с. Стопчатів – 23 жовтня 1977, м. Івано-Франківськ) – український архітектор, член Спілки архітекторів СРСР (від 1945).

Навчався в Стопчатівській початковій школі, Коломийській гімназії, Краківській академії мистецтв (1931–1936). В 1936 – 1939 роках працював у приватній архітектурній майстерні в Кракові. Згодом жив у Коломиї, працював у комунгоспі, відділі архітектури міськвиконкому (1953–1970), а пізніше – в обласному управлінні містобудування та архітектури.

І. Боднарук працював у напрямі ландшафтної та монументальної архітектури, об'ємного проектування, інтер'єру. Особливих успіхів досяг у популяризації народної дерев'яної архітектури, використанні гуцульських народних традицій будівництва в сучасній українській архітектурі. Він став гідним продовжувачем справи відомого

галицького архітектора другої половини XIX – початку XX століть І. Левинського щодо використання «гуцульського колориту» у вітчизняній архітектурі.

За проектами І. Боднарука збудовано літній кінотеатр у Коломиї (1951), пам'ятник Т. Шевченкові в селі Шепарівцях біля Коломиї (1954), ресторан «Гуцульщина» в Яремчому (1956), туристичну базу «Гуцульщина» в Яремчому (у співавторстві, 1963), базу відпочинку в Підлютому на Рожнятівщині, лісництво в Старій Гуті Богородчанського району, розроблено проект реконструкції центрального майдану в Коломиї – площі Відродження (1967).

Відома артистка українського театру післявоєнного періоду з Яблунова Оксана Затварська – небога І. Боднарука.

Бурдуланюк Василь Миколайович (2 лютого 1951, с. Стопчатів), – історик, краєзнавець, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Народився в робітничо-селянській сім'ї, онук поета міжвоєнного періоду П. Заячука. В 1966 році закінчив Стопчатівську восьмирічну школу. Навчався в Яблунівській СШ, у 1968-му закінчив Ковалівську середню школу Коломийського району. В 1968–1973 роках навчався на історичному факультеті Львівського державного університету імені І. Франка. В 1969–1972 роках був керівником студентського наукового гуртка при кафедрі історії України, заснованого за ініціативи професора М. Кравця. У складі студентських будівельних загонів працював на будовах у Кіровоградській і Тюменській областях.

У 1973–1974 роках – учитель історії Прибилівської ВШ Тлумацького району. З 1974-го по 1987-й працював на різних посадах (консультант, учений секретар, заступник голови правління) в обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

За ініціативи та сприяння В. Бурдуланюка в області у 80-х роках XX століття встановлено понад 30 пам'яток і пам'ятних меморіальних дощок діячам науки і культури краю, зокрема І. Франкові, Д. Січинському, М. Заньковецькій, М. Садовському, О. Мишущі, С. Крушельницькій, І. Вагилевичу, В. Гнатюкові, О. Терлецькому та іншим в Івано-Франківську, М. та А. Павликам у Коломиї, І. Рубчаку та М. Козорісу в Калуші, І. Левинському і Я. Лопатинському в Долині, П. Бажанському в Белелуї Снятинського району, В. Атаманюку в Яблунові Косівського району, Г. Хоткевичу в Красноліві Верховинського району та інші.

З грудня 1987 року працює на кафедрі історії СРСР та УРСР, а з 1991-го – на кафедрі історії України Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (асистент, старший викладач, доцент). У 1996 році в Чернівецькому державному університеті імені Ю. Федьковича захистив кандидатську дисертацію на тему «Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці XIX – на початку XX століть».

Сфера наукових зацікавлень: історія української науки і культури, історичне краєзнавство та пам'яткознавство Галичини. Автор близько 200 наукових, науково-популярних та краєзнавчих публікацій. Серед них книжки «Історія культури Прикарпаття», «Пам'ятки культури Івано-Франківщини», «Історія Прикарпаття. Хронологічний довідник» (у співавторстві) та інші.

Дружина Леся Петрівна – економіст. У 1973–2005 роках працювала в обласному управлінні статистики.

Донька Дзвенислава – викладачка української мови та літератури, а дочка Галина – магістр історії, працює над кандидатською дисертацією на тему «Розвиток української культури на Прикарпатті в другій половині XIX – на початку XX століть».

Вовкунець Микола (1892, с. Стопчатів – 2 жовтня 1930, Надвірна) – громадсько-культурний діяч.

Народився в селянській родині. Навчався в Стопчатівській початковій школі та Коломийській гімназії. У роки Першої світової війни – в австро-угорській армії, потрапив під газову атаку. В період ЗУНР – сотник УГА. Згодом був редактором часопису «Український голос», секретарем філії товариства «Просвіта» у Надвірній. Член багатьох українських громадсько-культурних організацій і товариств.

Григорчак Любомир Васильович (21 жовтня 1932, с. Стопчатів) – кандидат геолого-мінералогічних наук.

У 1939–1940 роках навчався в Яблунівській СШ. У 1940–1945 роках разом з матір'ю перебував на спецпоселенні в Казахстані. Закінчив Коломийську СШ (1951), геологорозвідувальний факультет Львівського політехнічного інституту (1956). У 1970-му захистив кандидатську дисертацію на тему «Палеоценові і еоценові утворення Передкарпатського прогину і Берегової скиби Українських Карпат у зв'язку з їх нафтогазоносністю (на прикладі Долинського нафтопромислового району)».

У 1956–1959 роках працював інженером у Москві у Всесоюзному державному тресті будівельно-технічних розшуків, у 1959–1960 – у нафтопромислового управління «Долина нафта», а в 1960–2000 роках – на різних посадах у центральній науково-дослідній лабораторії Станіславського раднаргоспу, згодом ВАТ «Укрнафта». Автор понад 30 наукових публікацій на тему нафтової геології Прикарпаття і Українських Карпат.

Григорчак Юрій (23 жовтня 1923, с. Стопчатів – 25 липня 2003, Караганда, Казахстан) – учасник національно-визвольних змагань.

Від 1942-го до 1956 року стояв на сторожі й в обороні волі Української держави. Мав псевда Нечай, Дужий, Явір. Був стрільцем сотні Яреми, ройовим у курені Скуби. Брав участь в операціях «Чорний ліс», «Яблунів», «Коломия». У складі двох куренів Рена був активним учасником походу Коломия – Братислава, який явив світові

Українську повстанську армію. Поранений у боях у селі Середньому Березові. Від 1949 року, як провідник районної, пізніше міхрайонної служби безпеки (Яблунівський, Косівський, Коломийський, Городенківський райони), пройшов тисячі прикарпатських доріг і стежок.

П'ятнадцять років мордовських таборів відбув сповна, до 1971-го. Там довелося йому спілкуватися з Ю. Шухевичем, В. Чорноволом і багатьма іншими непересічними людьми, які кували волю України. Пізніше проживав у Караганді. Багаторічні табори загартували волю, й після звільнення він залишився правдивим українцем, вірив, що Україна здобуде незалежність, щиро радів разом з товаришами по боротьбі першим крокам незалежної Української держави.

Дмитрук Мирослав Петрович, **Дмитрук** Тарас Петрович – різьбярі.

Живуть у селі Стопчатіві. Займаються різьбою по дереву, виготовленням сувенірних виробів. У 2006 році на II фестивалі народного прикладного мистецтва «Карпатський вернісаж» їхні роботи відзначені дипломом. Виготовляють вироби з дерева, оригінальний дерев'яний посуд з різних порід дерева, виконані в техніці блочної мозаїки та з масиву.

Заячук Василь Михайлович (13 квітня 1949, с. Стопчатів, Корнівка) – кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №3 Івано-Франківського національного медичного університету. В 1967 році закінчив Снятинську СШ, а в 1973-му – Івано-Франківський державний медичний інститут. Працював головним лікарем Пістинської дільничної лікарні Косівського району.

У 1994 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Порівняльна ефективність комплексного лікування виразкової хвороби дванадцятипалої кишки при застосуванні оксиферискорбону і набору біодоз органічних солей мікроелементів металів».

Автор понад 50 наукових публікацій. У 2001–2009 роках – учасник чоловічої хорової капели «Сурма» Івано-Франківського національного медичного університету.

Дружина Любов Йосипівна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. В 1996 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Біологічні особливості *arnica Montana* на території Горган». Має понад 30 наукових публікацій.

Син Роман і дочка Марія – студенти Івано-Франківського національного медичного університету.

Заячук Василь Яремович (2 січня 1967, с. Стопчатів, Корнівка) – кандидат сільсько-господарських наук, доцент кафедри ботаніки, деревознавства і недревних ресурсів лісу Українського державного лісотехнічного університету у Львові.

У 1984 році закінчив Яблунівську СШ, а в 1991-му – лісогосподарський факультет Українського державного лісотехнічного університету у Львові. В 1996 році захистив кандидатську дисертацію на

тему «Біологічні особливості зростання та плодоношення калини звичайної в умовах Прикарпаття». Автор близько 40 наукових та науково-методичних публікацій. Серед них, зокрема, книжки «Калина звичайна», «Лікарські рослини», «До методики відбору високоврожайних таксонів дикорослих плодкових рослин» та ін.

Проводить науково-дослідну роботу з проблем недревних ресурсів лісу, прогнозування урожайності, запасів сировини, підвищення продуктивності, раціонального використання, охорони та відтворення лікарських, технічних, харчових і кормових рослин Західної України.

Заячук Дмитро Миколайович (1 вересня 1952, с. Стопчатів) – заступник проректора з навчально-організаційної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У 1959–1969 роках навчався в Яблунівській СШ. У 1974-му закінчив фізичний факультет Чернівецького державного університету. Працював на кафедрі напівпровідникової мікроелектроніки, згодом – на кафедрі термоелектрики і фізичної метрології та в спеціальному конструкторському технічному бюро «Фонм», створеному при кафедрі.

З 1991 року – помічник проректора з адміністративно-організаційної роботи, згодом – проректор (1994), заступник проректора з навчально-організаційної роботи (2002).

Має 15 наукових публікацій, переважно з проблем сонячної енергетики та космосу.

Син Мирослав (1975 р. н.) – доцент, заступник декана географічного факультету Чернівецького національного університету. Досліджує проблеми аграрно-промислового комплексу. Працює над докторською дисертацією.

Дочка Наталія працює в юридичному відділі Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

Заячук Дмитро Михайлович (1 січня 1952, с. Стопчатів, Корнівка) – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри напівпровідникової електроніки Національного університету «Львівська політехніка».

У 1966 році закінчив Стопчатівську восьмирічну, а в 1968-му – Яблунівську середню школу. Згодом навчався на фізичному факультеті Чернівецького державного університету. В 1980 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук за спеціальністю «Фізика напівпровідників і діелектриків». У 1992-му в Чернівецькому університеті захистив дисертацію на тему «Дефекти структури і електронні процеси в халькогенідах свинцю та олова» на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук. З 1995 року – професор кафедри фізичної електроніки Чернівецького державного університету. Впродовж кількох років був ученим секретарем Буковинського фізичного товариства і членом координаційної ради Українського фізичного товариства, що дозволило йому організувати постійний науковий семінар фізиків, який отримав визнання науковців на Буковині та в Україні.

3 грудня 1996 року по сьогодні він професор кафедри напівпровідникової електроніки Національного університету «Львівська політехніка».

Д. Заячук – відповідальний редактор «Вісника національного університету «Львівська політехніка» «Електроніка», вчений секретар спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій, автор понад 120 наукових праць, 10 авторських свідоцтв на винаходи.

Дружина Віоріка Оттівна – співробітниця кафедри нелінійної оптики Львівського національного університету імені І. Франка.

Донька Юлія (1978 р. н.) – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Львівського національного університету імені І. Франка, захистила кандидатську дисертацію на тему «Організаційно-педагогічні основи діяльності українознавчих інституцій у системі вищої освіти Канади (40–90-ті роки ХХ ст)».

Син Євген (1986 р. н.) навчається в аспірантурі в центрі ядерних досліджень у Бельгії.

Заячук Ігор Михайлович (5 березня 1954, с. Стопчатів) – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Центру математичного моделювання Інституту прикладних проблем механіки і математики НАН України (м. Львів).

Закінчив Яблунівську середню школу (1971), фізичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка (1976).

Захистив кандидатську дисертацію «Методи дослідження коефіцієнта гармонік радіоелектронних схем за допомогою універсальних програм аналізу» в інституті проблем моделювання в енергетиці НАН України (Київ). Здобув науковий ступінь кандидата технічних наук за спеціальністю «теоретичні основи електротехніки».

Проводить науково-педагогічну роботу зі студентами Львівського національного університету імені І. Франка та Національного університету «Львівська політехніка».

Постійно бере участь у проведенні різного рівня наукових семінарів, конференцій, присвячених проблемам моделювання радіоелектронних пристроїв із застосуванням комп'ютерних технологій.

Заячук Ілля Петрович (1957, с. Стопчатів) – кандидат медичних наук, доцент медичного факультету Ужгородського університету.

Навчався в Яблунівській СШ, закінчив Ковалівську СШ Коломийського району (1974), медичний факультет Ужгородського університету (1979). Працював лікарем Вознесенської райлікарні Миколаївської області.

Навчався в аспірантурі і працює доцентом в Ужгородському університеті. В Москві захистив кандидатську дисертацію. Має понад 30 наукових публікацій. Кандидат у майстри спорту з фехтування.

Заячук Онуфрій (? с. Стопчатів–?) – вїт Стопчатов.

Наприкінці ХІХ століття був вїтом села Стопчатов. За свою активну діяльність і заслуги

для громади і церкви отримав Срібний хрест заслуги.

З цієї нагоди 20 січня 1892 року, як повідомляла газета «Батьківщина», в Коломиї відбулося урочисте його відзначення. Спочатку о. Коблянський відправив у міській церкві богослужіння, на яке староста Баньковський запросив представників цивільної і військової влади та вїтів з навколишніх сіл. Потім усі пішли до староства, де О. Заячуку врочисто вручили нагороду. Від імені нагородженого стопчатівський священик А. Сіменович подякував за нагороду, охарактеризувавши його діяльність.

Після відкриття в селі читальні товариства «Просвіта» 24 липня 1892 року вїта О. Заячука обрали заступником голови читальні.

Заячук Петро Миколайович (21 березня 1895, с. Стопчатів – 1944, там само) – поет, громадсько-культурний діяч.

Вчився у Стопчатівській і Яблунівській школах та на різьбярському відділі у Школі деревного промислу в Коломиї. Двічі нагороджений шкільними преміями за успіхи в навчанні.

З 1915 року мобілізований до австро-угорської армії. Пройшов дорогами війни від Альп, Дунаю і Карпат до Дніпра і Чорного моря. Був тричі поранений. По війні повернувся хворий додому. Займався сільським господарством, садівництвом та писав поетичні твори.

У 1938 році авторським накладом П. Заячук видав у Коломиї перший том своїх творів у вигляді літературного альманаху «Сонце землі. Словесний альманах села», куди ввійшли квартальні видання книжки за 1937–1938 роки. До згаданого видання ввійшла добірка віршів поета – розділ «За сонцем», поеми «Довбуш», «За сонцем» та «Вїйна», яка складається з двох частин – «Тиранія» та «Австриянка».

Він був також редактором і видавцем побутового і літературного всежиттєвого журналу «Наш світ села» – квартального додатку до альманаху «Сонце землі».

П. Заячук готував до друку поему «Селянія», планував також видати як окремі випуски згаданого альманаху «Сонце землі» свої «Поеми і думи», збірку поезій «Лірник», а також наукові поради селянам про садівництво «Помологію». Та через трагічну загибель навесні 1944 року, коли в селі йшли бої між радянськими й угорськими військами, він не встиг здійснити задумане.

Іроденко Василь (11 січня 1958, м. Надвірна) – парох Стопчатов.

Закінчив Надвірнянську середню школу (1975), Одеську духовну семінарію (1982). З 12 липня 1989 року до 8 травня 2005-го – парох Стопчатов. 25 грудня 1989 року склав присягу перед єпископом Павлом Василюком і був прийнятий до лона УГКЦ, після чого стопчатівська парафія під його проводом стала греко-католицькою. На долю В. Іроденка випали відбудова церкви Св. Миколая в Стопчатові, будівництво каплиці на присілку Борисівка (1993) та початок будівництва церкви в сусідньому містечку Яблуніві.

Разом із сільськими активістами Стопчатова організував громаду для участі у важливих політичних подіях: освяченні і піднятті українського національного прапора в Стопчатіві (1990), перепохованні жертв більшовицьких репресій в Яблунові (1990), поході з образом Божої Матері і хоругвами на референдум 1 грудня 1991 року тощо. Проводив катехізацію школярів. У 2006 році нагороджений Хрестом з прикрасами.

Кахнікевич Василь (1917–2001) – гончар.

Він родич і продовжувач гончарних традицій родин відомих коломийських гончарів Кахнікевичів і Білоскурських. Після Другої світової війни тривалий час разом із сім'єю проживав у Стопчатіві біля річки Лючки неподалік від долішньої церкви Св. Параскеви.

Займаються гончарством і його доньки Марія Кахнікевич та Надія Никорович, які зараз мешкають у Коломиї. Їхні гончарні вироби ужиткової кераміки – глечики, горщики, миски, тарілки прикрашені своєрідним геометричним орнаментом у вигляді колових спіральних ліній, кривульок та крапок білого кольору на коричневому тлі. Кераміці сім'ї Кахнікевичів притаманні композиційна довершеність, чіткість, гармонійність і контраст кольорів.

У 1983 році Кахнікевичі репрезентували свої керамічні вироби на республіканському фестивалі народного мистецтва в Києві. Після цього вони часто з успіхом представляли свої вироби на різного рівня фестивалях народного мистецтва в області та Україні. Їхні вироби представлені в експозиціях Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття та інших музеїв України.

Ковалишин Василь (12 листопада 1928, с. Стопчатів – 8 квітня 1952, Пістинський ліс коло Косова) – учасник національно-визвольних змагань.

Початкову освіту здобув у рідному селі, а середню – в містечку Яблунові. З його очей завжди струменіла добросердечність. Через тепло його душі, яке повсякчас усі відчували, як згадував його однокласник Л. Вардзарук, – його з любов'ю називали Сонцем.

У 1948 році В. Ковалишин став студентом факультету іноземних мов Чернівецького університету. Порядність, начитаність, мрійливість, убоління за долю рідної мови виділяли його з-поміж однокласників. Але за тодішніми мірками такі благородні риси розцінювались як неблагонадійність. Ним зацікавились органи держбезпеки. Василь зрозумів, що арешту не уникнути.

Потай від усіх він налагоджує контакт з референтурою пропаганди підпільної ОУН, а навесні 1951 року залишає навчання в університеті і очолює референтуру пропаганди Коломийського надрайонного проводу ОУН. Мав псевдо Нескорений. Загинув 8 квітня 1952 року в Пістинському лісі коло Косова.

Вінком шани на його невідому могилу є присвячена йому пісня «В душі – Україна» на слова івано-франківського поета Я. Дорошенка. Музику

до пісні написав його однокласник Л. Вардзарук.

Козак Альфред (22 березня 1893, с. Стопчатів – 3 січня 1978, Детройт, США) – громадсько-культурний діяч, журналіст.

На третьому році життя повернувся з батьками до їхнього села Гірного Стрийського повіту. Вчився в Стрию, закінчив гімназію у Львові. Під час Першої світової війни був старшиною австро-угорської армії. В період ЗУНР воював у лавах УГА як командант артилерійської батареї. В 1919 році був у «чотирикутнику смерті», пізніше – в'язнем у Тухолі, де видавав гумористичний журнал «Лежух».

У міжвоєнний період А. Козак проживав у Стрию, брав активну участь у кооперативному русі. Був головою Повітового союзу кооперативів, головою повітового «Сокола», очолював повітовий осередок Українського спортивного союзу, був засновником і головою Союзу українських купців Стрийщини, заступником директора «Маслосоюзу». З 1928-го був інспектором забезпеченого товариства «Карпатія» у Львові.

З 1933 року до початку Другої світової війни в 1939-му він видавав газету «Стрийська думка» (з 1936 року «Думка»), яка стала справжнім літописом українського громадсько-культурного життя Стрийщини. В ній публікувались, зокрема, матеріали музиколога Зіновія Лиська на музичні теми, директора самбірського музею «Бойківщина» Володимира Кобильника про музейництво у Галичині, вченого Ярослава Рудницького про особливості бойківського діалекту тощо.

У червні 1939 року арештований польською владою, перебував у в'язниці до початку Другої світової війни. Після війни перебував на еміграції спочатку в Німеччині, а з 1950-го – в Детройті у США, де разом зі своїм братом Едвардом-Еком Козаком видавав журнал «Лис Микита».

Його брат Едвард-Еко **Козак** (26 січня 1902, с. Гірне Стрийського повіту) – художник-карикатурист і письменник-гуморист, учень О. Новаківського. Був редактором та ілюстратором гумористичних журналів «Зиз» (1926 – 1933), «Комар» (1933 – 1939), «Лис Микита» (з 1948). Був учасником багатьох художніх виставок у Львові, Мюнхені, Нью-Йорку, Чикаго, Торонто, Детройті, Сан-Франциско, Філадельфії та інших містах.

Він був ілюстратором книжок «Лис Микита» І. Франка, «Буквар» І. Вагилевича, «Цяпка Скоропад» Р. Купчинського, дитячих галицьких журналів «Світ дитини», «Дзвіночок», «Юні друзі», «Веселка» та ін. У США в 1952–1957 роках ілюстрував казки на телебаченні. Нагороджений найвищою пластовою відзнакою – Золотим орденем вічного вогню за виняткові заслуги на ниві української культури.

Котлярчук Микола Іванович (14 травня 1936, с. Стопчатів) – художник, самодіяльний композитор і пісняр.

М. Котлярчуку випала важка доля в житті. Батько Іван Петрович Котлярчук і його брати Микола та Дмитро воювали і загинули в лавах УПА,

за що сталіністи конфіскували їхнє майно, маєток спалили, а дітей Миколу і Марію разом з мамою Параскою відправили на спецпоселення в Красноярський край. Згодом їй удалося з дітьми втекти із заслання і щасливо добратись додому. 1 жовтня 1945 року загинув батько, а в травні 1946 року від тифу померли мати і бабуся. Єдиним їхнім опікуном та вихователем став дід Іван Скригунець.

М. Котлярчук під прізвиськом діда закінчив Стопчатівську семирічну школу і працював у цій школі деякий час діловодом. Служив у Радянській армії на Курильських островах. Пізніше працював художнім оформлювачем при шахтарському клубі села Ковалівки. Навчався в місцевій школі робітничої молоді, на фізико-математичному факультеті Івано-Франківського педінституту, на факультеті рисунка та живопису Московського народного університету культури імені Н. Крупської, в музичній студії в Коломиї та Виноградівському політехнічному технікумі на Закарпатті. Паралельно працював учителем малювання та креслення в Княздвірській і Кийданицькій школах на Коломиїщині. В цих школах брав участь у художній самодіяльності, учасники якої виконували на оглядах його перші авторські пісні.

Згодом працював учителем малювання та креслення в Ковалівській середній школі і художником-оформлювачем при сільському Будинку культури, а потім – його директором. Грав у духовому та домровому оркестрах, що працювали при Будинку культури, співав у народному хорі «Просвіта». Досі проживає в Ковалівці.

М. Котлярчук – всебічно обдарована людина. Ще в юнацькі роки брав участь від Яблунівського району в обласній виставці творчої молоді. Для Ковалівського будинку культури намалював близько 50 портретів видатних людей України (князів, гетьманів, письменників, композиторів, художників та ін.). В його домашній майстерні налічується близько 100 олійних картин. Його твори чотири рази виставляли в музеї «Писанка» в Коломиї. Художньо оформив 15 книжок місцевих авторів Маркіяна Сав'юка та Марії Боечко. Виготовив понад 150 листівок різної тематики. За його ескізами в Ковалівці відновлено символічну могилу «Полеглим за волю України» (1990), споруджено хрест на честь заснування села (1993), зведено пагорб-каплицю воїнам УПА (2002). Він також автор символічного герба і прапора Ковалівки.

М. Котлярчук є також автором понад 60 пісень та понад 20 колядок, щедрівок і меланок, співавтором літературно-художнього альманаху «Джерельні дзвони», заснованого в селі 2001 року. Він разом з доньками Оксаною, Іриною та онуками Дмитром, Олексієм, Петром, Софією і Ярославом створив родинний ансамбль «Жбиряни», який виконує його авторські пісні. Сьогодні він займається ще й художнім ковальством.

Садиба М. Котлярчука стала місцем зустрічей творчих людей краю, зокрема учасників ковалівського літературно-художнього альманаху «Джерельні дзвони».

Павличко Дмитро Васильович (28 вересня 1929, с. Стопчатів. Проживає в Києві). Український поет, перекладач, літературознавець, громадсько-політичний діяч, лауреат Шевченківської премії, депутат Верховної Ради України кількох скликань, голова Комісії із закордонних справ у 1990–1994 роках, один з авторів Акта про державну незалежність України, Герой України.

Навчався в Стопчатівській початковій школі та Коломиїській гімназії. В 1948 році закінчив навчання в Яблунівській СШ, а в 1953-му – навчання на філологічному факультеті Львівського державного університету імені І. Франка. В 1953–1956 роках – аспірант кафедри української літератури ЛДУ. 1956–1958 – завідувач відділу поезії львівського часопису «Жовтень». 1964–1966 – сценарист при кіностудії імені О. Довженка в Києві. 1966–1968 – секретар правління Спілки письменників України. 1970–1978 – головний редактор часопису «Всесвіт». З 1986-го – секретар правління Спілки письменників України. В 1989–1991 роках – народний депутат Верховної Ради СРСР. 1995–1998 – Надзвичайний і Повноважний посол України в Словацькій Республіці. В 1992–2002 – Надзвичайний і Повноважний посол України в Республіці Польща. 1989–1990 – голова Товариства української мови. Один із засновників Народного руху України (1989), лідер парламентської фракції ДемПУ ВР України 12 (1) скликання. Голова Комітету захисту України (2010).

Нагороджений багатьма орденами і медалями. Лауреат літературної премії Словаччини імені П. Гвездослава, літературної премії Болгарії імені Х. Ботева, заслужений діяч культури Польщі. Почесний доктор Львівського національного університету імені І. Франка (2000), почесний доктор Варшавського університету (2002), почесний доктор Прикарпатського національного університету імені В. Стефаніка (2006), почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» (2002).

Д. Павличко – автор понад тридцяти поетичних збірок. Серед них «Любов і ненависть»

Зустріч з Д. Павличком у Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаніка, грудень, 2005 р.

(1953), «Моя земля» (1955), «Правда кличе» (1958), «На чатах» (1961), «Пелюстки і леза» (1964), «Гранослов» (1968), «Сонети подільської осені» (1973), «Любов і ненависть» (1975), «Сонети» (1978), «Вогнище» (1981), «Спіраль» (1984), «Задивлений у будущину» (1986), «Поєми і притчі» (1986), «Рубаї» (1987), «Покаяльні псалми» (1994), «Золоте ябко» (1998), «Ностальгія» (1998), «Засвідчую життя» (2000), «Наперсток» (2001), «За нас» (2004), «Погоня» (2005) та інші.

Він автор перекладів «Антологія словацької поезії ХХ ст.», «Світовий сонет» (сонетна творчість європейських поетів), «Сонети В. Шекспіра», антології «50 польських поетів», «Поезії» Хосе Марті, поетичного переспіву передмови до Євангелія Кирила Філософа «Проглас» та ін.

Він також автор збірника політичної публіцистики «Українська національна ідея», збірок літературно-критичних статей «Над глибинами», «Магістралями слова» та ін.

Д. Павличко – автор сценаріїв художніх фільмів «Сон» та «Захар Беркут», книжок для дітей «Золотий олень» (1970), «Дядько дощ» (1971), «Де найкраще місце на землі?» (1973), «Смерічка» (1982), «Плесо» (1984), «Рідна мова».

Поет – автор ряду відомих пісенних текстів, зокрема у співдружності з композитором О. Білашем («Впали роси на покоси», «Лелеченьки» (з кінофільму «Сон»), «Пісня про Україну», «Долиною туман тече», «Явір і яворина», «Я стужився, мила, за тобою», «Дзвенить у зорях небо чисте», «Розплелись, розсипались». Пісня «Два кольори», написана 1964 року, стала народною. На слова поета написали чимало пісень й інші композитори: Володимир Губа, Юлій Мейтус, Богдан Янівський, Богдан Фільц, Микола Литвин.

Твори на слова Д. Павличка є в репертуарі видатних українських співаків Дмитра Гнатюка, Анатолія Мокренка, Василя Зінкевича, квартету «Явір» та інших.

Дочка Соломія **Павличко** (15 грудня 1958, Львів – 31 грудня 1999, Київ) – доктор філологічних наук, професор.

У 1981 році закінчила відділення романо-германської філології Київського державного університету. В 1995-му захистила докторську дисертацію на тему «Теоретичний дискурс українського романтизму». Працювала науковим співробітником в Інституті літератури НАН України. В 1992 році заснувала видавництво «Основи». Член національної Спілки письменників України та Асоціації українських письменників.

Вийшли у світ її книги: «Філософська поезія американського романтизму: Емерсон, Уїтмен, Дікінсон» (1988), «Байрон: Нарис життя і творчості» (1989), «Лабіринти мислення. Інтелектуальний роман сучасної Великобританії» (1999), «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського» (2000), «Теорія літератури» (2002), «Зарубіжна література. Дослідження та критичні статті» (2001) й інші.

С. Павличко – одна з найактуальніших українських жіночих постатей ХХ століття.

Січинський Микола (1850 – 8 серпня 1894, с. Стопчатів). Спочатку був парохом Копичинців і Черниховець на Тернопільщині та Винників коло Львова. В 1893–1894 роках – парох Стопчатова. В 1893-му взяв участь у перенесенні праху Маркіяна Шашкевича із села Новосілок до Львова. Виступив фундатором стипендії при товаристві «Просвіта».

У 1883–1894 роках був послом до Галицького крайового сейму, де співпрацював з С. Качалю, Ю. Романчуком, Т. Окуневським, К. Гамораком, Й. Гуриком та іншими українськими послами. В 1888-му підписав відозву українських сеймових послів «До русинів Галицької землі» із закликом на «всенародне віче», де наголошувалось на засиллі польської шляхти в краї, необхідності протистояти колонізації. Член Народної Ради, один з діячів «Нової ери». Як підкреслювалось у некролозі, опублікованому в газеті «Діло» (1894, №168), «був він побіч посла Романчука найповажнішою силою парламентарною, з котрою числилися і свої, і противники, ніколи не занедав виступити рішучо за кожний раз, де ходило о добро люду й народу руського, а кожний виступ його звертав на себе увагу». З причини його смерті Крайовий відділ ухвалив вивісити прапор жалоби на будинку сейму у Львові.

Його син Мирослав **Січинський** (11 жовтня 1887, с. Чернихівці Збаразького району Тернопільської області – 16 березня 1979, Детройт, США) – український громадський діяч, публіцист і журналіст.

Навчався у Віденському та Львівському університетах.

Будучи студентом, він на знак протесту проти засилля польської шляхти й адміністрації в Галичині та насильств і зловживань на виборах до Галицького сейму в лютому 1908 року, які здійснювались під проводом намісника графа А. Потоцького, вбив його з політичних мотивів 12 квітня 1908-го. Його двічі засудили до страти, та під тиском масових протестів української громадськості і за старання української парламентарної репрезентації її замінено на 20-річне ув'язнення. Д. Вітовський організував і успішно здійснив його втечу зі станіславівської тюрми «Діброва» 9 листопада 1911 року. Згодом М. Січинському вдалося виїхати до США.

Цікавою особистістю була й донька Миколи Січинського Кліментина **Авдикович-Глинська**. Вона деякий час вела активну громадську діяльність у Перемишлі, а в 1922 році заснувала там фабрику солодоців «Фортуна», яку того ж року переведено до Львова. В 1924-му вона уклала угоду про спільне підприємство «Фортуна Нова» з митрополитом А. Шептицьким, який надав значні кошти на розвиток фабрики. Продукція фабрики славилася своєю якістю і користувалася попитом у покупців. Завдяки цьому підприємству вона зажила слави відомого в Галичині українського промисловця. Спадкоємцем традицій цієї фабрики сьогодні є львівська кондитерська фірма «Світоч». У 1944 році К. Авдикович-Глинська виїхала до Відня, де прожила решту життя.

Яворська Любов Дмитрівна (17 жовтня 1955, с. Чехова Коломийського району) – педагог, поетеса.

Закінчила Гвіздецьку СШ та факультет педагогіки і методики початкового навчання Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника.

У 1997–2007 роках із сім'єю проживала в Стопчатіві. У 2000-му в коломийському видавництві «Вік» з'явилась друком її збірка віршів «Вересневі барви». У косівському видавництві «Писаний камінь» в 2004 році вийшла у світ її друга збірка – «Мелодія душі», а в 2008-му – третя – «Скарбниця серця». Її вірші публікувались і на сторінках кількох випусків ковалівського літературно-художнього альманаху «Джерельні дзвони». Окремі поезії покладено на музику.

Ясінський Михайло Васильович (29 березня 1929, с. Стопчатів – 26 березня 1997, м. Самбір Львівської області) – викладач музики, диригент, громадський діяч.

Закінчив Яблунівську СШ (1948), навчався в Косівському технікумі прикладного і декоративного мистецтва. Вчителював у Стопчатіві, Текучій, працював бібліотекарем у Космачі, де при сільському клубі організував ансамбль пісні і танцю. Домігся високого рівня виконавської майстерності як хорового, так і танцювального колективів, подбав про належний сценічний вигляд самодіяльних артистів.

Ансамбль мав великий успіх у глядачів Яблунівського та сусідніх районів. У його репертуарі були українські народні пісні «Ой ти, дівчино», «Хмарка наступає», «Зашуміла ліщинонька», «На поточку-м прала» та народні пісні в обробці М. Леонтовича «Пливе човен», «Тиха вода», «А вже весна», танці «Яблунівка», «Аркан»,

«Гуцулка», оркестрова та інструментальна музика. Артисти ансамблю виконували соло «Дивлюсь я на небо» та «Місяцю ясний» з опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм».

На другому фестивалі молоді Станіславщини ансамбль виборов право виступати на республіканському фестивалі в Києві. А в Києві космацькі артисти ввійшли до тих колективів, яким доручили представляти українське мистецтво на VI Всесвітньому фестивалі молоді в Москві. Перед поїздкою до Москви до артистів пильно придивлялися представники КГБ. За місяць до поїздки в Москву М. Ясінського звільнили з роботи і не допустили до керівництва ансамблем, з репертуару вилучили ряд українських народних пісень. Артисти поспішно вивчили популярну тоді пісню «Москва – Пекін», зосередившись на оркестровій музиці та гуцульських піснях з танцями, і з таким репертуаром побували в Москві.

М. Ясінський згодом вступив до Львівського музично-педагогічного училища, яке закінчив 1960 року. Його направили на роботу в Самбірське педучилище, де він викладав диригування і гру на струнних інструментах. Пізніше закінчив музично-педагогічний факультет Дрогобицького педінституту і на посаді викладача педагогічного училища працював до виходу на пенсію. В роки незалежності України активно займався культурно-освітньою та громадською діяльністю.

Ми згадали лише тих, хто залишив свій більш чи менш помітний слід в історії села Стопчатова та краю. Як бачимо, вихідці із села, а частково і ті, чий життєвий шлях пов'язаний з ним, зробили вагомий внесок у розвиток духовності в селі, брали участь у національно-визвольній боротьбі, своїми здобутками збагатили українську науку і культуру і тому заслуговують на добру згадку сучасників.

Іван Бойко

Повернення із забуття

Збереження пам'яті предків – святий обов'язок кожного громадянина. Напередодні Великодніх свят нащадки старанно впорядковують могили своїх рідних, установлюють

бетонні та ґранітні плити з епітафіями і світлинами, які збережуться довго, дадуть можливість нащадкам відшукати своїх рідних. Однак як же бути із занедбанними могилами, яких доглядати нікому, бо рідних не залишилось. Якщо про них не подбає сільська влада, громада, церковне братство, то могили осіб, які прибули до села в минулому, а то й у позаминулому столітті, доглянути нікому. Це насамперед священики та вчителі. Ця соціальна категорія населення часто не мала власного помешкання і протягом свого життя постійно переїжджала.

Впорядкуванням занедбаних могил на цвинтарі в Гаврилівці зайнялись учні-одинадцятикласники та вчитель історії І. В. Бойко

У Гаврилівці розташована родинна могила-склеп священика Йоана Камінського. В ній поховано 16 чоловік. Останнє поховання здійснено в 1891 році. Отець Йосиф (Іван) Левицький (1833–1891)¹, рукопокладений у 1856 р., був парохом церкви Св. Арх. Михаїла в Гаврилівці з 1881-го по 1891 рік, після смерті свого тестя о. Йоана Камінського (1804–1881)². Останній закінчив Латинську студію у Львові в 1828 р. і в 1830 р. був призначений парохом у Гаврилівку. За нього в 1859 р. розпочато будівництво, а в 1862 р.³ побудовано і висвячено нову церкву, що діє сьогодні. Йосиф Левицький заснував у селі читальню (мабуть, москвофільську) та шпихлір громадський.⁴ Обидва священики були москвофіли. Про це свідчить православний хрест на могилі. В роки Першої світової війни російські солдати-мародери, напевне, шукаючи золота, шестіркою запряжених артилерійських коней, розпечатали бетонний склеп і пограбували його. Такою була подяка за прихильність до Росії покійників. В іншій одноосібній могилі з одно-раменним латинським хрестом похований о. Теофіл Кобилянський (1855–1903).⁵ Висв. у 1883 р. Переведений на парафію в Гаврилівку з Львівської архієпархії в 1893 р. Відомо, що в 1891 р. в с. Ланах на Стрийщині він охрестив Климентину Бандеру, сестру батька С. Бандери.⁶ В 1899 р. в Гаврилівці він разом з учителем Василем Витвицьким заснував читальню товариства «Просвіта».⁷ В третій одноосібній могилі похований о. Євген Крушинський (1868–1905).⁸ Висв. у 1896 р., парох у Гаврилівці з 1904-го по 1905 рік. Він був ініціатором заснування в селі протипожежної філії спортивного товариства «Сокіл». Однак здійснити свій намір не зумів. На 37-му році життя раптово помер на тиф. Надмогильну плиту та хрест теж знищено в 1914 р. Добре було б сільській владі та церковному братству в Гаврилівці подбати про відновлення надгробка з написом і хреста на могилі людини, що прагнула навчити наших предків, як і чим боротися з пожежею. Поряд з нею розташована могила вчителя місцевої школи. Це похила ґранітна плита з викрабуваним хрестом і написом: «Тут спочиває блаженної пам'яті Михаїл Баран, бивший управитель школи та його жено Генрику з Даниловичів Баранова». Дружина походила із знатного українського шляхетського роду Даниловичів. Деякі історики-краєзнавці виводять його від самого Данила Галицького. Багато представників цього роду були вчителями. В 1874 р. вчителем у с. Середньому Майдані був Михайло Данилович.⁹ Михайло Баран народився 1 листопада 1844 р.¹⁰ Як повідомляє рідкісний архівний документ «Інвентар народної школи в Гаврилівці»: «Був здібний і добре поводився, але не мав ні похвал, ні доган від шкільної влади». Вчителював з 1 листопада 1866 р. На жаль, неможливо встановити, де саме народився він і де здобував освіту. Можливо, що Гаврилівська школа стала першою і єдиною для нього. Бо в 1864 р., як зазначено в довіднику, вчителем в Гаврилівській школі був Василь Лопатинський.¹¹ В іншому довіднику за 1872 р. отець Василь Лопатинський працює катехитом у Львівській реальній школі, а посаду вчителя в тривіальній однокласовій школі в

Гаврилівці обіймає Михайло Баран.¹² Мабуть, він був людиною честолюбною, виконавчою — бо не мав доган, не був кар'єристом — бо не мав похвал. У сім'ї Михайла Барана та Генрики Данилович було троє дітей. Дружина вчительською роботою не займалась — виховувала дітей. Була сама грамотна, вчила дітей і виховала їх у дусі людської гідності, доброти і патріотизму. Ці якості проявились в їхньому житті. Старша дочка Марія вийшла заміж за вчителя Еразма Старжинського¹³, який у 90-х рр. XIX ст. працював у школі в селі Майдані-Гуті.¹⁴ Пізніше вони переїхали до Заліщик, де Еразм Старжинський перед Першою світовою війною деякий час працював директором вчительської семінарії.¹⁵ В кінці XIX — на поч. XX ст. там навчались двоє перших учителів, уродженців Гаврилівки: Іван Костів та Михайло Приймак, яких підготував до вступу вчитель В. Витвицький. Протягом 1907–1912 рр. там навчався Іван Пилип'як — уродженець села, що працював у рідній школі з 1912-го по 1957 р.¹⁶ Саме йому добилася фінансової допомоги з Краєвої шкільної ради Марія Старжинська з Баранів. Завдяки цьому він зумів закінчити навчання, минаючи фінансову скруту. Ще один уродженець Гаврилівни Іван Соломка, що навчався разом з Пилип'яком в семінарії, таємно вступив до Радикальної партії, за що був виключений. Пізніше він емігрував до США, де ціною наполегливої праці здобув вищу освіту і професію інженера.¹⁷ Молодша дочка М. Барана — Олена народилась у 1871 р. Вона в 1890 р. вийшла заміж за В. Витвицького, вчителя в с. Камінній. У 1893 р. після смерті свого тестя він стає управителем школи в Гаврилівці.¹⁸ Василь Витвицький — відомий громадський, освітній діяч Галичини часів Австро-Угорщини, ЗУНР, Польщі. В 1895 р. він домігся від Краєвої шкільної ради у Львові реорганізації школи в Гаврилівці у двокласову. В 1899 р. разом з о. Т. Кобилянським заснував у селі читальню товариства «Просвіта».¹⁹ В 1900 р. він ініціював створення при Гаврилівській школі рільничої школи, що проіснувала до 1903 р.²⁰ Це були початки профільного навчання в народному шкільництві. В 1904 р. був делегатом Другого віча галицьких і буковинських учителів. Був засновником і активним членом Товариства взаємної помочі українського вчителства.²¹ В 1905 р. він заснував Відділ ВПУВ у Надвірній та Коломиї, тривалий час був його головою.²² З 1910-го по 1918 р. — директор народної школи ім. Т. Шевченка в Коломиї. В часи ЗУНР — інспектор народних шкіл на Покутті.²³ Він активний учасник, організатор, реформатор народного шкільництва. Його дружина Олена в 90-х рр. XIX ст. допомагала йому вчителювати в Гаврилівці. В Коломиї працювала в жіночій школі. Активна учасниця жіночого руху на Покутті. Разом з Ольгою Кісильєвською керувала жіноцтвом Коломийщини. Організувала підготовку зустрічі та харчування воїнів УГА в 1918 р. в Коломиї біля Народного дому.²⁴ Мала прекрасний голос, співала в хорі. Ці якості передалися дітям, особливо синові Василеві.²⁵ Подружжя Витвицьких виховувало дев'ятьох дітей. Поховані Василь та Олена Витвицькі в Коломиї. Найвідоміший їх нащадок — син Василь. Народився він у Коломиї в 1905 р. Помер 1999 р. в

Нью-Йорку, США. Він – видатний композитор, музикознавець, учений, доктор музикології.²⁶ Закінчив Ягеллонський університет у Кракові. В 1944 р. емігрував.²⁷ Відомо, що його нащадок зараз працює у Федеральному суді США.

Михайло Баран був одним із перших світських учителів у селі. Під його керівництвом було добре зорганізовано шкільництво. Адаже громада в 1874 р. зобов'язувалась виплачувати йому платню в сумі 125 злотих ринських на рік щокварталу, виділити для нього город, забезпечувати дровами. Суперечок в управителя школи з громадою не було, тому так довго він обіймав цю посаду і ніхто не претендував на неї. В 1891/1892 н. р. він домогся відкриття в місцевій школі паралельного класу. Адаже до школи радо ходило понад 160 дітей. У 1892 р. щорічну платню вчителя збільшили до 300 злотих на рік. Мав він у селі свій будинок. Стару школу-дяківку в селі збудовано в 1844 р. В кінці 70-х рр. XIX ст. закінчено будівництво нової школи вартістю 400 злотих на рік.²⁸ Про авторитет М. Барана в селі свідчить той факт, що громада сама презентувала вчителя, від якої він ще додатково отримував 60 злотих на рік за те, що виконував обов'язки писаря. На початку 90-х рр. XIX ст. в Гаврилівці підприємець Давид Гаймер за сприяння управителя школи М. Барана, місцевого пароха о. Йосифа Левицького, коштами та зусиллями сільської громади та частково коштами домонії, зокрема поміщиці графині Михалини Коморовської, розпочав будівництво нової цегляної школи. Воно завершилося в 1893 р.²⁹ За австрійським стандартом школа складалася з двох великих класних приміщень, розташованих зліва від коридору, та менших приміщень для житла вчителів – справа. Дах був покритий гонтом. Багато зусиль, часу і здоров'я віддав цьому будівництву вчитель Михайло Баран. На жаль, не судилося йому в Гаврилівці відкривати приміщення нової школи. 21 лютого 1893 року Михайло Баран помер від легеневої хвороби на 48-му році життя. 26 грудня 1899 р. на 53-му році життя померла його дружина Генрика з Даниловичів.³⁰ На початку XX ст. їх перепоховали в спільній могилі.

Понад століття їхні могили були в забутті. І сьогодні ми повертаємо пам'ять про них – тих, що несли промінь освіти в темну селянську масу, тих народних учителів, котрі творили історію, не прагнучи слави, влади та мирських насолод.

Література

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО)
2. Фонд 504 «Станіславська греко-католицька консисторія», оп. 1, спр. 330 «В» «Книга обліку священників Станіславської єпархії» – С. 2 36.
3. Schematismus universi venerabilis cleri Archidioecesis Metropolitanae craco catholicae pro Anno Domini 1836. – Leopoliensis, 1836 – s. 105.
4. Шематизм всего клера греко-католицької єпархії Станіславовської на рік Божий 1890. – Львів, 1890 – С. 248.
5. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (ЛННБ України імені В. Стефаника) Відділ рукописів. II Лвц. П. 58.
6. ДАІФО Ф. 504, оп. 1, спр. 330 «В», с. 12.

6. Матеріали третьої міжобласної генеологічної конференції «Український родовід» 24–25 листопада 2001 р. Збірник статей. //Товариство «Просвіта». Секція «Український родовід» – Львів, 2003 – С. 276.

7. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (ЦДІА України в м. Львові) Фонд 348 «Товариство«Просвіта»». оп. 1, од. зб. 1723 «Звіти та листування про діяльність читальні в с. Гаврилівка» – С. 1.

8. ДАІФО Ф.504, оп. 1, спр. 330 «В», С. 38.

9. Szematyzm krolestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem ksiestwem Krakowskiem na rok 1874. – Lwow, 1874. – s. 437

10. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. «Інвентар народної школи в Гаврилівці».

11. Handbuch des Statthaltereie – Gebietes Galizien fur das Jahr 1864. – Lemberg, 1864 – s. 334.

12. Szematyzm... na rok 1874.– s. 405.

13. Іван Олексійович Пилип'як. Історія с. Гаврилівки. Спогади. Рукопис.

14. Szematyzm krolestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem ksiestwem Krakowskiem na rok 1895. – Lwow, 1895. – s. 465.

15. «Spis nauczycieli publicznych szkol powszechnych i panstwowych seminariow nauczycielskich oraz spis szkol w okwegy szkolnym Zwowskim obejmujacym wojewodstwa Zwowskie, Stanislawowskie i Tarnopolskie. Opracowal Seweryn Zehnert.– Zwow, 1924. – s. 219.

16. Іван Бойко «Патріарх гаврилівської інтелігенції». Життєпис І. О. Пилип'яка. // Краєзнавець Прикарпаття. №12, 2008 р., липень – грудень. – С. 42–44.

17. І. Бойко «Розвиток шкільництва в Гаврилівці». // Газета «Народна Воля». №81–82, 2004 р., 1 жовтня – С. 4.

18. ДАІФО Ф. 622 «Початкова школа в с. Гаврилівка Надвірнянського повіту 1924 – 1939», оп. 1, спр. 3 «Хроніка школи». – С. 1.

19. Іван Бойко «Діяльність читальні Товариства «Просвіта» в Гаврилівці». //Краєзнавець Прикарпаття. №5, 2005 р., січень – червень – С. 56–57.

20. ЦДІА України в м. Львові Ф.165 «Крайовий шкільний комітет», оп. 4, од. зб. 497, Арк. I–III.

21. Взаємна Поміч Українського Вчительства. – Львів, 1932 – с. 19, 48, 50.

22. І. Бойко «Крізь темний бір до ясних зір промощуйте дороги». До 100-річчя товариства «Взаємної Поміч Українського Вчительства». // Краєзнавець Прикарпаття. №6 липень – грудень 2005 р. С. 50–53.

23. Полек В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття. Біографічний довідник. Т. 1 – Івано-Франківськ, 1997. – С. 34.

24. Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 3. – Коломия, 2000 – С. 136.

25. «Spis nauczycieli... – s. 86.

26. Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філядельфія, 1988 – с.407, 410, 752, 753, 818.

27. Полек В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття. – С. 34.

28. Василь Витвицький. Музикознавчі праці. Публіцистика. //Упорядник Любомир Лехник. – Львів, 2003 – С. 8–18.

29. ДАІФО Ф. 622, оп. 1, спр. 3. – С. 1.

30. ДАІФО Ф. 631. «Колекція метричних книг церков про народження, реєстрації шлюбу та смерті Станіславського воеводства», оп. 1, од. зб. 298 «Гаврилівка. Метрична книга церкви Св. Арх. Михаїла. Метрика реєстрації смертей 1864–1942» – С. 190, 194.

Михайло Воробець

«Червона школа» м. Рогатина

Кожна людина повинна знати історію рідного краю, села, міста, де народилася, проживає, докопатись до найглибшого коріння минулого, оцінити теперішнє, заглянути в майбутнє. Допитливі громадяни цікавляться нашим містом, змінами, які відбулися на зламі останніх двох століть.

За останні два десятиріччя зібрано багато матеріалу про рідний край. На допомогу приходять старовинні документи, листівки, світлини, рукописи, розповіді старожилів. Саме вони проливають світло на маловідомі сторінки історії нашого краю.

Сучасний, оновлений Рогатин має багато пам'яток архітектури, які становлять не тільки художньо-мистецьку, але й історичну цінність. Серед них велична і красива споруда загальноосвітньої школи I–III ступенів №2. Збудована якісно, добротно,

надійно, як кажуть, на віки. В народі вона отримала назву «Червона школа». Фасади школи викладені з червоної облицювальної цегли, оздоблені кахельним орнаментом. Будівля покрита червоною черепицею. Із західного боку досі зберігся напис польською мовою «Szkoła meska». Вона пам'ятає і пережила дві світові війни.

Школа започаткувала свою діяльність у 1874 році. (Підстава: «Довідка Центрального державного історичного архіву України», місто Львів, від 16 березня 2000 року, №95).

У цьому документі згадано, що в архівах «Крайова шкільна рада, місто Львів» зберігається постанова Крайової шкільної ради у Львові за 1874 рік про заснування шестикласової школи в місті Рогатині. Тож треба виправити помилки окремих авторів, які у своїх публікаціях посилались на друковані джерела або розповіді людей похилого віку, де вказувались інші роки її заснування.

У Рогатині напередодні Першої світової війни проживало понад 1600 громадян польської і 3500 громадян єврейської національностей. Така кількість національних меншин зберігалася майже до 1939 року. Друга світова війна внесла суттєві демографічні зміни, навіть з трагічними наслідками (знищення священики. Їм треба вклонитися за те, що вони виводили людей з темряви.

Яка ж передісторія цієї «Червоної школи»? За австрійським шкільним законом, з 1866 року шкільництво в Галичині поступово змінювалось. Школи ділилися на сільські, маломістечкові та міські.

Між ними була лише різниця в програмах навчання. Залежно від кількості дітей школи були одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти- і шестикласні, але по селах лише одно- або докласові. Вся шкільна влада зосереджувалася в руках польської адміністрації.

Поляки в Рогатині створили школу перш за все для потреб своєї національності. Тут навчались діти не тільки польських родин, але й інші за згодою їхніх батьків. Школу фінансувала держава, навчання велось польською мовою. З 1893 року школа отримала статус шестикласної і з такою назвою проіснувала до початку 30-х років XX століття. З 1935-го вона стала семикласовою і носила назву «Семикласна вселюдна державна школа імені маршала Юзефа Пілсудського в Рогатині». Окремо навчалися хлопці, окремо дівчата. Читача може зацікавити, які предмети читали в цій школі, а також

вимоги до діяльності. Наприклад, графи свідоцтва про закінчення шести класів 1916 року були такі: вихованість, пильність, релігія, читання, письмо, польська мова, руська (тобто українська. – М. В.) – раз на тиждень, німецька мова, арифметика з елементами геометрії, відомості з географії, відомості з історії, фізики, малювання, співи, ручна праця, гімнастика.

Все ж таки окружна нарада вчителів у серпні 1890 року констатувала, що «шкільництво в Рогатинському повіті вкрай занедбано». Тут, очевидно, йшлося про сільські школи. Селяни сотні літ, не маючи доступу до школи, завжди принижували у своїй людській гідності, не розуміли значення грамоти, шкільництва, науки. Батьки весною, влітку, восени під час польових робіт відчували нестачу робочих рук у господарстві, залишали дітей удома пасти худобу. Хіба мало було батьків, які твердили: «Нащо його вчити, я не вмю писати, мій тато не вмів, якось ми жили, то моя дитина теж буде жити без школи»... Згодом село збагнуло свою помилку. Цю холодну кригу почали ламати українські священики. Їм треба вклонитися за те, що вони виводили людей з темряви.

Іншої думки були поляки. Саме вони перші збудували храм науки в Рогатині для своїх дітей (зараз ЗОШ I–III ступенів, №2, дивіться фото №1).

Рік тому асистент професора університету США Галина Єрмоленко (українка за національністю),

перебуваючи в Рогатині, зацікавилась історією впровадження систем освіти в місті, коріння якої сягає сивої давнини. Відповіді на поставлене питання допомогли рідкісні документальні знахідки. Мабуть, у читача виникає бажання заглянути в минуле краю. У 1788 році в Рогатині засновано тривіальну школу з одним учителем. Вона проіснувала 68 років. Можна собі уявити, якого рівня освіти могла сягнути дитина, навчаючись у такій примітивній школі. Вплив західної культури трохи змінював ставлення молоді до освіти. У 1856 році тривіальну школу замінено на головну трикласну, яка утримувалась на кошти самого міста. Вона розташовувалась на території саду теперішньої Рогатинської ЗОШ I–III ступенів №2. На той час це вже було значним досягненням. Того, що така школа функціонувала, не можна заперечити.

У книжці оповідей про одруження у церкві Різдва Пресвятої Богородиці знаходимо запис, що вчитель головної школи міста Рогатина Степан Яців син Івана, 1832 року народження, родом з Яворова одружується з Анною Тересою, 1835 року народження (запис №318, 1861 р.). Існує аналогічний запис лише за інший рік, а саме: «Учитель головної школи Теодор Трусевич, 1833 р. н., син Андрія з Немирова одружується з Павлиною Левицькою» (запис №16, 1873 р.). Головна школа існувала до 1874 року, доки поляки збудували нову чотирикласну, яку утримували на кошти крайового бюджету. Ця школа отримала у народі назву «Червона школа», що діє й сьогодні. (Примітка. ЗОШ I–III ступенів №2 у 2009 році відзначила 135-річний ювілей). Ставимо до відома читача, що на підставі документальних даних з 1810-го по 1830-й вищу освіту в Рогатині здобули три особи: Іван і Григорій Сороневичі та Дмитро Біленький. Після 1830-го і аж до 1865 року лише Степан Скроцький дав вищу шкільну освіту своєму синові Миколі, який серед міщанства займав поважне місце. Вищу освіту здобували переважно у Відні, Празі, Кракові.

Будівля ЗОШ №2 на вул. Шевченка, 10 є не тільки пам'яткою архітектури, але й храмом наук, поріг якого переступали десятки тисяч дітей різних націй упродовж 135-ти років її існування.

З 1939-го по 1941 рік (перший радянський період) у приміщенні теперішньої ЗОШ №2 була семирічна школа з українською мовою навчання: Національного поділу не було. Одночасно діяла середня школа для дорослих, директором якої був Микола Угрин-Безгрішний. Тут учителював і Антін Лотоцький.

З 1941-го по 1944 рік (період німецької окупації) школа залишилася семирічною з меншою кількістю міських дітей, бо німці повністю знищили єврейське населення, а польські родини покинули Рогатин і виїхали до Польщі. В приміщенні цієї школи одночасно функціонувала торгово-фахова школа, так звана «Handelfachschule».

З приходом радянської влади у 1944-му тут спочатку була семирічка, а в 1955–1956 навчальному році відкрито середню школу №2 (так звана «прогресивка»). Учні сьомих класів продовжували навчання аж до закінчення десятирічки. Перший випуск десятикласників

відбувся у 1958 році. Школа в основному була забезпечена педагогічними кадрами з вищою освітою. У молодших класах (I–IV кл.) працювало декілька вчителів, що закінчили Рогатинське педагогічне училище. Школа досі зберігає у пам'яті імена директорів, які очолювали навчальний заклад. Від вересня 1944-го по 2010-й це були: Теодор Бардашевський, Лев Бібік, Яків Кушак, Дмитро Прокопів, Пилип Семенюк, Дмитро Добровін, Галина Безсонюк, Петро Квятник, Марія Грешко.

Розповіді про ЗОШ I–III ступенів №2 буде неповна, якщо не згадати про будівлю, яка стояла поруч із західного боку. В 1928 році закладено

В першому ряду сидить директор школи Пилип Йосипович Семенюк

фундамент під будівництво польського Народного дому «Gwiazda» («Гвезда», тобто «Зірка»). У мурі цієї прекрасної будівлі було покладено пам'ятну адресу. Майстром-будівничим працював колишній житель міста Рогатина (поляк за національністю) Юзеф Янович Козачек (1876–1950). Зауважу, що не одну будівлю нашого міста і району побудував цей талановитий майстер, зокрема: церкву в селі Кліщівній, міську середню школу №1 (старий корпус), районну бібліотеку, будинок повітової управи тощо.

Впродовж багатьох років доводилося шукати відомості про будинок «Gwiazda» як культурно-просвітницький центр. Будували його три роки, починаючи з 1928-го. Він вражав своєю величністю і зручністю. Крім глядацького залу, тут розмішувалися кімнати для репетицій, спортивний зал, музей, класні кімнати (при потребі), фойє. Зал міг умістити 350–400 осіб. Велика сцена повністю забезпечувала потреби з проведення різноманітних заходів, зокрема школярів.

Місце для будови такої споруди вибрано не випадково. Поруч була польська шестикласна школа (згодом семикласна). Тому комплексна забудова мала значний вплив на виховання молоді. Парадний вхід був з боку вулиці Міцкевича (зараз Шевченка), але з боку школи було передбачено додатковий вхід, яким постійно користувалися.

Друга світова війна припинила діяльність польських культурно-просвітницьких товариств, тому будівля опинилася у підпорядкуванні тих, хто приходив сюди як «визволитель». Німці під час війни навіть у підвальних приміщеннях обладнали пекарню і їдальню.

У липні 1944 року воєнні дії перенеслися на Рогатинщину. Тривога наростала з кожним днем. Радянські льотчики бомбили німецькі оборонні укріплення, залізничний вокзал, дорожні мости, висотні будівлі міста. Авіаційна бомба влучила в будинок «Gwiazda», завдавши йому значних пошкоджень. Неушкодженою залишилася лише школа (тобто ЗОШ I–III ступенів №2). Після звільнення Рогатина від німецьких загарбників 23 липня 1944 року міська рада дала вказівки розбирати зруйнований будинок, очищувати територію школи від завалів, ремонтувати збережені будівлі, використовувати придатний будівельний матеріал. Гірка доля спіткала «Gwiazda». Так, «Dom Tow. Mieszczan "Gwiazda"» проіснував неповних 16 років.

Коли розбирали зруйнований будинок, майстер-будівничий Юзеф Козачек відшукав герметично закриту капсулу з текстом польською мовою, яку він уклав у 1928 році.

Після смерті майстра Ю. Козачека його донька Яніна (1907 р. н.) зберігала капсулу майже 55 років. Саме вона повідомила мене про наявність такої знахідки. Довелося зробити фотокопію (див. фото). Оригінал вона відвезла до родичів у Польщу. Останні дні свого життя провела у монастирі біля Болехова.

Назва того пам'ятного знака така: «W imię Boże» (в перекладі на українською мовою «В ім'я Боже»). Ось його зміст (у перекладі українською мовою): «У період австрійської неволі, року Божого 1903 організувалося польське і християнське міщанство повітового міста Рогатина, розташованого у так званій Галичині, утворило товариство під назвою "Християнське товариство польських міщан в Рогатині", віддаючи його під опіку Найсвятішої Матері Божої. Це зробило воно з вірою у відбудову вільної Польщі, з переконанням, що Товариство підтримає цю віру і зміцнить сили польських міщан у прискоренні цієї відбудови.

Року Божого 1928, в десяту річницю відновлення незалежної Польщі, коли президентом Найсвятішої Речі Посполитої був Ігнацій Мосціцький, прем'єр-міністр др. Казимир Бартель, міністром військових справ перший маршал Польщі Юзеф Пілсудський, великий духовний провідник народу – станіславський воевода Броніслав Наконечников-Клюковський, рогатинським старостою Станіслав Гармата, митрополиту столицю Львова римокатолицького обряду очолював превелебний ксьондз і єпископ др. Болеслав Традорський, а опіку над вірними в Рогатині мав ксьондз Адольф Пшедзімірський, бургомістром в Рогатині був

W Imię Boże.

W czasach niewoli austriackiej, roku Pańskiego 1903. zorganizowało się polskie i chrześcijańskie mieszczaństwo Rogatyna, miasta powiatowego, położonego w tak zwanej wojewszynie Galicyjskiej, zawierające kwartalsko pod nazwą "Chrześcijańskie Stowarzyszenie Mieszczan Polskich w Rogatynie" i oddając je pod opiekę Przenajświętszej Matki Bożej. Uczyniło to ono z wiarą w odbudowę wolnej Polski i z przekonaniem, że organizacja taka podtrzyma tę wiarę i wzmacniając siły mieszczaństwa polskiego, przyczyni się do przyspieszenia tej odbudowy.

Roku Pańskiego 1928, w dziesiątą rocznicę odbudowania wolnej Polski, kiedy był Prezydentem Najświętszej Rzeczypospolitej Polskiej Dr. Ignacy Mościcki, Przesesem Rady Ministrów Dr. Kazimierz Bartel, Ministrem Spraw wewnętrznych pierwszy Marszałek Polski Józef Piłsudski, Wielki Duchowny Wielki Starosta, wojewodą stanisławowskim Bronisław

Франішек Костюшко, приступило це Товариство до будівництва власного будинку як осередку дальшої діяльності для добра Батьківщини, а сьогодні, дня 11 листопада, року Божого 1928 відбулося посвячення наріжного каменя розпочатої будови.

Акт посвячення здійснив превелебний ксьондз Адольф Пшедзімірський. Фонд на будову отримано від продажу давнього власного будинку, який був куплений у 1909 році, а також із добровільних внесків громадськості повіту та коштів Найсвятішої Речі Посполитої Польщі. Місце під будівництво подарувала княгиня Людвіка Чарторійська – власниця дібр.

Першим головою Товариства був Аполлінарій Ямброзевич – секретар повітової ради. Наступним головою був Превелебний ксьондз Адольф Пшедзімірський, а після нього товариство очолював Францішек Костюшко – купець, рогатинський бургомістр, який багато дбав про розвиток міста і Товариства.

Враховуючи заслуги в питаннях організації та розвитку Товариства, почесними членами були: Аполлінарій Ямброзевич, Францішек Бєсядецький, ксьондз Адольф Пшедзімірський і Кант Шашкевич. Лан будівництва розробив інженер Станіслав Блідворський, він був і керівником будови.

У сьогоднішньому святі брали участь польська громада міста і повіту, перш за все польські товариства: Польське гімнастичне товариство "Сокіл", "Пожежна охорона", Державна гімназія. Рогатин, дня 11 листопада 1928 року».

Свою участь підтвердили власними підписами (15 осіб).

Реклама в українській пресі Галичини початку ХХ століття

Реклама міцно ввійшла в наше повсякденне життя. Вона супроводжує нас усюди: на вулиці, в крамницях, транспорті, на телебаченні та радіо, а особливо на сторінках періодичної преси. В нашій мові знайшли місце нові терміни: банер, білборд, басарама. Але чи конче повністю калькувати іноземні штампи реклами і чи не варто згадати власні українські традиції?

З появою друкованої преси з'являються колонки оголошень, які стали прообразом рекламних текстів. Наприкінці ХVІІ ст. оголошення стали важливим джерелом доходів видавців газет. Поступово закріплювалася і термінологія: як advertising почала друкувати оголошення лондонська «Gasette» (1666 р.). У 1710 р. вперше з'явилося ужитку дієслово advertising у значенні рекламної діяльності. З огляду на історію реклами найвагомим був тижневик «Pennsylvania Packet the General Advertiser» Джона Давлена, що виходив у Філадельфії з 1771 р. [8, с. 3]. Тодішні рекламні повідомлення зводились до короткої інформації: де і коли можна придбати певний товар. У подальші роки паралельно з розвитком преси, адресованої масовому читачеві, починається історія сучасних форм комерційної реклами, на появу якої вплинули такі фактори, як промислова революція і прогресована урбанізація, розповсюдження елементарної освіти, технічні винаходи. Наприкінці 80-х років ХІХ ст. вже були опубліковані праці, в яких аналізувалися такі поняття, як «група адресатів реклами», засоби передачі реклами [8, с. 5].

Об'єктом нашого дослідження є реклама в українській пресі Галичини початку ХХ – 30-х років цього ж століття. Ми не претендуємо на всебічне вивчення тогочасної преси, а посилатимемося на такі видання, як газети «Діло», «Станіславські вісти», «Неділя», часописи «Жіноча доля», «Нова хата» (1920–1939 рр.), оскільки саме вони були найбільше знайомі широким верствам українського населення Галичини і саме на їхніх шпальтах обговорювали основні проблеми тогочасного життя (окрім цього, частина цих видань зберігається у фондах Івано-Франківського краєзнавчого музею).

Аналізуючи тогочасну торговельну рекламу з огляду на масштаб рекламних акцій, їх формальні елементи, можна стверджувати, що реклама початку ХХ – 30-х років цього ж століття інтенсивно розвивалася, була інформаційна, комунікативна, атрактивна.

Традиційна форма рекламного повідомлення передбачає його поділ на заголовок і корпус

тексту, ілюстрації та ідентифікатор рекламодавця [3, с. 54]. У вищезазначених виданнях ми можемо виділити такі сегменти рекламних оголошень:

стверджувальні:

«В українській хаті українське мило «Центросоюз»,

«Продукти, які виробляє та продає «Цетросоюз», є найкращі на українському ринку»;

запитальні:

«Чи купуєш ти товар в skleпах «Маслосоюзу?» рекламу конкретного виробника:

«Кравецька робітня Н. Рипом, Станіславів, Собеського 16» [6]

Окрім того, оголошення передбачає певну форму звертання до читача, яка є домінуючим елементом реклами, своєрідним інструментом досягнення мети. Значний відсоток рекламних оголошень становлять тексти закличного характеру. Саме вони, яскраво відображаючи суспільно-економічні проблеми і завдання краю, виконували водночас, поряд з економічними й інформаційними, виховну та патріотичну функції:

«Підтверджуйте рідний промисл!

Жадайте всюди цюкоріі «Луна»

виріб української кооперативної фабрики «Суспільний промисл!»;

«Питайте у кожній трафіці!

Паперці і тутки повноватки «Калина»

У наших руках розвій рідного промислу!» [6]

Аналізуючи тогочасні галицькі видання, бачимо активну діяльність підприємств української кооперації, яка відіграла велику роль у становленні соціально-економічного життя краю українського населення та в утвердженні українського виробника на ринку товарів і послуг [1].

Українська жінка купує лише

ПЛАСТ

СІЛЬВА

АРОЗА

ФОРТУНА

ХРОМ

МІКА

ЛУНА

ЦЕНТРОСОЮЗ

НИТКИ

ХАМУЛИ

ФОРТУНА НОВА

МАСЛОСОЮЗ

НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ

ЕЛЕГАНТ

МІЛО

ЦЕНТРОСОЮЗ

НИТКИ

ХАМУЛИ

ФОРТУНА НОВА

МІКА

ЛУНА

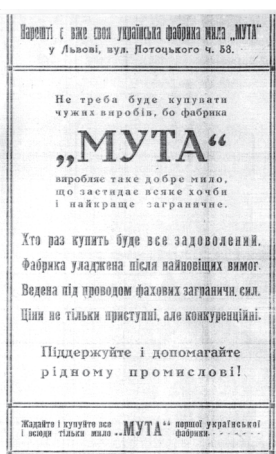

У Галичину ідею кооперативного руху перший привіз зі Швейцарії Василь Нагірний, котрий і заснував споживчу кооперацію «Народна торгівля» у Львові. Першим повітовим союзом у Галичині був кооперативний осередок у Заболотіві. Всі новостворені кооперативи об'єднувались у свої централі – у Центросоюз [7, с. 10; 11, с. 56].

Вагомий внесок у розвиток українського кооперативного руху, української промисловості загалом зробила власниця «одинокі української парової фабрики солодошів “Фортуна Нова” Климентина Авдиковичева. Пані Авдиковичева починала у 1922 році з невеликого приміщення, не маючи підсобних робітників, а вже у березні 1925 р. перелік виробів, які випускало підприємство, становив 47 назв солодошів. У 1924 році за фінансової допомоги митрополита Андрея Шептицького робітню реорганізували на справжню фабрику. На фабриці (до 1939 р.) працювало 750 робітників і була своя рекламна агенція. Продукція «Фортуни Нової» була не лише різноманітна, але й мала яскравий національний колорит, український дух. Реклама цього підприємства привертала увагу покупців своєю оригінальністю, вона була досить креативна (актуальна, цікава, мала значний психологічний вплив):

«Ось моторна “Слава”
дбає про “Степана”
А з під рук “Марійки”
тягнеться “Оксана”
То ж матусі тямте:
для дітей і вас
свято осолодять
“Сяйко” і “Тарас” [6; 4].

Така була реклама шоколадних цукерок з українськими іменами. Реклама українських виробників не лише стимулювала продаж вітчизняних товарів, вона акцентувала на їх особливостях, тих ознаках, які відрізняли їх від інших, а саме: яскравому національному спрямуванні. Така реклама надзвичайно цікава з погляду сучасних маркетингових досліджень.

Перш за все вона інформаційна, переконлива, така, що відповідає законам УТП (унікальної торгової пропозиції) і використовує актуальний для того часу слоган (від франц. - галльсь «бойовий клич»):

«В єдності – сила!»;
«Кооперація – це зброя проти визиску!»;
«Свій до свого по своє!»;
«Ні сотика в чужу кишеню!»;
«Вперед! Тільки економічно сильні народи перемагають!» [5].

У кінці 30-х років ХХ ст. українська галицька реклама успішно розвивалася. Виникають спеціальні агенції (перші посередницькі рекламні агентства, які постачали рекламу газетам, діяли у США з 1841 р.). Організатором однієї з агенцій м. Львова був майбутній командир УПА Роман Шухевич. Разом з Богданом Чайковським вони створили рекламну фірму «Фама» (від лат. «розголос»), яка вперше в українській рекламі вдавалася до таких речей, як елементи еротики, рекламний перформенс, закодована рекламна інформація [10, с. 6].

Гортаючи сторінки тогочасних українських видань, укотре переконуєшся, що реклама може з успіхом слугувати справі розвою рідних промислів, незалежному економічному розвитку всієї землі. На зборах товариства «Просвіта» [12] підкреслювалося: «Чужого не бажаємо, але й свого не дамо, не прямуємо до того, аби панувати над другим народом, але й не хочемо оставати під чужою владою. Шануймо самі себе, коли хочемо, щоби нас другі шанували!»

Література

1. «Ви радієте розвитку нашого промислу і торгівлі»//Діло, – 1929. – 11 січня
2. «Діло» – Львів, 1928 р., 1934.
3. Дурович А. Реклама. – М., 2003. – 122 с.
4. «Жіноча доля» – Коломия, 15 квітня, 1933 р.
5. «Жіноча доля» – Коломия, 1931–1933 рр.
6. «Жіноча доля» – Коломия, 1927 р., 1933 р., 1936 р.
7. Левицький К. Про нові спілки господарські. – Львів, 1904. – 38 с.
8. Мацежинський В. Реклама в пресі Польського Королівства і Східної Галичини (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.), дис. доктора історичних наук, 07.00.02/НАН України; Інститут українознавства ім. Крип'якевича, 2004.
9. «Нова хата» – Львів, 1937–1938 рр.
10. Прохасько Т. Рекламне агентство Шухевича // Галицький кореспондент. – 2005. – 15 грудня. – С. 6
11. «Село». Ілюстрований хліборобський календар на рік 1925 – Львів: Новий час, 1924. – 128 с.
12. Станіславівські вісти – Станіслав, 1912 (січень–грудень)

Михайло Косило

Туристсько-краєзнавча робота у позашкільних навчальних закладах України: ретроспективний погляд

Передумови формування системи туристсько-краєзнавчої роботи в Україні склалися упродовж досить тривалого часу. Можна вести мову про часи і Київської Русі, і козацької держави, і XVIII–XIX століть. Але це тема окремих досліджень.

Стосовно туристсько-краєзнавчої роботи у позашкільних навчальних закладах, то її вивчають з часу зародження ідеї позашкільної освіти та виникнення перших позашкільних навчальних закладів на теренах України.

Отже, перші позашкільні заклади в Україні виникли 1918 року, в часи Центральної Ради, а Генеральний секретаріат освіти мав відділ позашкільної освіти, який очолювала Софія Русова. Їй і належить ідея позашкільної освіти та виховання. Пізніше у Комісаріаті народної освіти був Департамент позашкільної освіти. Характерною особливістю цих структур було те, що їхнім завданням було поширювати знання позашкільним шляхом серед усіх вікових груп населення (ліквідація неграмотності). Важливе місце у цьому процесі відводили екскурсіям та музеям. У 1919 році було обґрунтовано створення Центрального інституту розповсюдження знань позашкільним шляхом разом із Центральним українським музеєм.

У тому ж 1919 році, 16 травня, відбувся I Всеросійський з'їзд позашкільної освіти. На з'їзді працювала музейно-екскурсійно-виставкова секція.

Наркомат освіти у цей період розглядав необхідність розвивати позашкільну професійну освіту в Україні.

У 1923 році в Києві створюють перше дитяче екскурсбюро.

У післявоєнний період, у 20-ті роки, як відомо, панували не лише розруха у народному господарстві, але і жахливий соціальний занепад: злочинність, бездоглядність, сирітство у дитячому середовищі. Тому виникла величезна потреба їх ліквідувати. У 1927 році оголошують першу п'ятирічку позашкільного та дошкільного виховання. Мережа установ позашкільної роботи з дітьми на перший рік п'ятирічки була дуже мізерна: 70 дитячих клубів, 27 дитячих бібліотек, три драмтеатри, два кінотеатри, 10 технічних і сільськогосподарських станцій, 10 журналів та дві газети. Програма передбачала серед іншого розвиток екскурсійної справи («Треба наочно вивчати свій край, соціалістичне будівництво, проводити з цією метою екскурсії на виробництво»).

Для цього треба було організувати 500 районних, 34 міських екскурсійних баз та одну центральну в Харкові. У цей час починають інтенсивніше розвиватися й інші профільні позашкільні навчальні заклади (СЮТ, СЮН, спортивні, музичні, художні школи, водні, лижні станції, дитячі залізниці).

У 1930 р. – 01.07–15.08 відбулася Всесоюзна педагогічна виставка. Програма виставки мала три

розділи. У третьому розділі були такі підрозділи: «Позашкільна робота серед дітей» і «Дитячі екскурсії».

У цьому ж році відбувся і I Всеукраїнський зліт юних піонерів, де працювала позашкільна секція і було визнано необхідність створити центральну екскурсійну станцію і базу.

Народний комісаріат освіти на виконання цієї пропозиції виніс ухвалу організувати станцію і базу та видав дві директиви з екскурсійної і туристської роботи серед дітей. Розподілено 4500 квитків, розіслано маршрути далеких екскурсій та ухвалено рішення про виділення коштів на екскурсії у розмірі 7% від оздоровчих сум.

З жовтня 1930 року в Харкові запрацювала Центральна дослідна екскурсійна станція, яка розв'язувала ці питання. На організацію станції виділили 50 тис. крб. Окремо планували кошти і на підготовку і перепідготовку робітників позашкільних установ. Зокрема, організовано центральні курси з дитячих екскурсій на 50 чол. щомісяця та позашкільний методичний журнал. Ставили мету стовідсотково охопити позашкільною роботою дітей старшого і молодшого віку. На кінець першої п'ятирічки було утворено лише сім станцій – центральну і шість обласних.

Тому секретаріат колегії Народного комісаріату освіти розглянув питання позашкільної роботи серед дитинства на другу п'ятирічку. У п. 4 розглядається екскурсійно-туристська робота як засіб широкої технічної пропаганди політехнізації школи. Упродовж п'ятирічки мали розгорнути мережу екскурсійних баз з таким розрахунком: у кожному обласному центрі створюють обласну екскурсійну станцію – у колишніх окружних центрах та нових соцмістах; міські станції – у кожному регіоні створюють щонайменше одну екскурсійну базу на район. Крім того, мали утворити бази при окремих великих підприємствах та новобудовах, великих колгоспах і радгоспах. Планувалося утворити у 1932 році 30 екскурсійних станцій, 1933-го – 107; 1934-го – 172; 1935-го – 305; 1936 року – 373. У 1937-му кількість станцій мала становити 427, зокрема для національних меншин – вісім – російських, сім – німецьких, по три єврейських і болгарських, дві – польські і одна грецька.

Центральна дослідна екскурсійно-туристська станція розробила методику організації політехнічних екскурсій у позашкільній роботі з дітьми. Ця методика дуже детальна та професійна, і сьогодні її можна використовувати. У 1932 році готують Всеукраїнську нараду у справі позашкільної роботи. Дослідна екскурсійна станція готує доповідь «Зміст та організація районних екскурсійних турбаз». Констатують, що стан екскурсійно-туристської роботи кволий.

У доповіді розроблено структуру роботи центр – область – район.

Екскурсійно-туристські станції мусять повністю забезпечувати методичне керівництво роботою у регіоні. Для цього слід мати сектори: оргінструкторський і методичний. Визначено зміст роботи цих секторів, а також екскурсійної бази. Райбаза підпорядковувалася райстанції, райстанція – обласній дитячій екскурсійно-туристській станції, облДЕТС з усіма точками підлягала ЦДЕТС, яка підпорядковувалася Народному комісаріатові освіти. Ось така чітка вертикаль. У педвишах вводять спецкурс «Екскурсійна робота з дітьми».

На кінець другої п'ятирічки кожен учень мусив відбути щонайменше одну далеку екскурсію на рік та не менше шести екскурсій місцевого характеру. При школах мають працювати краєзнавчі гуртки. У результаті на 1940 рік було створено лише 29 екскурсійно-туристських станцій, де працювали 224 штатних працівники, кількість місць на турбазах становила 3305, і обслужено за рік 343 тисяч дітей. Прибуток від екскурсійної діяльності становив 3,5 млн. крб. Тим не менше цього ж року Народний комісаріат освіти видає наказ «Про дитячий туризм», яким зобов'язано у кожній середній школі створити гурток юних туристів та виділити з учителів турорганізатора. Війна перервала процес формування туристсько-краєзнавчої роботи. У післявоєнний час удалося відновити діяльність не відразу і не в усіх областях. Для прикладу в 1947 р. відомості про екскурсійні станції подали лише Чернігівська, Вінницька, Дніпропетровська, Одеська і Львівська області. Для активізації роботи у 1949 р. проводять перший республіканський зліт юних мандрівників. Пізніше такі зльоти стали традиційними, і під час них проводили змагання. Відбувається табірний екскурсійно-туристичний збір піонерського активу. Учасники зльоту здійснили похід Київ – Трипілля – Канів. Збір тривав п'ять змін при центральній агробіостанції. В 1949 році створено республіканський високогірний табір юних альпіністів на Кавказі, республіканський табір юних альпіністів у Сваляві Закарпатської області. 6–21 грудня у Києві проходять республіканські курси працівників облДЕТС. До кінця 1950 року роботу відновили 22 станції, 177 штатних працівників. На базях було створено 1868 місць, прийнято 17 832 дітей. Статистичне управління УРСР 4 травня 1950 р. затвердило форму державної звітності дитячої екскурсійно-туристичної станції, де вимагали відомостей про кадри, матеріальну базу (наприклад, наявність планового розрізу гуртків за видами туризму на станції і поза її межами, кількість учасників екскурсії у межах району, області, інформацій про турпоходи в межах області і поза її межами, окремо проведені станцією, окремо школами, наявність баз при станції).

У 50-х роках туристсько-краєзнавча робота (походи, екскурсії) набуває масовості у навчальних закладах, утворюються профільні табори. В 1955 р. у Москві відбувається Всесоюзна конференція юних туристів.

30 липня 1960 року відбувається республіканська нарада працівників позашкільних установ, але основну увагу приділили будинкам піонерів.

У 1960 році Міністерство освіти розробляє і затверджує положення про обласні, крайові, республіканські дитячі екскурсійно-туристські станції.

У 1963 році на нараді завідувачів облвно обговорено реформування управління сільськими та промисловими облвно. На нараді виступив заступник голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронько. Його виступ містив ряд стратегічних завдань для освітян, зокрема позашкільників і з написання історії міст і сіл України. Він каже, що 30,5 тисячі шкіл, де навчаються сім мільйонів школярів – це велика сила. Це мало велике значення, бо багатотомну історію слід було створювати на громадських засадах дуже великим обсягом. (2800–3000 друк. арк). Петро Тронько також поставив завдання підготуватися до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, а для цього в установах освіти створити комісії зі святкування.

У середині 60-х років велике значення для активізації туристсько-краєзнавчої роботи мали вивчення керівними органами держави діяльності позашкільних установ і ухвалення директивних постанов ЦК КПУ, Ради Міністрів, постанов. Центральна дитяча екскурсійно-туристська станція у зв'язку з тим, що туристсько-краєзнавча робота набула вагомості, розширилися форми і методи діяльності, просить переглянути штатні нормативи, збільшити кількість методистів, надати всім станціям автобуси (1962 року автобуси здали в автопарки), збудувати нові постійні дитячі екскурсійні турбази в обласних центрах, випустити спеціальне туристське спорядження. До речі, наказом №13 від 30.06.1965 року в доповнення до тодішнього переліку типового навчально-наочного приладдя і обладнання загальноосвітніх шкіл у розклад фізкультури внесено список обов'язкового колективного туристського спорядження. Зобов'язують створити при обласних дитячих станціях бюро екскурсій школярів, збільшити тиражі туристсько-краєзнавчих довідників та ввести факультативний курс з дитячого і шкільного краєзнавства в університетах та педвишах.

У цей період виникають нові підходи до організації туристсько-краєзнавчої роботи.

Для прикладу, в інформації Вінницького обласного сільського відділу народної освіти 20.03.1964 р. говориться: «...зобов'язано завідуючих райво виділити 2–3 школи, які б надавали ночівлю групам екскурсантів;

при одній із шкіл створити базу прокату туристського спорядження, при цьому придбавши необхідний мінімум спорядження;

за поданням обласної дитячої екскурсійної туристської станції затвердити базові школи, які мають певний досвід в організації і проведенні туристсько-краєзнавчої роботи. Вказані школи мають надавати допомогу іншим школам;

на підставі подань райво затверджено відповідальних за стан туристсько-краєзнавчої роботи у районі, надано їм статус позаштатних інспекторів облвно по туристсько-краєзнавчій роботі».

Набувають розмаху і масштабності масові туристські краєзнавчі заходи. Для прикладу, в Черкаській області проводять обласну лижну Зіркову естафету на відзначення 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, в якій узяли участь 200 шкіл усіх районів області. Дев'ятого березня прибули до с. Моринців.

В Івано-Франківській області відбувся обласний зліт туристів, де беруть участь три тисячі школярів. У промислових районах при Дніпропетровській

обласній дитячій туристській станції утворився обласний очно-заочний клуб юних мандрівників із секціями і гуртками. У Миколаївській області проведено науково-методичні конференції з туристсько-краєзнавчої роботи. У Сумській області відбулися кушові та районні семінари керівників туристсько-краєзнавчих гуртків. У Харкові видано брошуру «Положення про туристсько-краєзнавчу експедицію «Шляхами семирічки»», положення про XIII обласний зліт юних туристів-краєзнавців.

Дев'ятого березня 1966 року відбулася республіканська нарада директорів обласних дитячих туристських станцій. У своїй доповіді директор Григорій Карлович Льницький аналізував нові цікаві форми роботи. У Харкові створили обласний табір для вчителів з підготовки організацій туристсько-краєзнавчої роботи, бюро з організації екскурсій. У Донецькій області і м. Києві організували турз'їзди «Дружба», а Закарпатська та Івано-Франківська дитячі екскурсійні станції створили спільну турбазу для двох областей. У м. Києві організували плавуний туристський табір на пароплаві за маршрутом Київ – Канів – Запоріжжя – Херсон і літаком до Скадовська. Щороку 2,5 млн. школярів охоплювали всіма формами організованого відпочинку.

Завдання поставлено такі: кожна школа мусить мати план-календар туристських заходів, який включає би екскурсію для молодих школярів з елементами туризму, а для середніх і старших школярів – великі турпоходи по своїй області, проведення туристських змагань між паралельними класами. У кожному Будинку піонерів слід створити туристські гуртки.

Цікавою є доповідна записка Центральної дитячої екскурсійно-туристської станції до ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР про стан туристсько-краєзнавчої роботи в УРСР за підписом в. о. директора Міри Соломонівни Лейбельман, де відзначається: в Україні працює 28 дитячих екскурсійних туристських станцій, 122 дитячі турбази, 44 дитячі туристські табори, 250 шкільних самодіяльних туристських таборів. Туристсько-краєзнавча робота в Україні набула масовості.

У походах і екскурсіях брало участь:

у 1935–1940 рр. – 135 тис. дітей щороку;

у 1948–1953 рр. – 500 тис. дітей щороку;

у 1954–1964 рр. – 3 млн. 600 тис. дітей;

у 1965–1966 рр. – 4 млн. дітей щороку.

У 1970 р. передбачали довести цю цифру до 10 млн. дітей. За післявоєнний час проведено вісім республіканських зльотів, дві республіканські географічні олімпіади, два зльоти юних істориків.

На базі досвіду туристсько-краєзнавчої роботи в Україні у 1962 р. у Львові проведено Всесоюзний семінар директорів обласних дитячих екскурсійних станцій. Лише за чотири роки проведено п'ять семінарів директорів обласних дитячих екскурсійних станцій, семінари працівників із заліковими походами Кримом. Підготовлено пам'ятку відповідальному організаторові туристсько-краєзнавчої роботи.

У 1965 р. в Одесі відбулася перша республіканська науково-практична конференція, присвячена питанню туристсько-краєзнавчої роботи в школі. Учасники конференції – працівники шкіл ОУВ, відділів освіти, дитячих екскурсійно-туристських дитячих станцій, науково-дослідних і педагогічних установ. Зросла видавнича діяльність Центральної дитячої

екскурсійно-туристської станції. При Центральній дитячій екскурсійно-туристській станції у 1964 р. відкрито постійну виставку-музей. У зв'язку з новими завданнями Центральна дитяча екскурсійно-туристська станція вносить пропозиції.

У 70-х роках відбувається I Всесоюзний туристський зліт-змагання піонерів та школярів у Сколому Львівської області, а з 1973-го він проходив у декілька етапів упродовж двох років. Переможцем стала команда України. II Всесоюзні змагання відбулися 1976 року в Білорусії (перемогла Білорусія), III Всесоюзні змагання – 1979-го в Башкирії (перемогла Україна), IV Всесоюзні змагання – 1982-го в Азербайджані (перемогла Україна). Як окремий вид змагань з'являється контрольо-комбінований маршрут. У 1977 році ухвалюють нове положення про республіканські, крайові, обласні окружні станції юних туристів, згідно з яким станції мають стати інструктивно-методичними й організаційними центрами туристсько-краєзнавчої та екскурсійної роботи у своєму регіоні.

Триває вдосконалення змісту форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи у школі, у позашкільних навчальних закладах, удосконалюються нормативні бази туристсько-краєзнавчої роботи.

У 1985 році Міністерство освіти видає наказ №190 від 15.10, який затверджує положення про туристсько-краєзнавчу роботу в школах та положення про шкільний музей. У 1986-му наказом №140 від 19.06 затверджено інструкцію про проведення походів, експедицій, екскурсій з учнівською молоддю, положення про маршрутно-кваліфікаційні комісії органів управління освітою.

Абсолютно новий за якісним і кількісним показниками етап розвитку туристсько-краєзнавчої роботи розпочинається у 90-х роках ХХ ст. і триває до сьогодні. Він зокрема потребує об'ємного висвітлення, оскільки мережа центрів туризму збільшилася майже втричі, сформовано організаційно і методично забезпечено законодавчо та нормативно захищено систему дитячо-юнацького туризму і краєзнавства.

Ретроспективний огляд туристсько-краєзнавчої роботи у позашкільних навчальних закладах безперечно свідчить про життєвість і ефективність цієї галузі в освітньому просторі України, гнучкість та здатність до реформування при збереженні головних напрямів діяльності.

За майже столітню історію туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах України створено масив матеріалу, який потребує свого дослідження. Існує значна джерельна база для досліджень – документи і матеріали ЦДАВО, фонди 1,2, 166, 318, 806, 2605, документи і матеріали обласних державних архівів, законодавчі і нормативні акти всіх періодів, публікації у провідних педагогічних виданнях, матеріали періодики, власні архіви центрів туризму, вітчизняні історико-педагогічні видання, а також дослідження науковців Беха, Балецької, Биковської, Сущенко, Берлеки, Букреева, Харінко, Вербицького, Редіної, Тихенко, Пустовіта, Колотухи, Цвірової.

Незважаючи на значну кількість джерел, праць і публікацій, теорія і практика туристсько-краєзнавчої роботи в Україні залишається малодослідженою.

Тому я бажаю Вам нових звершень, творчих пошуків та знахідок!

Іван Драбчук

Божі знаки над Духовою криницею

Від весни до пізньої осені в мальовничому урочищі Вишнівці, недалеко від Сільця і Єзуполя, що на Тисменичині, завжди людно. Щодня десятки, а у вихідні і сотні людей приїжджають до Духової криниці, щоб набрати цілющої води з чудотворного джерела. Власне ми помітили, що відвідувачів цієї святині можна поділити на дві категорії: тих, хто приїжджає з вірою, заходить до церковці чи молиться біля неї, і тих, хто прибуває до криниці просто по воді із суто споживацькою метою. Останні зазвичай не моляться, однак їх ніхто й не осуджує, хоча, звичайно, як християни вони мали б бодай перехреститися. Втім води вистачає всім – вона постійно витікає з потужного джерела – і нею легко втамувати як духовну, так і фізичну спрагу.

Церковця Івана Хрестителя
біля Духової криниці

На перший погляд, біля Духової криниці нічого незвичайного немає. Джерело, церковця, мальовнича природа, впорядкована територія... І все ж Духова криниця – місце особливе. Минають роки, а вона залишається такою ж привабливою і такою ж загадковою. Колись я задався метою розкрити таємницю цього джерела. За останні два десятиліття написано понад десяток статей, двічі видавали книгу про криницю, але її таємниці до кінця розгадати так і не вдалося. Бо щоразу, коли приїжджаю на це святе місце, мене охоплює надзвичайно сильне бажання підняти ще якийсь потужний пласт незвіданого: з народних легенд, з давніх переказів, з наукових спостережень, просто з цікавості.

У сьогоднішній публікації я спробую узагальнити матеріал, який власне стосується чогось незвичайного, таємничого, що пов'язано із цим джерелом. Адже у радянські часи не раз намагалися занедбати святиню, джерело не раз засипали, не пускали сюди прочан, а воно, немов фенікс, відроджувалось з новою силою і ще потужніше било з-під землі.

Тепер традиційна проща біля чудотворного джерела відбувається на свято Івана Хрестителя – 7 липня, на честь якого названа церковця. Сама назва джерела відноситься до свята Трійці, адже за традицією перший день Зелених свят – Духів день, Духова неділя. Проте ми не можемо відкидати і цікавих фактів про появу Матері Божої у цій місцині. Окремі перекази про це наведено у книжці про Духову криницю. А останній виявлено не так уже давно і подано в газеті «Галичина» за 24 травня 2008 року. Авторка статті Емілія Турковська записала переказ у місті Івано-Франківську. Справа в тому, що одна сім'я з цього міста ревно зберігає в пам'яті розповідь свого прадіда, який бачив появу Матері Божої біля Духової криниці. Поява жінки, яка мовби виринула з дощу, настільки здивувала цього чоловіка, що він не знайшов нічого іншого, як запитати: «Звідки є Пані?» Її врода, одяг, погляд і поява – усе було неземне і випромінювало світло. У відповідь пролунало незбагненне і містичне: «З цілого світу». Що мала на увазі світлоносна Пані, здогадатись не важко. Вона є Матір'ю нашого світу, нашою Опікункою і Покровителькою.

Цікаво, що в церковці біля Духової криниці зберігається оригінальна ікона Матері Божої роботи відомого прикарпатського іконописця

Василя Стефурака. Він на зламі двох тисячоліть у візантійському стилі намалював цей образ і подарував цьому святому місцеві.

З уст кількох людей я чув про яскраві вогняні стовпи, які ніби виринали у півночі з місця, де власне і розташоване джерело, а їхні поява і значення також незрозумілі. Але це безумовно Божі знаки. В такий спосіб довколишня місцина ніби заряджається небесною енергією, щоб потім благодатно впливати на людей.

На світанку 7 липня 1999 року багато людей, що зібралися біля чудотворного джерела, спостерігало незвичайне видіння. Формою воно нагадувало хвіст комети і якийсь час «висіло» над лісом. Появу цього знаку прочани пов'язують з Божою ласкою й опікою над цією давньою християнською святинею. Видіння вразило всіх, хто його бачив. Через кілька хвилин після сходу сонця воно зникло.

Ще одне незвичайне видіння побачили двоє прочан, які прибули до джерела в один із літніх днів 2000 року. Ось як вони передали побачене: «Я стояла біля хреста. Відчуваючи тепло і Божу благодать, подумки розмовляла з Ісусом. І раптом відчула, ніби хтось невидимий спрямував мій погляд на небо. Прямо переді мною у небесному просторі у сьайві багряно-червоного світла з'явився великий голуб, який наче був зітканий із срібних хмарин. Від голуба розходились промені рівні та зигзагоподібні.

Мій супутник у той час молився біля церкви. Я сказала: «Подивись», і це видіння його дуже вразило. Що він побачив і що відчув? На небі добре виднілося зображення Святого Духа. Над лісом наче зупинилась хмарина у вигляді півкола, всередині якого сріблястим кольором витканий голуб, що немов злітає догори; з цього півкола у різні боки білявим кольором хмар відходять смуги, що розширюються віддаляючись. Вони нагадують промені незгасимого джерела світла і простягаються далеко-далеко...» (Газета «Нова Зоря» за 22 липня 2000 року).

Та найцікавіша загадка Духової криниці – це купання сонця у культовому джерелі вдосвіта на Івана Купала. Це свято, як відомо, завершує літній сонячний цикл і є найбільшим виявом сил природи, часом її найбільшого розквіту. Тоді природа північної півкулі найбільше заряджається сонячною енергією. Саме у цей день ще наші предки-язичники поклонялися сонцю і воді. Біля джерела ці вірування органічно переплелися. Проте якщо, скажімо, в інших регіонах країни «чудо купання сонця» спостерігається на небі, то тут небесне світило купається у самому джерелі. Як це відбувається, наведемо уривок зі спогадів одного із старожилів. «Коли сонце зачинало підніматися вгору, люди помічали, що у

криниці Святого Духа ніби хвилювалася вода, по ній розходилися кола. На цих хвильках і купалося сонце». Так вранішнє сонце, що торкається промінням води у джерелі, надає їй цілющих властивостей. Кажуть, хто перший після цього зачерпне і вип'є з криниці води, буде цілий рік здоровий.

І ще одне. Досить унікальними є властивості самої води. Як відомо, вода з Духової криниці може зберігатися тривалий час і не псуватися. Раніше вважалося, що у ній є багато срібла, яке вбиває мікроорганізми. Однак, як виявили німецькі спеціалісти з Дрездена, срібло у воді в нормі – 0,005 мг/л. Ба більше, за нормального вмісту цього металу підвищується кількість солей, азотних кислот – нітратів та нітритів. Та їх у цій воді небагато: нітратів – 19 із допустимих 45 мг/л і нітритів – 0,01 при нормі 0,03 мг/л. Чому це так, німецькі хіміки з наукового погляду пояснити не змогли, сказали тільки, що це вплив Божої сили. Загальний їхній висновок – твердість води з Духової криниці середньої вартості, розподіляється за категоріями. Всі інші параметри води, а є у ній біля двадцяти хімічних елементів, не викликають небезпеки за ТВ-ВО, які діють в Європейському Союзі. Отакою незвичайною є вода з чудотворного джерела.

Як і кожного року, зранку 7 липня біля Духової криниці відбудеться велелюдна проща, якій передуватимуть нічні чування. Купальські вогні та загадковий схід сонця, побожна молитовність і щира віра паломників сплетуться у незвичайне дійство, яке неможливо забути. Такі місця й справді одухотворяють, адже душі біля криниці і легко, і затишно, і спокійно.

І допоки з-під землі струмить ключем незвичайне джерело освяченої Святим Духом води, люди з вірою та молитвою, а не тільки по воду, приїжджатимуть сюди. Урочище Вишневець – це гарна місцина, куди можна втекти від сірої буденності і людської суєти, щоб очиститися духовно. Отож приїжджайте і споживайте святу водицю з Духової криниці.

Посвячення води у чудотворному джерелі

Олег Гуцуляк, Петро Дрогомирецький

Пророк у поемі «Мойсей» Івана Франка: філософсько-нарративний аспект у сьогоденні

Духовний провідник Галичини Іван Франко тісно пов'язаний із землею Прикарпаття не тільки своєю фізичною присутністю тут – не раз він гостював у своїх друзів-приятелів, безневинно відбував покарання у Коломиї, – а й значно більшою мірою з'єднаний духовно з нами. У 1912 р. Станиславівське товариство «Українська

молодіж» запросило поета прилюдно прочитати поему «Мойсей» [1]. Велика зала Товариства «Українська бесіда» (тепер вул. Січових стрільців, 26) заледве змогла вмістити симпатиків та поціновувачів його творчості [2]. Прочитана поема – це запрограмоване послання сучасникам і нащадкам про драматичні колізії нації, її трагізм протягом ХХ ст. і до наших днів.

Як і батьків, провідників нації не вибирають, їх дає Господь. Заповітним пророком юдеям був посланий Мойсей. На заплутаних і туманних перепуттях Україна також сподівалася на свого Провідника. І Провидіння явило генія – Івана Франка, провідника, якого Галичина спочатку і не розгледіла, сумнівалася, не довіряла, хоч він десятиліттями вів її – розшарпану, вбогу і змучену – на шлях Поступу і Правди [3].

Щоб українці зрозуміли й осягнули велику зреченість себе, надлюдський труд, Франко поклав перед очі української нації біблійну постать Мойсея, яка своїми вимірами гідно співвідносилася із постаттю титана думки й праці. Іван Франко у передмові до поеми «Мойсей» стверджує, що канва твору запозичена з Біблії. Геній письменника, вдивляючись у рядки Святого Письма, прочитав те, що для інших було закрите, і у своєму творі поспішає відслонити цю таїну, невтомно підкреслюючи, що вивести людей з неволі, пробудити їх до мислення нового може не тільки рух, поступ, хоч і у віддалі сорокарічної мандрівки пустелею, а головне на цьому шляху – вчити, навчати. Навчати твердо, непоступливо і затято, доти, поки зі свідомості не буде витіснена рабська психологія і доки не освітить сяйво ідентифікації себе як нації української. Цей чин, може, більше важить, ніж сорокаріччя мандрів від оази до оази.

Це було те, чого не зуміли чи не здатні були помітити батьки нації, взявшись будувати самостійну державу в останньому десятилітті ХХ віку. І цілком не випадково – або не знаючи, або бездумно читаючи Франка, – покористовуються тільки першою частиною ідеї, взятої з Біблії: про сорокалітній «перехід». Так, ніби Мойсей увесь цей

час не отверзав уста, хоч насправді терпеливо переконував, безнастанно навчав. Наче і Франко, за їхньою логикою, німував сорок років. Насправді ж своєю літературною, громадсько-політичною і подвижницькою працею він підніс українську націю до світових обріїв.

Призначення Пророка у широкому розумінні слова і Вчителя – у вузькому основане на безмежному терпінні: навчати і тоді, коли «раби німі» безжально кидають тобі услід каміння-слова, безсоромно плюють у душу, відмовляються від того окрайця Сонця, який ти готовий відірвати від свого серця і віддано покласти на жертвник їхнього життя.

Що ж тримало Мойсея біля зневірених слуг? Довірливі діти – обнадійливі нащадки. Так, тепер вони – архітектори піщаних будинків та міст, їхні химерні споруди розсипаються від найменшого подуву вітру. Але – це дія, рух! Це – діяльність, думка, боротьба! Нехай пісок – нікчемний матеріал, усе ж він кращий за пусті слова, якими розкидалися їхні батьки.

І якщо все людство (за версією поеми «Мойсей») поділене на боязливих зайчиків та отруйних скорпіонів, то де місце самих пророків? Річ у тім, що вони піднялись морально вище від «зайців» і «скорпіонів», стали суб'єктами морального вибору. Але як бути зі «скорпіонами»? Мойсей не перечить нащадкам їх нищити, але його початковий спротив піддається власним роздумам і сумнівам: чи ж це вихід? І шкідник бажає жити у цьому світі суєти. «А чи ж винен він у тому, що їдь у хвості своїм має?» Алегорія зрозуміла: і підступні зрадники, юди теж мають право на життя, бо без них ми не змогли б порівнювати, пізнати плоди Добра і Зла.

Що є предтечею повчань пророка? Власне прозріння. Господні заповіді, осяння й одержимість Святим Духом. Франко у цьому плані геніально переосмислив образ «огняного куща», тобто, щоб стати народним провідником-пророком, запалити вогники в серцях людей, треба загорітися самому, проїнятися життєвим вогнем, вічним і нетлінним, та врешті-решт згоріти на вівтарі любові до рідного народу.

Каменяр уперше насмілювався зробити досить складне зіставлення: Україна – Ізраїль. Історична доля – суголосна: важкі окови рабства відповідно виховали рабський менталітет. Але колоніальне становище обох народів – це тільки вуаль, поверхова оболонка внутрішнього конфлікту. Щоб позбутися рабства зовнішнього, треба спочатку стати вільними внутрішньо, вийти з мороку сліпоти моральної та естетичної.

Шлях Виходу («Пасха»), описаний у Старому Завіті, Франко аналізує: визволення внутрішнє (самоусвідомлення себе) призведе до «обітованої землі». Історичні колізії ставили перед Мойсеєм важчий та непевний шлях – після визволення зовнішнього (з єгипетської неволі) внутрішнє

прийде саме собою, закономірно прокладеним «сорокалітнім» шляхом. Але морально не підготовлені раби так і залишаються рабами, тому Мойсеєві так важко привести їх до «обітованої землі».

Шлях Франка пряміший та моральніший: якщо відбулося визволення внутрішнє, то це значна частина шляху до «обітованої землі». Тільки у розв'язанні цього питання думки біблійного та українського Мойсеїв розходяться. Утім між ними тумани тисячоліть...

Україна – Ізраїль. І все-таки останній зумів дорівнятися до себе. А де ти, український Народу, Нації чи Народності? Врешті, як тебе величати?! Може, словами українського Мойсея:

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжжю,
Людським презирством,
Ніби струпом, вкритий!*

У сфері зовнішнього звільнення з-під панування імперії зла Ти вже довгих десять років блукаєш своєю пустелею-манівцями. Ремствують зневірені датани й авірони – плачуть за дешевим м'ясом та вином.

Так, «зайці» і «скорпіони» – завжди поруч. Але нас веде через грані століть могутній дух Франка-Мойсея!

Але невже до нашої «обітованої землі» залишилося ще «тільки» «двадцять років» мандрівки? Відповідь – у кожного в серці ...

Хоч як прикро, але в українців існує перспектива побачити марево, фата морґану замість бажаного «обітованого раю». Так, усе залежить від нашої духовності, вміння мудро передбачити майбутнє та належно оцінити минуле.

Запитуємо: чим же тоді ментальність українців відмінна від ментальності ізраїльтян? На перший погляд – ті ж самі пута рабства, внутрішньої зневіри і втоми.

Але між цими націями суттєва відмінність. Ізраїльтянам Сам Бог устами Мойсея повідомив: «Ви Богом обрані, сини й дочки Ізраїля!»

А що говорили нам? Малороси, хохли, молодші брати... Що дивного, що у нас повстав «комплекс меншовартості» – і нація ми не філософська та не історична, і мовомислення у нас, і свідомість непритомна...

Що стоїть на шляху поступу, руху нас як нації?

Його постійно гальмують датани та авірони – стихійні бунтарі, носії «духу черні», які протестують

завжди і проти всіх. Але їхня гальмівна сила наповнена для нас певним сенсом. Датани й авірони – це одна з барикад, що ми їх мусимо подолати, свідомо переступити, а не обійти. Протидія зледащилим невірам, що панікують, – одна з форм доказу перед Богом того, що ми варті цієї землі. Бог посилає до Мойсея духа пустелі, щоб спокусити його, але пророк не піддається спокусі; серед народу ж Господь сіє осіб-провокаторів, щоб переконатися у його стійкості та витривалості...

Чи не у такій площині перебуваємо ми сьогодні? Мойсей-Франко трудився, навчав, «щоб з рабів тих зробити народ», мов коваль, «клепав їх серце й сумління». А ми?.. Ми довгих двадцять років протидіємо блюзнірському бунтарству «протівсіхів», змагаємося з духами черні і зневіри датанів та авіронів, намагаємось утримати нетривку рівновагу – тому й стоїмо на місці.

І знову запитуємо себе: де ж той «промінь світла в темному царстві»? Мойсей каже: «Там за горою оазис, а тут кози їдять будяки». Невинним тваринам судилась загибель, бо вони належать сплячим, байдужим господарям, які нічого не хочуть. Супокій для них – найвище благо.

Дрімотну, інертну масу в пустелі важко подгвинути навіть до оазису. Стадний інстинкт бездіяльності накопився валом на обважнілих у своїй власній згубі й хаосі людей, не здатних свідомо мислити, хоч

*... Сорок літ говорив їм пророк
Так велично та гарно
Про обіцяну ту вітчину,
І все пусто та марно.*

Проблема стада існує у підсвідомості нашої. Позбавлені індивідуального мислення та гідної мети, ми «...покинули ждять і бажать, і десь рвуться в простори». А тому серед нас авірони й датани «верховодять сьогодні». Ведуть нас, «неначе сліпих, ошуканці і дурні...»

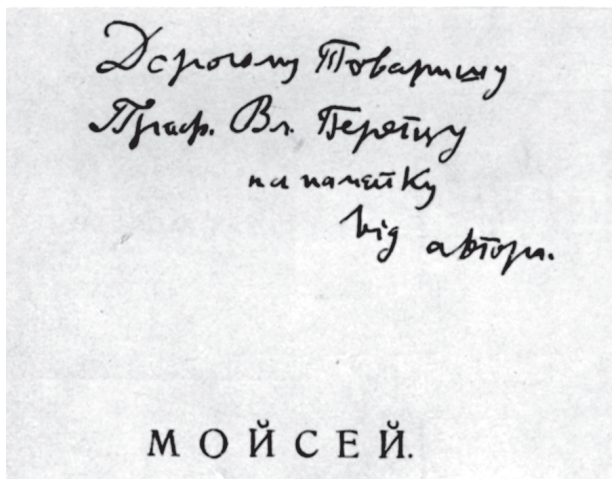
Фата морґана національного самоствердного буття міниться, тремтить і манить. Не дається до рук. Напевне, вже «на роді нам написано» завше бунтувати «проти власного свого добра». Непокірні у своїй малості та неосмисленості, затяті й уперті «тим упором, мов клином, самі унутрі ми роздерті». Нам треба остерігатись свого внутрішнього дуалізму, інакше і Бог, і люди покинуть нас:

*Всім народам для страху,
Як розтоптану красу змію,
Що здихає на шляху.*

Вчасне попередження нам сущим і нащадкам від Великого Пророка.

Література

1. Франко І. Я. Збір. тв...: в 50-ти тт. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 5. – С. 201–264.
2. Заклинський М. Мої зустрічі з І. Франком // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр. 1997. – С. 524.
3. Возняк С. М. У пошуках суспільного ідеалу (І. Франко і соціалізм) / 2-ге вид., доп. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦТ ПНУС, 2007. – 170 с.;
4. Возняк С. М. Іван Франко як мислитель // Вісник Наукового Товариства імені Шевченка. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 9–18.

До 150-річчя з дня народження Ярослава Окуневського

Так склалося, що в уже незалежній Україні, як колись у Малоросії та в Українській РСР, «своїм» флотом і далі вважається лише Російський – Імператорський чи Радянський як його різновиди. Однак, чимало земель, які зараз входять до складу нашої держави, раніше належало до різних іноземних володінь, тому у військово-морських силах не лише Росії, а й Австро-Угорщини, Польщі, Румунії та інших країн несли службу й українці. Оскільки вони не воювали проти свого народу, а лише творили добру думку про нього серед інших націй, автор цих рядків упевнений,

що життєпис моряків-українців флотів різних держав є невід'ємним складником вітчизняної морської історії. На жаль, сьогодні ця дуже цікава тема залишається нерозкритою не лише для пересічного читача, а й для професійних істориків.

У цій статті мова піде про найвизначнішого моряка-українця флоту Австро-Угорщини, лікаря, письменника, українського патріота Ярослава Окуневського (05.03.1860–24.09.1929), про короткий у часі, але важливий відрізок його насиченого і дуже цікавого життя.

НАРОДЖЕННЯ ПИСЬМЕННИКА Хроніка одного рейсу*

Згідно з наказом адмірала гавані Пола (головна база флоту Австро-Угорщини, тепер – Пула в Хорватії) віце-адмірала Максиміліана фон Пітнера у п'ятницю 8 серпня 1889 року корабель Його Величності «Аврора» (Seiner Majestat Schiff – S.M.S. «Auroga») вийшов у далеке плавання до Східної Африки та Індії.

З якоря знялися вже під вечір. Було повне безвітря, тому з бухти виходили під парами. Машини щойно пройшли капітальний ремонт, і старший машиніст Херонімус Ніговетич дуже хвилювався, щоб не ослабитися на очах усього флоту і цивільного населення Поли. Та все було гаразд. Здавалося навіть, що й механізми працювали з меншим шумом, а сажа з димової труби майже не сипалась на чистісіньку палубу. Щоправда, боцман, як завжди, мав іншу думку з цього питання.

Сніжно-біла «Аврора» відсалютувала фортеці і флоту, отримавши натомість побажання: «Щасливого плавання!» Пола швидко залишалася чимраз за кормою, її обриси ховалися за вечірніми сутінками. Сонце сідало в море за півостровом Пунта Кристо й островами архіпелагу Бріоні. На борту корабля панувала тиша, яку порушували лише команди з ходового містка і шум машини. Всі вільні від вахти і робіт скупчилися на верхній палубі, щоб кинути прощальний погляд на рідні береги. Легкий сум ліг на душі моряків. Мабуть, у кожного промайнула думка «Чи доведеться повернутися сюди коли-небудь?»

Старший корабельний лікар, фрегаттенарцт (фрегатний лікар – морське офіцерське лікарське звання, яке прирівнювалося до рангу старшого лейтенанта флоту) Ярослав Окуневський стояв на

кормі «Аврори». Він подумки перенісся на рідне Прикарпаття, де в Яворові в цей час його батько служив у церкві вечірню службу, були у храмах чи займалися іншими земними справами близькі йому люди, навкруги звучала рідна мова. З усім цим, дорогим йому до сліз, Ярослав розлучався на багато місяців...

Незабаром корабель вийшов з бухти і взяв курс на південь. Прощальним привітом для нього був промінь маяка Пенеда з острова Великий Бріоні.

Попереду була перша ніч довгого плавання. Фрегатний лікар перевірів невеличкі приміщення лазарету і аптеки, там усе було розставлене по своїх місцях і закріплене, щоб не побитися при хитавиці. Корабельні санітари – унтер-офіцер і матрос не вперше виходили в море і свою справу знали добре. Після цього вже в каюті Окуневський обговорив план робіт на завтрашній день із своїм земляком, колегою і сусідом по тісному помешканню – підпорядкованим йому молодшим лікарем Євгеном Мисулою. 27-річний доктор медицини родом із Львова нещодавно отримав нижче офіцерське звання корветтенарцт (корветний лікар – лейтенант) і помітно хвилювався перед незанимаючим майбутнім, адже це був його перший далекий рейс.

Тягар відповідальності за здоров'я і навіть життя двох сотень моряків ліг на плечі 29-річного старшого корабельного лікаря, який був досвідченим фахівцем у медичній і морській справах. Ярослав Окуневський розпочав службу на флоті у 1884 році після закінчення медичного факультету Віденського університету. Молодий галичанин, який народився і виріс у родині простого греко-католицького священика, був першим українцем серед морських лікарів Австро-Угорського флоту. Не мав він ні протекції, ні «потрібних» зв'язків, тому свою кар'єру робив сумлінною і чесною службою. За п'ять років йому довелося бути лікарем на 11 (одинадцяти!)

* У російській і українській морській термінології слово «рейс» означає плавання торговельного судна. Але в австрійській літературі «рейс» (die reise – подорож) – це далекий похід військового корабля, тому автор застосовує вказаний термін у запропонованій читачам статті.

кораблях – панцерниках, фреґатах, корветах, канонерських човнах, навчальних суднах; практикувати у Морському шпиталі та служити в інших берегових санітарних установах. У студентські роки Ярослав робив «пробу пера», писав цікаві нариси, але через службову зайнятість довелося це захоплення відкласти до кращих часів. Лише враження від перших плавань у 1884–1885 роках молодшого лікаря на фреґаті «Радецький» і корветі «Мінерва» лягли в основу декількох листів-розповідей на батьківщину. Подальша рутинна служба на якорі у гавані Поли чи в монотонних походах біля Далматинського узбережжя Адріатики не сприяла відвідуванням «музами» душі молодого моряка. Та з роками прийшов лікарський досвід і авторитет серед колеґ та керівників, а добросовісних працівників і хороших фахівців ніколи і ніде забагато не було. То коли постало питання, хто має очолити медичну службу на корветі «Аврора» у далекому рейсі, керівник санітарної служби Адміралтейства доктор Роман Бакса без вагань зупинив свій вибір на Окуневському. Це був знак довіри здібному офіцерові, покладання на нього значної відповідальності і одночасно своєрідна нагорода за сумлінну п'ятирічну службу.

Гвинтовий корвет «Аврора» побудували у Трієсті в 1874 році за змішаною металеводерев'яною конструкцією – залізний набір (каркас) був обшитий деревиною. За сучасними мірками це був зовсім невеликий корабель з повною водотоннажністю в 1430 тонн, завдовжки 57 і завширшки 10,5 метра, обладнаний паровою машиною потужністю 230 кінських сил, яка давала можливість розвивати швидкість в 11 вузлів, і трищогловим вітрильним оснащенням типу «барк». Артилерійське озброєння корвету – чотири гармати калібру 15 см, дві – по 7 см і два малокаліберні скоростріли «мітральєза», – було встановлене на верхній палубі, завдяки чому вдалося дещо поліпшити житлові умови команди. Екіпаж «Аврори» становив 211 моряків, з яких 13 офіцерів і шість морських кадетів (кандидати в офіцери, які закінчили курс навчання у Морській академії і мали набути у плаваннях необхідний морський ценз). Як і всюди в Дунайській монархії, колектив був багатонаціональний. Більшість офіцерів – австрійці, а матроси й унтер-офіцери – далматинські хорвати та італійці з півострова Істрія, міцні і невибагливі люди, з дитинства звичні до моря. Завдяки технічному прогресові на флот прийшли освіченіші австрійці і чехи, які несли службу машиністами і кочегарами. Із споминів Окуневського відомо також про одного матросарусина (так у Австро-Угорщині називали українців), який був у цьому поході на «Аврорі».

Оскільки корвет усього за декілька днів до походу став до служби після капітального ремонту в Морському арсеналі Поли, то екіпаж складався переважно з новопризначених моряків, яким ще треба було «сплаватися», а багатьом – і «оморячитися».

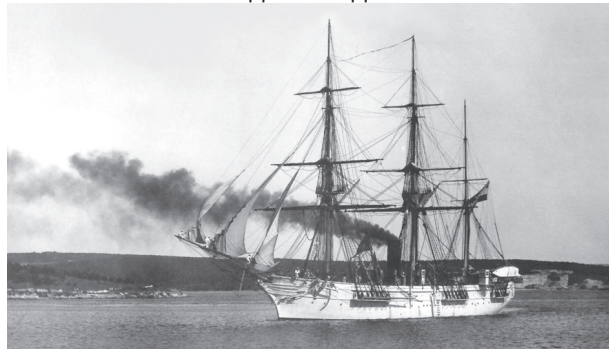
Командантом (так у Австро-Угорському флоті йменувався командир корабля) «Аврори» був

фреґаттенкапітан (фреґатний капітан – капітан 2-го ранґу) Рудольф Монтекукколі, який походив із старовинного італійського дворянського роду і мав повне титулування – Рудольф-Людвіг-Раймунд-Генріх-Альфонс граф фон Монтекукколі дель Еррі, маркіз ді Поліньяґо. Це був 46-річний невисокий, але кремезний чоловік веселої вдачі, вольовий і рішучий командир, досвідчений і вмільний моряк, у чому йому власний довжелезний титул ніскільки не заважав. Тим більше, що у флоті Австро-Угорщини титулованих достойників було чимало.

Бойовим призначенням корвета були розвідка і рейдерство під час війни, щоб знищити вороже судноплавство. Та служити «Аврорі» довелося у невоєнні часи, тому практичні австрійці знайшли їй достойне мирне застосування. Хоча Двоєдина імперія заморських володінь не мала, білосніжний корвет побував у різних кінцях світу, де «демонстрував прапор» Австро-Угорщини; чимало молодих моряків пройшло на ньому сувору школу океанських плавань. Забезпечуючи різноманітні дослідження, «Аврора» внесла свою частку і в розвиток науки. За півтора десятка років служби вона стала «кораблем летючої риби», тобто таким, що постійно перебуває у далеких південних морях, де водяться згадані істоти.

Офіційною метою нового рейсу «Аврори» в район Індійського океану були: здійснення гідрографічних, картографічних, метеорологічних і природознавчих спостережень, а також фотографування місць перебування. Цю роботу мав виконувати екіпаж корабля під керівництвом представника Гідрографічного відділу флоту. Офіцерам і команді довелося ущільнитися, щоб розмістити гостя з його апаратурою у тісних корабельних приміщеннях...

Ранок 9 серпня не приніс жаданого вітру, тому довелося продовжувати подальший рух за допомогою пари. Повні сил і енергії матроси охоче попрацювали б із вітрилами, а натомість їм довелося виконувати нудну роботу, яку задумав боцман. У внутрішніх приміщеннях було жарко від котлів і машини, що працювали, а на верхній палубі – від пекучого сонця. Тенти встановили лише в носовій частині, оскільки на кормі вони могли загорітися від розжарених кусочків вугілля і попелу, що летіли з димової труби. Морякам, що несли вахту на верхній палубі, на вимогу корабельного лікаря видали окуляри, які мали захистити їхні очі від пошкодження.

Корвет «Аврора» покидає гавань Поли

Ранком 12 серпня «Аврора» ввійшла до порту Занте на однойменному острові (тепер – місто Закінтос на острові Закінф, Греція), де команда поповнила витрачені запаси вугілля. Вечором того ж дня у супроводі приємного бризу корабель продовжив свій рух на південний схід у напрямку Суецького каналу.

Наступного ранку схожий на сніжно-білу хмарину корвет ніби летів під вітрилами хвилями Середземного моря. Всі повеселішали. З Європою вже попрощалися, попереду – Африка і нові пригоди...

На рейд єгипетського міста Порт-Саїда «Аврора» прибула рано-вранці 18 серпня. Після того, як корабель кинув якір і команда прибрала вітрила, на ньому розпочалися святкові приготування. Одночасно з урочистим підняттям червоно-біло-червоного стягу Австро-Угорщини ванти між щоглами корвета прикрасили різноманітними прапорами розцвічування. Цього дня імператорові Австрії і королю Угорщини Францові-Йосифу I сповнилося 59 років. Гармашам «Аврори» було багато роботи. Артилерійські салюти на честь глави Дунайської монархії, а також – хедива Єгипту, влади Порт-Саїда, старшого військово-морського начальника на рейді (звісно – англійця) та багатьох інших не вщухали до заходу сонця. До корабля постійно підходили і відходили різноманітні плавзасоби з місцевими високопосадовцями на борту. Лише вечором, коли візитери покинули корвет, його штаб і команда змогли по-флотськи відзначити день народження свого Головнокомандувача, який користався повагою і любов'ю підданих.

Через три дні, поповнивши необхідні припаси, з лоцманом-французом на борту «Аврора», знову під парами, ввійшла до Суецького каналу. Відкритий для експлуатації всього за 20 років до того, він уже розпочав змінювати господарів і поступово переходив під контроль Великобританії. Австрійські моряки мали можливість з гордістю згадати, що спроектував цю світову судноплавну артерію сучасності їх співвітчизник Алоїз Негреллі. Канал завширшки всього до 16-ти метрів проходив серед піщаної пустелі, і лише рідкі оази з миршавою рослинністю біля невеличких поселень для обслуговування персоналу прикрашали сумну навколишню одноманітність. Колона кораблів, що рухалася із Порт-Саїда, розминулася із зустрічним загonom у Гіркому озері. Всі 192 кілометри Суецького каналу «Аврора» здолала за 12 годин і ввечері 22 серпня вийшла в однойменну затоку Червоного моря.

Місто Порт-Саїд і вхід до Суецького каналу

Наступні вісім днів плавання запам'яталися австрійським морякам як один безперервний і безкінечний відрізок часу, наповнений кошмаром нестерпної жари. Корвет відвідав ці забуті Богом місця у серпні, коли температура повітря сягає найвищих показників. Пізніше Ярослав Окуневський так описав свої враження від червономорського переходу: «Чорт бери усякі термометри, барометри і інші інструменти! Термометр показує 35°C в тіні. Се чиста брехня!.. Постіль – то піч розпалена. Встаєш рано, не зжмуривши ока, як напружений бохонець хліба. Коби хоч упріти можна, то, здається, легше би стало чоловікові, а тут сей палаючий воздух повний вогкості, що й капля поту не виступить на чоло. І то так іде день і ніч, ні прохолоди ніякої, ні відпочинку».

Та все минає, залишилося за кормою «Аврори» і Червоне море. Проминувши Баб-ель-Мандебську протоку, ввечері 31 серпня корабель прибув на рейд британського порту Аден (тепер це територія Єменської Республіки).

Однойменне місто розмістилося у жерлі давно погаслого височеного вулкана, який з'єднаний перешийком із рівною як стіл Аравійською пустелею. На всіх приїжджих Аден справляє незабутнє враження. Побачене Окуневський описав так: «Чорні скали, подерті, потріскані знімаються з моря просто у небосхили. Розлад між чорною тінню глибоких розпуклин та ясно освітлених місяцем верхків розбуджував фантастичні, опірові видіння. Всюди чорно-бура розплавлена лава. Зелені, наймиршавішої травички нема». Автор цих рядків побував у Адені через 90 років, а почуття пережив абсолютно такі самі.

Місто Аден

Тут фрегатний лікар зміг не лише вийти на берег, а й об'їхати і обійти все місто та здійснити невелику подорож до Аравійської пустелі. Все, що побачив і відчув, Ярослав описав пізніше у нарисі «Аден». У молодого українця була дуже розвинена риса, яка конче потрібна кожному мандрівникові, – потяг до пізнання всього нового, небаченого і незнаного. У всіх своїх плаваннях і поїздках Окуневський намагався побачити якнайбільше, проникнути в суть питань якнайглибше і потім поділитися здобутками з людьми. У будь-яку спеку чи дощ він згуртував товаришів, щоб побувати в нових місцях, а інколи подорожував і

самостійно. Мені довелося немало помандрувати на суднах по світу і переконатися, що такі люди, як Окуневський, серед моряків радше виняток, ніж правило. Більшість обмежує своє знайомство з новими землями і краями короточасним вояжем до найближчих торговельних чи розважальних закладів...

В одній із своїх робіт Ярослав Окуневський так виклав особисте кредо: «Я зроду ніколи не був мізантропом (людиноненависником. – прим. автора). Людське товариство ставив я над усяку велич природи». Так і в нарисі про Аден автор яскраво і виразно змалював становище і звички громад усіх національностей, що населяли місто: англійців, арабів, індійців, євреїв, сомалійців. Про останніх, які прибували з Африки, Окуневський із симпатією написав, що «вони живуть, як сказано у Святім письмі: не орють, не сіють... Господь, що дає про птиці небесні, і про них не забуває. Потреб вони великих не мають... Про "моє" та "твое" вони також не питають». Минуло 120 років, і нащадки тих милих сомалійців стали підступними морськими піратами, які безжалісно грабують торговельні судна в Індійському океані. Мабуть, сьогодні Господь забув про них, тому й чинять чорношкірі розбійники богопротивні справи. Та за всім лихим, як і понад століття тому, стоять білі володарі із своїм диявольським бізнесом.

«Аврора» покинула гостинний Аден зранку 4 вересня і, обійшовши ріг Сомалійського півострова, без поспіху попрямувала вздовж східного узбережжя Африки на південь. Ніхто на корвет не нападав, екіпаж у заручники не брав і викуп за нього не вимагав, адже тоді сомалійці самі побоювалися європейців, а не навпаки, як у наші дні. Протягом місяця корабель пройшов понад дві тисячі морських миль, хоча легко міг осилити цю відстань за 10–12 днів. Згідно з наказом командування екіпаж «Аврори» проводив науково-прикладні спостереження, фотографування і замальовування видів місцевості.

Не бракувало роботи і головному лікареві корабля з його підлеглими, на чому варто зупинитися докладніше, адже ця стаття присвячена доктору медицини Ярославу Окуневському. Автор цих рядків за фахом юрист, тому заздалегідь вибачається перед читачами за можливі помилки у викладенні питань медичного характеру.

Служба охорони здоров'я Імператорського і Королівського військово-морського флоту (Kaiserlich und Koniglich Kriegsmarine –

«Аврора» у відкритому океані

K.u.K.Kriegsmarine) називалася Морською санітарною службою (Marinesanitätswesen), що трохи незвично для нашого сприйняття, адже аналогічні вітчизняні органи мають назву медичних. Поняття «санітарія» (у перекладі з латини – здоров'я) означає сукупність практичних заходів, спрямованих на оздоровлення оточення людини. Оскільки у XIX столітті можливості лікування хвороб були ще досить обмежені, у цивілізованих країнах головним напрямком охорони здоров'я було запобігання виникненню хвороб серед населення, особливо епідемій.

Ця система заходів виявилася досить ефективною в Австро-Угорському флоті. Так, в організації діяльності військово-морських сил були враховані вимоги щодо охорони здоров'я моряків за принципом «найкраща терапія – це профілактика захворювань». Основні корабельні навчання і плавання проводили влітку в складі Літньої ескадри флоту. Взимку більшість кораблів переводили у резерв, а їх особовий склад переселяли до берегових казарм у Полі. Невелика боездатна Зимова ескадра базувалась у тепліших південних районах Адриатики і здійснювала плавання по Середземному морю. Наприкінці літа відправлялись у далекі рейси і кораблі «летючої риби», щоб відвідати тропічні моря у менш спекотні зимові місяці.

На відміну від флотів деяких держав, де корабельні медики були цивільними чиновниками, морські лікарі Австро-Угорщини мали військовий звання, прирівняні до строевих флотських офіцерів, і були за статусом рівноправними з ними. Завдяки цьому вони мали можливість досить ефективно виконувати свої службові обов'язки.

У 1889 році Морський офіцерський лікарський корпус налічував усього 69 достойників, якими командував адмірал-штабсарцт (адмірал – штабовий лікар, тобто – контр-адмірал) Август Ілек. Це була професійна корпоративна спільнота, об'єднана високим рівнем освіти, офіцерською і лікарською честю, спільною морською долею. Фрегатний лікар Окуневський отримав призначення на «Аврору» всього за три дні до її відходу в плавання. Однак він не мав сумнівів у тому, що його колеги-медики, які брали участь у підготовці корабля до походу, могли покривити душею і направити на «Аврору» непридатних за станом здоров'я моряків, не забезпечити суднову аптеку необхідними медикаментами чи не звернути уваги на якісь недоліки в санітарному стані корвета. Писані й усні норми корпоративної честі в ті часи не були порожнім звуком. Відповідальність за їх порушення була суворою...

Після виходу в рейс Окуневський разом з доктором Мисулою і санітарами провів медичний огляд усіх членів екіпажу і переконався у доброму стані здоров'я офіцерів і команди. Зберегти його і поліпшити в умовах плавання було головним завданням санітарної служби корвета. Завдання не з простих...

Початок.

Закінчення у наступному номері

Володимир Морозюк

Олесь Весняний – поет, патріот, борець

Березень 1941 року. Прикарпаття. Станіслав. З нагоди відправлення матері своїх віршів до села Катеринівки з-під Кам'янки (а це нині – Черкащина) він звертається до нени поетичними рядками:

*...Ти одна
Не обікрадеш розмислом печалі
І не осудиш сина, як страшна
До Тебе дійде вістка, що назавжди
Пішов я в морок іншого буття...*

Що мав на увазі поет під «іншим буттям»? Розгадку світоглядних позицій Олесь Весняного надібуємо у його літературних пробах ще студентської доби 1935–1940 років, коли він навчався на філологічному факультеті Київського університету, куди дістався у 16 літ. В одній із поезій, присвячених Насті Федорівні Дігтяр («моїй учительці, що посивіла в тюрмі за націоналізм, – присвячую»), Олесь Весняний 1938 року з вдячністю за науку національної честі й гідності говорить:

*Ви навчали, щоб ми, як Тарас,
Покохали свою Україну,
Щоб для неї жили, –
Ви не раз Нам казали... І я материну
Вашу мову навіки зберіг
І несучи її в серці гарячим –
Я б забудь і тоді Вас не міг,
Коли б роки забудь міг дитячі!*

Дитячі роки закарбувалися в свідомості поета трагічними сторінками «соціалістичних перетворень» на теренах рідного краю і всієї України. Він дивом вижив у голодоморі 1932–1933 років, а, навчаючись у Київському університеті, був свідком кривавих оргій сталінщини на збільшовиченій Україні. Тоді, в роки голодомору, в його рідному селі голодною смертю померло одинадцять душ із лише його роду Погорілих, а в селі Стецівці сусіднього Звенигородського району голод скопив ще сім душ Погорілих...

Олександр Погорілий – справжнє прізвище поета. Олесь Весняний – його літературний псевдонім, під яким він друкувався у київських часописах ще зі студентських років. Друкував, звісно, не всі свої поетичні твори: багато його поезій заховалося у потаємному зшитку. Згодом деякі з них були уладнані поетом у поетичну збірку «Пісні серця», яка побачила світ у вересні 1941 року в Станіславові – в друкарні управи міста, окупованого гітлерівцями.

Отож Олесь Погорілий – Олесь Весняний у Станіславові з травня 1940 року: після закінчення університету його скеровують викладачем щойно відкритого учительського інституту. Викладає він українську літературу. Займається

літературною діяльністю. Кितिця його поезій об'єднана циклом «Карпатські мелодії». А це – «Подарунок», «Аж тепер зрозумів я навіки...», «Прохання», написані Олесем Весняним 1940 р. в Яремчому та «На могилі Василя Стефаника» (с. Русів, 1941 р). В останній поезії поет щиро захоплюється творчою величчю письменника:

*Чую на Покутті – мова на сто миль:
Був же нам як батько Стефаник Василь!
Чую на всім світі: Будь же славен шпиль,
Де спочив безсмертний Стефаник Василь!
Ой, зрости ж, барвінку, і могилу вкрий...
Україно, краю мій, вічно здоровій,
Будь же ти, як сонце, як іскристий сміх,
Як синів ти родиш славних отаких!*

До збірки «Пісні серця» ввійшли поетичні твори поета, написані на Поліссі (1938), у Каневі, Києві, Голосієві, Кам'янці (1937–1940), Станіславові (1941).

...З початком німецько-радянської війни Олесь Весняний (Погорілий) залишився в окупованому фашистами Станіславові. Він відкриває своє лицарське забрало: відверто визначає своє місце в боротьбі за Україну – в лавах українських націоналістів. Він вітає Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 р. В поезії «Україні», написаній 29 серпня 1941 р. в Станіславові, поет пафосно проголошує:

*Ти явилась, як сон пречудовий,
Оповита у сонце, блакить...
І відтоді не знаю любові,
Як Тебе, Україно, любить!*

В іншій поезії цього тривожно-обнадійливого часу Олесь Весняний випромінює поетичними рядками те, що давно нуртувало в його серці:

*Я пригадую ночі безсонні
У благанні: Визвольнику, встань
І веди нас на мури червоні,
У пожежі визвольних повстань!..*

Поет активно працює у щойно відроджених українських часописах «Самостійна Україна», «Українське слово», друкує свої поезії патріотичного спрямування, літературні сторінки, присвячені велетам української літератури – Тарасові Шевченку, Лесі Українці. Він був членом редколегії тижневика «Станіславівське слово», співпрацюючи з відомими українськими діячами культури й літератури – Миколою Лепким, Тарасом Франком, Іваном Ставничим, Дарією Ярославською та іншими.

Поетична й публіцистична спадщина Олесь Весняного розпорошена по багатьох виданнях, літературознавчо не опрацьована.

...Надії поета і його друзів по боротьбі за відродження України з приходом «нового визволителя» у 1941 році швидко розвіялися. Поет пересвідчується, що потрібно ставати до рішучішої боротьби, надіючись на власні сили. Невдовзі, того ж року, Олесь Весняний у поезії «Виклик» проголошує:

*Лютуй, божеволій же, кате.
Дивись – я сміюсь тобі в вічі!
Коли б я міг тричі вмирати, –
За край свій умер би і тричі!*

А в алегорії «На Київ, братове!..» у кінці серпня 1941 р. поет-революціонер пророкує визволення Києва від чорних сил:

*Снилось мені... ах, чому лише снилось?
Що тяжко в боях ми втомились.
Рани боліли, не зводились руки,
І тишився ворог, і крикали круки...
...Та ми не спинялись, не сміли спинятись,
Бо ж встала над нами зоря перемоги!
На Київ, на Київ йдемо ми, братове!..*

З кінця 1941 року Олесь Весняний – у Києві. Як український націоналіст. У вирі підпільної антифашистської боротьби. Там же, у Києві, він загинув у гестапівській катівні разом зі своїм товаришем-однокурсником з Київського університету – літератором-націоналістом Юрієм Булатом (за переказами – на електричному стільці).

У своїй публікації в «Літературній Україні» за 2 жовтня 1997 року доктор історичних наук Надія Миронець повідомила про свою знахідку в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (вона вивчала документи німецької окупаційної влади, зокрема фонд штабу Розенберґа). Отож у своєму звіті начальник поліції безпеки і СД у Києві 15.09.1942 р. писав про Олесья Погорілого: «24.07 цього року був арештований українець Погорілий, який, за його власними показаннями, є засновником і

керівником РУНО – Революційної української народної організації. РУНО нібито утворена в Києві в цьому році й зараз має приблизно 1000 членів. У Погорілого були знайдені 15 різних листівок, надрукованих на друкарській машинці. Вони є лише проектами і їх розповсюдження передбачалося найближчим часом. У цих листівках Погорілий вимагає знищення як російського, так і німецького імперіалізму: тільки тоді Східна Європа нарешті заспокоїться. З цією метою повинні бути усунені як Сталін, так і деспот Гітлер і його «головний собака» Гейдріх. Окрема листівка Погорілого звертається до угорських солдатів із запитанням, заради чого вони, по суті, воюють. Адже після війни Гітлер, як це видно з його книжки «Моя боротьба», перетворить Угорщину на свою колонію. Деспот Сталін буде замінений іншим деспотом. Слід відзначити, що, як повідомив Погорілий, він за професією є «поетом» – фаталіст і одиночка».

...У своїй літературно-пошуковій публікації за 1996 р. «Хто знає про Олесья Погорілого?» у часописі «Поліття» науковець-бібліограф Володимир Полек підняв питання про вивчення життєвого й літературного шляху забутого поета – борця за волю України, доля якого тісно пов'язана з Прикарпаттям, Олесья Погорілого. Сподіваюся, ім'я Олесья Весняного буде вирвано з вимушеного забуття й заслужено увічнено поряд з поетами-націоналістами Оленою Телігою, Михайлом Дяченком (Марком Боєславом), Олегом Ольжичем та іншими патріотами України.

Наталія Салига

До портрета Уляни Кравченко: етико-педагогічні домінанти творчої спадщини

Всі мусять бути благородними трудівниками на землі і для землі. Всі мусять почути себе членами великої людської родини.

Уляна Кравченко

Минуло 150 років від дня народження Уляни Кравченко – славетної доньки українського народу, яка своєю подвижницькою працею на терені навчання і виховання, тими ідеями, які ми знаходимо в її творах, зарекомендувала себе педагогом від Бога.

Уляна Кравченко – літературний псевдонім. Її справжнє ім'я – Юлія Юліївна Шнайдер. Народилася вона 18 квітня 1860 року в Миколаєві на Львівщині. Батько, німець, був комісаром при старості Жидачівського повіту. Мав нахили до поетичної творчості: у газеті «Галицька зоря»

публікував вірші громадсько-політичного спрямування. Юлія якось зауважила: «До наукових студій мала я витривалість німців». Коли Юлії минуло 10 років, батько помер. Її вихованням займалась мати – Юлія Лопушанська – українка, дочка греко-католицького священника. Була вона музично обдарована, гарно співала українські та польські народні пісні, володіла мистецтвом гарної оповіді і прищепила доньці любов до пісні та художнього слова. Згодом до останніх днів свого життя мати ділитиме всі незгоди і прикрощі нелегкої долі своєї дочки-вчительки.

Перші роки життя Уляна Кравченко прожила у м. Миколаєві в будинку українського письменника Миколи Устияновича. Юлія не раз слухала його вірші. Це сприяло пробудженню її літературного таланту. Початкову освіту здобула вдома. Крім доброго знання української, польської, німецької мов, володіла французькою й англійською.

1877 року Уляна вступила до вчительської семінарії у Львові. У роки навчання проживала в сім'ї дядька по матері Омеляна Лопушанського. У цей час значну увагу приділяла ознайомленню з творчістю таких майстрів слова, як Ф. Шиллер, І. Гете, О. Пушкін, узялася до вивчення української

літературної мови за творами українських письменників І. Котляревського, Марка Вовчка, Ю. Федьковича. Найбільше враження на неї справили поезії Івана Франка, який був на той час визнаним поведирем молоді галицької літератури. Юлія стежить за кожним його твором, мріє особисто познайомитись із поетом. Однак на той час ця мрія залишилась нереалізованою: дядько заборонив Юлії знайомитися з людиною, яка була прихильником «соціалістичних ідей».

1881 року Юлія Юліївна закінчує львівську семінарію і розпочинає педагогічну діяльність у м. Бібрці Львівської області. З великим завзяттям береться до вчителювання у початкових класах. Працюючи у Бібрці, вона згадує: «Ось і перші «приємності» починаються. Мрячно, холодно, паде дрібний дощик... Мої думки були звернені лише на одне. Я була цікава побачити, пізнати своїх учнів та учениць. Бажаю стати самостійною, хочу вчити, говорити, що і як серце скаже, не обмежуватися тільки до того, що написано в «репарації», не боятися критики за погріхи проти методики, не боятися лихого ноти, осуду... Забажала я, як молоде пташеня, поспробувати ширшого лету... Нові мої обов'язки відповідали моїй вдачі: я любила веселі, цікаві діти» [3, 310].

Уже в перший рік роботи молода вчителька завойовує серця своїх маленьких учнів, сіючи в них любов і доброту. Однак не зупиняється на досягнутому: всі сили віддає школі, активно займається самоосвітою, готується до кваліфікаційного екзамену. Але байдужість місцевого шкільного начальства створювала безліч перешкод на шляху до сумлінного служіння справі виховання дітей.

Під своїми першими поетичними творами підписалася «донею Русі», але Іван Франко не одобрив це, і Юлія просто переклала своє ім'я українською: Уляна Кравченко. Шнайдер у перекладі з німецької означає кравець. Звідси – і літературний псевдонім [6, 254].

1881 рік став початком літературної творчості Уляни Кравченко. У львівському журналі «Зоря» публікується її оповідання «Калитка». Тоді ж, восени, вона надсилає в «Зорю» інші свої твори – оповідання і повість «Марта» – найбільшу автобіографічну річ. Повість на рецензування взяв Іван Франко. 14 листопада 1883 року поет написав Уляні теплого листа, в якому заохочував письменницю до поетичної діяльності і визначив для неї головні завдання у подальшій роботі. Ці роки були особливо дорогі для української поетеси, бо попри все, що довелося пережити, вона пізнала силу творчої дружби з Великим Каменярем, який тоді кілька разів приїжджав до Бібрки.

Вчителювання у Бібрці закінчилося для Уляни Кравченко невдало. На офіційних виборах так званої «сталого вчительки» було відзначено її бездоганну працю, але на посаду призначили іншу особу. Прихильницю Івана Франка, Михайла Драгоманова, яка не корилася ретроградам і міщанам, виганяли з найкращих місць у найгірші, поселяли у найнужденніші приміщення. «Обов'язки вчителя тяжкі, – писала вона, – но поезія учить убожати свої обов'язки» [3, 311].

Того ж 1884 року Уляна Кравченко розпочала новий навчальний рік у сусідньому з Бібркою селі Стоках, що за чотири кілометри від Бібрки. Вона з боєм писала: «І досі борються думки мої, куди прихилитися мені... Чи співати пісні, чи доглядати, вчити дітей, йти між темний люд зі словом знання, із допомогою... Йти з поміччю, скарби всі мати – і роздати бідним» [4, 47]. Любила дітей, свою працю у школі. Писала вірші, повісті, щоденники. Останні називала «розгубленими листочками».

В одному з віршів, написаних у Стоках, читаємо:
*Із ранніх днів при вас думки мої витають,
для вас і серця жар, для вас і спожаління,
для вас, убогі, труд мій і саме життя!
На світ я не гляділа, як глядить дитя,
Вселюдське ясне щастя – се моя мета!
Тому ж інакші втіхи і мої терпіння,
Ніж тих людців, що щастя лиш собі бажують...*
[3, 139].

3 вересня 1894 року Уляна Кравченко працює в Стоках. Умови праці там були надзвичайно важкі. Приміщення, де навчалися діти, було холодне, старе, у ньому протікав дах, зрештою, воно не було навіть нормально пристосоване до навчання: місцевий священик віддав для навчання дітей колишню «дяківку».

Молодій учительці постійно доводилося долати тупість і байдужість тодішнього шкільного начальства, міщанство та обивательство. В листах до Івана Франка вона писала: «...душа терпить, конає у в'язях найреальнішого життя й чує більше, як усі реалісти разом» [2, 128].

Надзвичайно сумлінно ставилася Уляна Кравченко до кожного аспекту освітньої діяльності. Вона активно вивчала практику роботи школи, зустрічалася з прогресивними представниками української громади, знайомилася з різними матеріалами науково-методичного спрямування. Природна ерудиція, педагогічні здібності, уважне ставлення до діяльності тогочасних шкіл дали їй змогу плідно працювати на ниві освіти.

3 лютого 1885 року Уляна Кравченко працює вчителькою в шестикласній українській школі для дівчат під наглядом сестер василіанок у м. Львові. Однак її звинувачують у тому, що дітей вона навчає писати за фонетичним принципом, а не за офіційно визнаним етимологічним. Звільнена з роботи, Уляна Кравченко залишається без засобів для існування і змушена часто змінювати роботу, погоджуючись на будь-які умови. Так, з листопада 1885 року до липня 1886-го працює в родині одного поміщика в с. Руденці на Львівщині, у 1886–1888 рр. учителює в с. Лужку-Долішньому на Дрогобиччині, з 1888-го до 1920 року – в Сільці, Трускавці, Бориславі.

1885 року виходить перша збірка «Prima Vega», яку підготував до друку Іван Франко. Це була перша в Галичині збірка поетичних творів, вихід у світ якої став помітною подією в тогочасному літературному житті. Адже це була перша в Галичині збірка, автором якої була українська жінка. Після виходу збірки поетеса здобула популярність серед читачів.

У 1891 році за власний кошт Іван Франко видав другу збірку поетеси – «На новий шлях», яка виходить уже під псевдонімом «Уляна Кравченко».

1920-го Уляна переїжджає до Перемишля, де працює в місцевій гімназії, а згодом повністю віддається літературній діяльності. Померла талановита вихованка Каменяра 31 березня 1947 року в м. Перемишлі, де і похована.

Майже двадцять п'ять років Уляна Кравченко друкувала твори для дітей у журналі «Дзвінок» (1890–1914), опублікувала кілька збірок: «Проліски» (1921), «В дорогу» (1921), «Лебедина пісня» (1924), «Шелести нам, барвіночку» (1932). Перові Уляни Кравченко належить три збірки прозових творів і поезій прозою: «Мої цвіти» (1933), «Замість біографії» (1934), «Спогади учительки» (1936). Її поезії для дітей та юнацтва позначені ідеями гуманізму, виховували пошану до людей праці, любов до рідної природи, прищеплювали читачам повагу до науки та освіти. За часів радянської влади вибрані твори поетеси виходили у 1941 і 1958 роках.

Деякі літературні твори Уляни Кравченко мають виразне педагогічне спрямування. В її творчості – осуд здеґрадованого суспільства, заклики до надії народу – молоді: «Ясне та рішуче висловлювання своїх переконань... Поступовання згідне з переконаннями... Постійність у сповнюванні обов'язків... Запал до праці... Віра в майбутнє України... Щирість і простота... Принципи, якими хотіла я причарувати молодих – і в гурт з'єднати...» [4, 33].

Уляна Кравченко покладала всі надії на науку, освіту, школу, які розглядала як шлях до щастя народу. Вважала, що метою виховання є формування людини-громадянина і патріота, високоморальної особистості. Наголошувала, що школа повинна давати дітям знання, необхідні для реального життя, розвивати здібності дитини. Керуючись ідеями демократизму, Уляна Кравченко прагне, щоб кожний мав однакове право не лише на життя, але й на освіту. Підтвердженням цього – її вірші, а також багато прозових творів, висловлювань. У них відлунюються її глибокий демократизм, патріотизм, гуманізм і милосердя.

Уляна Кравченко писала про значення книги як головного засобу самовдосконалення, закликала до серйозної праці над нею: «Читання – це праця, великий, тяжкий, повільний труд. Картки треба обертати, неначе скарби землі...» [4, 7]. Ці золоті думки, за влучним висловлюванням І. Денисюка, потрібно вивішувати на стінах читалень і бібліотек [Там само].

Адресуючи свої твори дітям, Уляна Кравченко тактовно, мудро спрямовує їхню увагу на усвідомлення таких понять, як добро і зло, рідний край, на найвищі людські цінності: чесність, порядність, скромність, повагу до національного багатства. Вона не мислила себе поза долею народу. Тема рідної землі, готовності боротися за кращу її долю є провідною у творчості Уляни Кравченко. Вона з гордістю писала: «Я ваша! Сеї ж я землі дитина». Поетеса вірила у силу і розум свого народу, закликала вивчати його історію, культуру, традиції. Основною метою виховання вважала служіння своєму народові: «Люби землю і людей – братів твоїх, працєю, хоч би та діяльна любов приносила тяжкі терпіння та жертви... Серце чисте нехай жертвує прислуги свої найбільші людям – братам своїм; се

мета: все інше при такій меті щезне, змаліє» [4, 40].

Уляна Кравченко закликає молодь не животити, не сидіти без діла, не бути байдужою до всього, що робиться навколо неї. Ось як декларує вона своє кредо: «Любов і сильна воля до діла – це все, що має вартість... Діло переддумками має першенство. Думки в чарі слів – се двигуна сила, а діло – учитель». Не могла мовчати, коли народ стогнав у ярмі, «коли апостоли і правди, і науки до смерті йдуть через тюрму та муки» [1, 9]. Ці її переконання були і спробою самоутвердження. В її творах – жага діяльного життя. Дію вона ставить вище за слово. Уляна Кравченко – не пасивна споглядачка, яка очікує кращої долі для свого народу. Вона діяльна, уславлює рух, «борій – повинь подій», прогрес – зміну, таврує застій: «Життя, ключ срібlistого джерела, не сміє в застою лишитися... В поступі сила!» [4, 6].

Поетеса любила працювати з дітьми, любила дітей, і вони відповідали їй взаємністю. Не можна без хвилювання й щему в серці читати: «Горбатий хлопчик рад би виявити дяку пані учительці, та звідки квітів дістати йому, дитині бідної комірничі, зарібничі? Однак щоднини приносить мені цвіти... пиллом вулиці вони покриті... Я за кожну зв'язочку дякую йому, ніколи не лишаю її на шкільному столі ані не викидаю» [3, 369]. Читаючи ці слова, переконуєшся у справжній одержимості поетеси-вчительки, яка від усієї душі прагнула хоча б якомось полегшити злиденну долю рідного народу.

Сумлінно навчала Уляна Кравченко дітей грамоти, прищеплювала гуманізм, любов до природи. Вирішальну роль у формуванні людської особистості Уляна Кравченко відводить учителю. На її думку, повне досягнення навчальної й виховної мети стає можливим, коли її здійснює висококваліфікований учитель, вихователь. Вміння не лише вчити, але й виховувати, любов до дітей, освіченість, знання педагогіки та психології, сумлінне ставлення до обов'язків педагога – ось риси справжнього вчителя. Уляна Кравченко вважала, що вчитель повинен бути інтелектуальним у справжньому розумінні цього слова. Однак з розчаруванням, з болем у душі писала, що «інтелігенція – зовсім неінтелігентна, характерів чистих, незломних нема... Догматизм партійний, формалізм, тіснота, дрібничковість, матеріалістичний еґоїзм, нікчемність, підлота, вдача рабська, байдужість, гордість, некультурність» [4, 7]. Вона вважала, що народний учитель має бути доброю, високоморальною людиною, носієм духовності свого народу.

Сповідниця високої загальнолюдської моралі, Уляна Кравченко дуже прихильно ставилася до сімейного виховання. Лише сім'я, на її думку, може створити необхідні умови для навчання і виховання. Вона виділила такі основні принципи сімейного виховання: доброзичливість, лагідність, визнання прав дитини, любов батьків і дітей.

Цілу гаму почуттів – «від журливого до родинного, від глибоко материнського до безпосередньо дитячого» – передають вірші Уляни Кравченко. Велику вагу у вихованні дітей вона надавала матері. Сама прекрасно знала, з яким благоговінням оспівана у фольклорі жінка-мати. У

своїх поезіях «Матусю солодка», «Щось дитиночка шепоче...», «Мой дитині», «Рідне гніздо» Уляна Кравченко проявила себе співцем материнства, зворушливо розкрила силу материнської любові. Високу оцінку дає Уляна Кравченко родинному вихованню. У вірші «Рідне гніздо» оспівує роль батька і матері у вихованні дитини:

*У кубельці у рідненькім
Тепленько пташині,
При батеньку і при неньці
Весело дитині.*

А скільки душі і любові вклала Уляна Кравченко в поезію «Матусю солодка»:

*Матусю солодка!
Глянь, віршик приношу.
Річ така коротка,
Вибач мені, прошу.
Я пишу від рана,
Вийшло трошки криво;
Вибачай, кохана,
І – живи щасливо!*

Саме мати є першою вихователюю дитини, несе відповідальність за неї, її долю та її життя. Образ матері набуває у творчості Уляни Кравченко магічної сили, стає символом, культом жінки. Почуття любові до матері оспівує Уляна Кравченко у поезіях «Свято матусі», «Їдемо разом», «Ой, яка ж бо ти, матусю...». Вона захоплюється святими материнськими почуттями, подвижницькою працею матерів і їх відданістю дітям.

Глибоко хвилювала поетесу важка доля дітей-сиріт («Сирітська думка»). Без матері ніхто не заспіває дитині колискової пісні, не візьме на руки, не пригорне до грудей.

У поезіях «Поспіши, дитино мила», «Мой дитині» Уляна Кравченко вмістила поради дітям, мудрі повчання та настанови. У цих творах вона виявляє себе як справжній педагог, мудрий і сповнений духовної сили.

Уляна Кравченко закликає до естетичного сприйняття світу: «Розкрий очі, вмій дивитися на все, що гарне, що в промінню сонця, у краплині роси дрижить, миготить...» [4, 21].

Патріотична, пейзажна, інтимна лірика, твори про матір та дитину збагачують наші знання про Уляну Кравченко, дають змогу проникнути в її духовний світ. Саме в них вичитується її душа, глибина і неординарність світосприймання. Уляна Кравченко обстоювала таку педагогіку, де б процвітали найкращі традиції народу. Перш за все українські діти, на її думку, повинні вчитися рідною мовою. Навчання рідною мовою – один із провідних принципів педагогічних поглядів Уляни Кравченко. Вона наголошує на тому, що рідна мова є виразником найістотніших національних ознак: психологічних, світоглядних, етнографічних. До питання ролі рідної мови в навчанні та вихованні, формуванні в них духовності Уляна Кравченко зверталася не раз. Саме в рідній мові шукала вона красу, гордилася тим, що У нас свій спів, У нас і мова є своя! Є мова та, Котрої мати нас учила.

Уляна Кравченко закликала берегти рідну мову, «святую і милу», дорожчу «понад життя»: Дітей своїх її ми будем вчити, Хоч мало б сто указів боронити, Ми не дамо її стоптати ворогам!

Талановита поетеса закликає зрозуміти, пізнати таїни рідної мови, бо людина без любові до материнської мови не може бути вірною ні своєму народові, ні державі. Ці поради як ніколи актуальні і в наші дні, коли триває процес духовного відродження та відновлення суверенної України.

Могутнім фактором розумового виховання дітей виступає звернення Уляни Кравченко до мудрості народу, до феноменальних джерел фольклору. Особливо високо цінує Уляна Кравченко народну пісню – «найкращі перла».

Саме вона, як і Леся Українка, «піснею б бажала бути», «кожна пісня – се боротьба», «се часть душі», це «лава вулканна», «вогонь Прометеїв». Уляна Кравченко стояла на захисті нової поезії – каменярьської [4, 6].

Поки живе пісня, доти живе Україна, – таку думку стверджує Уляна Кравченко у вірші «Свято пісні»:

*Пісенько крилата,
Задзвени нам сміло,
Гомоном побіди,
Хай почують – що живемо
Дальші – і сусіди ...
В скарбі України
Ти найкраща перла,
Доки нам лунаєш, пісне,
Доти: «Ще не вмерла...»!!!*

Творча спадщина Уляни Кравченко заслуговує на увагу як науковців-дослідників, так і педагогів-практиків. Дослідження, творче засвоєння і втілення її ідей у життя сучасної школи забезпечує утвердження шкільництва на засадах гуманізму, демократизму і національної ідентифікації. Спадщина Уляни Кравченко сьогодні становить значну історико-педагогічну і науково-пізнавальну цінність. Її твори перегукуються із сучасністю, звучать свіжо та актуально. Вона посіла гідне місце на вершині української поезії, оригінальної прози, яскраво проявила себе на ниві освіти.

Література

1. Вільшук М. І., Шкапій І. В. Матеріали з життя і творчості Уляни Кравченко (На допомогу вчителям, класним керівникам, вихователям). – Івано-Франківськ, 1990.
2. Денисюк І., Корнійчук В. Подвійне коло таємниць // Дзвін. – 1990. – №8. – С. 126–133.
3. Кравченко У. Вибрані твори. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1958.
4. Кравченко У. Розгублені листочки. – Львів: Каменярь, 1990.
5. Каспрук А. Передмова до вибраних творів Уляни Кравченко. – К., 1958.
6. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.): Монографія. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2007. – 764 с.
7. Стасів Ю. Уляна Кравченко – педагог, поетеса з Галичини // Початкова освіта. – 2005. – №13. – С. 4–6.
8. Турій І. Згадували вчительку-поетесу: [Про Уляну Кравченко] // Світ молоді. – 2007. – 8 березня.
9. Франко І. До Уляни Кравченко. Твори в двадцяти томах. Том XX. Вибрані листи. – К., 1956. – С. 193–196.
10. Царик Я., Шалайський В. Талановита вихованка Каменяря // Дзвін. – 1990. – №4. – С. 138–141.

Відкриття імен

Володимир Морозюк

...Письменник, публіцист, історик, краєзнавець, музеєзнавець... Мова йде про Віталія Івановича Шевченка з міста Запоріжжя – людину невсипущу в наукових пошуках, невтомного дослідника життя і діяльності краю, зокрема одного з видатних істориків Запоріжжя і Хортиці, етнографа і фольклориста Якова Новицького. З цієї тематики у творчому доробку В. Шевченка – книжка «500 лет. Народная память о козачестве» (Запоріжжя: Сп. «Інтербук», 1991) та низка публікацій – «Світлий відблиск творчого буття», «Добра пам'ять про людину», «Родовід Новицьких», «Незнищене дерево роду Якова Новицького».

Віталій Шевченко, науковий працівник Запорізького редакційно-видавничого підрозділу «Реабілітовані історією», віднайшов у фондах Запорізького обласного державного архіву чимало документів про багатьох неординарних особистостей, які тією чи іншою мірою пов'язані із Запоріжжям. А серед них нові документи про теоретика української державності, філософа, публіциста, літературного критика Дмитра Донцова, про загадково зниклого у 30-х зловісних роках українського письменника Григорія Бабенка.

Цікаві оригінальними думками дослідження В. Шевченка (до речі, опубліковані в Івано-Франківську) «Смерть Миколи Хвильового: фатальна

випадковість чи політичне вбивство?» та «Ухвалили: Іларіона Майбороду розстріляти» – про трагічну долю батька братів-композиторів Майбородів – Григорія і Платона.

Мій побратим на письменницькій ниві – автор в'язанки оповідань, нарисів і новел, які опубліковані у періодичних виданнях і побачили світ окремими збірками українською мовою (на жаль, мізерним тиражем).

У своєму листі за 18 вересня ц. р. Віталій Іванович звернув увагу на прізвище письменника Володимира Короленка, подане в «Іменному покажчику до історико-краєзнавчих видань» Володимира Морозюка (Івано-Франківськ: «Гостинець», 2010. – 112 с.).

«Думаю, що його (В. Короленка. – В. М.) діяльність в Україні потребує ще ґрунтовних науково-літературних досліджень, – зауважує п. В. Шевченко. – Те, що він писав російською, не значить, що він втрачений для України, бо, по-перше, повернувся жити в рідну Україну, а, по-друге, якби Україна відстояла тоді своє право на власну Державу, то, я впевнений, він був би серед будівників нової України. Але склалося так, як склалося»...

Думка науковця і письменника, як на мене, слухна, оригінальна. І він її детальніше висловлює у поданому нижче викладі.

Віталій Шевченко

Голгофа письменника Володимира Короленка

О лучшем произведении Короленко едва ли возможны споры; лучшее его произведение не «Сон Макара», не «Мороз», не «Без языка». Лучшее его произведение – он сам...

Аркадий Горнфельд

У радянські часи вивчення творчості та діяльності знаменитого письменника і публіциста Володимира Короленка йшло по уторованій дорозі. Воно добре вкладалося у раз заведені рамки.

Полум'яний борець із самодержавством, багаторічний засланець до Сибіру, захисник на знаменитих процесах у справі мултанських вотяків (1896 р.), українських селян у Полтаві (1902 р.) та Бейліса у Києві (1913 р.), він з'являється скрізь, де треба було захистити простих людей. Його твори є предметом усіх розмов. Він стає редактором відомого ліберального журналу «Русское богатство». Володимир Короленко разом із Львом Толстим – моральний авторитет для всієї революційної громадськості.

У 1900 році він переїжджає на постійне мешкання до Полтави.

Як доконаний факт подається в усій радянській літературі те, що Короленко вігав Жовтневу революцію, радо прийняв у себе в Полтаві Луначарського і помер, благословляючи владу робітників і селян.

Але, як казав один відомий герой із «Весілля в Малинівці»: «Так то воно так, але трішечки не так!

Про походження письменника в російських виданнях не дуже писалося. Мовляв, народився в

Житомирі в родині повітового судді, вчився у Петербурзькому технологічному інституті, звідки і був виключений за участь у студентських підпільних гуртках. А далі про нього пишуть, що був російським письменником, борцем проти самодержавства.

Дійсно, в житті у Короленка так склалося, що він розминувся з українською мовою і літературою. Але шонайменше він знав, що походить із старовинного козацького роду, який бере свій початок від миргородського козацького полковника Івана Короля. Крім того, Володимир Короленко і знаменитий учений, фундатор Української академії наук Володимир Вернадський були троюрідними братами (бабуся В. І. Вернадського, уроджена Є. Я. Короленко, і дід В. Г. Короленка, П. Я. Короленко, були рідними братами і сестрою).

Тобто, причини, щоб добре ставитися до народу, серед якого він народився і довгі роки жив, у письменника були. Але, мабуть, ви вже звернули увагу на те, що дослідники радянського часу обминали останні роки життя Володимира Короленка. Із самого початку Жовтневої революції у 1917 році і до смерті письменника у 1921 році. Тобто, випало чотири роки напруженого життя.

Чому так? І ось саме тут ми підходимо до найневідомішого і найнесподіванішого.

Коли в Петрограді відбувся жовтневий переворот і владу захопили більшовики, вже 2 листопада в «Бюлетені Вісника Полтавського губернського громадського

комітету» було надруковано звернення Короленка до нової влади: «Я заявляю, що не визнаю вашої влади, і звертаюся до вас із братерським закликом – зупиніться! Не йдіть далі по цьому шляху згубного роз'єднання революційних сил, по шляху смерті...»

Тобто, у Смольному ще не висохло чорнило на підписаних Леніним перших декретах радянської влади, а з Полтави вже пролунав голос далекоглядної людини, яка попереджає, що це шлях у нікуди! Зупиніться!

Відверто кажучи, зовсім несподівано. В радянській історіографії цей період подавався як триумфальна хода радянської влади. Виявляється, що навпаки. Вже з перших кроків були серйозні перестороги.

Майже через два тижні, 13 листопада, Короленко записує у своєму щоденникові: «Трагедія у Росії йде своїм шляхом... Більшовики перемогли і в Москві, і в Петрограді. Ленін і Троцький йдуть до запровадження соціалістичного ладу за допомогою багнетів та революційного чиновництва...»

Триумфальної ходи, як можна побачити, немає і близько. Але відзначмо для себе, що письменник добре орієнтується у тодішній ситуації. Його більшовицькою фразеологією не зіб'єш.

Четвертого–п'ятого січня 1918 року в газеті «Правда» з'явилася стаття «Радянський уряд і Вол. Короленко», де автор намагається виправдати дії більшовицького уряду з приводу розпуску міських дум, яку розкритикував Короленко. Автор пише, що це уряд зробив, ідучи назустріч побажанням самого населення.

Ось звідки пішло це гасло, яким була уквітчена вся діяльність радянської влади: «Ідучи назустріч трудящим!» З перших кроків брехали.

16–17 березня 1918 року в його щоденнику з'являється такий запис: «Більшовики, яких застали на вокзалі, обстрілюють місто. Навіщо? В цьому – весь більшовизм. Усе найбільшовицьке – вороги. Вся решта народу для них ніщо...»(!) Як влучно підмічено! І з самого початку!

Письменник мав моральний авторитет у суспільстві, і тому, коли виникала потреба, а вона виникала постійно, до Короленка йшли з усієї Полтави і з найближчих сіл і просили його, щоб він заступився за заарештованих батьків, чоловіків, дітей...

10 червня 1919 року – запис у щоденнику про розстріл 17-річного Марченка, студента, єдиного робітника у сім'ї. У матері-вдови залишилося ще семеро душ дітей.

А трохи раніше, 28 травня цього ж року, жителя хутора Голтви Полтавського повіту Текля Кучеренко звертається до ЧК з проханням допомогти знайти її чоловіка, арештованого червоноармійцями і після цього зниклого. «Прошу допитати... червоноармійців Гудзя і Кравченка... куди вони поділи мого чоловіка...»

І все це проходило через хворе серце письменника.

Він постійно писав суплики, ніс до влади робітників і селян, просив за заарештованих, нікому не відмовляв. Іноді запізнювався, іноді його обманювали, казали, що звільняють, а самі квапилися і розстрілювали жертву. За всіх заступався – за селян, робітників, «буржуїв», як нова влада називала всіх, хто був не на її боці, студентів, офіцерів, дітей і жінок, хворих і здорових, словом, тих, хто потрапив у лабету нової влади.

Йому навіть довелося йти до ЧК і захищати арештовану жінку Храневич, яку слідчий провокував:

– Віддайся мені, або я тебе розстріляю.

У ці ж дні він дає інтерв'ю кореспондентові РОСТА Лебедеву, в якому підкреслює: «Основна помилка Радянської влади – це спроба ввести соціалізм без волі. На мій погляд, соціалізм прийде разом із волею або не прийде ніколи».

І тут письменник не помилився. Кріпосний соціалізм, який виник під багнетами на території колишнього Радянського Союзу, миттєво зник, як тільки кудись поділися багнети.

20 липня – нові записи у щоденнику: «Розстріли частішають. Знову розстрілюють без суду...» І далі: «...київські «Известия» те і роблять, що друкують довгі криваві списки розстріляних без усяких дійсних підстав».

На початку наступного місяця, коли в Полтаві перебував Троцький, Короленко відмовився з ним зустрічатись. Він був послідовний до кінця.

«Короленко все був у зашиті: і при Деникіні, і при більшовиках не допускав розстрілювати людей», – писав журнал «Червоний шлях» 1929 року, вже після смерті письменника.

Це нарешті набридло Леніну, і він посилав Луначарського до Короленка, щоб той умовив його припинити критику радянської влади. Луначарський об'явився у Полтаві і 7 червня 1920 року веде перемовини з Короленком і робить йому пропозицію обмінятися листами на політичні теми. Наступного дня відбувся мітинг у театрі, де був присутній і Короленко, але він туди прийшов, щоб заступитися за людей, які сиділи у ЧК і яким загрожував розстріл.

Луначарський пообіцяв їх звільнити, але Іванов, начальник ЧК, що стояв поруч Луначарського, вже знав, що їх тиждень тому розстріляли.

Короленко використовував усі можливості, щоб допомогти людям. Навіть написав шість листів Луначарському, як домовлялися, де виклав свою думку стосовно неприйняття більшовизму, але Луначарський не відповів жодного разу. Бо не мав чого відповісти. Практика більшовизму була страшна.

Випадок із Луначарським показує, що більшовицька влада завжди говорить одне, а робить інше. І так в усі часи свого існування.

І навіть сьогодні, коли рештки більшовицької влади збереглися на різних рівнях владної системи держави, вони такі ж самі, як їхні попередники. Дивляться вам в очі з люб'язністю, мовлять, усе зробимо, не хвилюйтеся, а тільки відвернуться – забувають свої обіцянки. Або роблять навпаки.

Про це боляче і важко писати зараз, через стільки років, а що казати про стару і хвору людину, яка чотири роки – з кінця 1917-го і до кінця 1921-го, – до кінця свого життя кожного дня ходила до установ більшовиків з проханням не губити людей, адже вони ні в чому не винні.

Тільки подумаєш про це і скажеш: «Свята людина!»

У грудні 1920 року Короленко в листі до редактора полтавських «Известий» Д. Стонова відмовився від співробітництва в радянській пресі.

15 січня 1921 року пише листа до В. Золотницького: «Я взагалі вважаю програму комуністів помилковою і нездійсненною, як спробу ввести соціалізм без волі».

Бачачи, що Короленко не припиняє своєї діяльності, Ленін запропонував відправити його на лікування за кордон. Короленко рішуче відмовляється. Тоді

надсилають йому лікарів, щоб ті потурбувалися про здоров'я письменника. В документах зафіксовано, що до Короленка приїздили тричі. Після третього разу приїздити вже було непотрібно – Короленко помер.

Він ще встиг написати листа Максимові Горькому (10 серпня 1921 року): «Зробіть все... щоб змінити систему. Бо нічого не вийде».

Він також написав лікарям, які приїхали його лікувати з Харкова: «Часом мені здається, що я "перепрацюювався", і при цьому нервова система перебувала при постійному гнобленні: під враженням повсякчасних страт... Почалося це з приїзду до Полтави Луначарського, і випадку, який тоді стався. Тоді я вперше, замість розумної промови розплакався. Я тоді відчував, що прошу за вже похованих».

Свята людина. Ми низько схиляємося перед Вами, дорогої Володимире Галактіоновичу!

У ще одному листі до Максима Горького, від 27 липня 1921 року, він пише: «Тільки із зіткнення думок

народжуються нові істини і рух уперед. А що не рухається, те вмирає і розкладається».

Скільки часу пройшло, а те, що попереджав письменник, сталося. Згадайте обличчя Брежнєва та Черненка на екранах ваших телевізорів. А коли прийшов до влади Горбачов і почав розмови про соціалізм із людським обличчям, то московський кандидат у майстри з шахів Ісай Голяк миттєво відреагував:

– А ви бачили крокодила з людським обличчям?

І на завершення нашої розвідки наведу відомі слова Леніна з листа до Максима Горького (15 вересня 1919 року), де він сказав про Короленка: «Інтелігенція – це не мозок нації, а гівно».

Але час усе розставив на свої місця. І ми сьогодні знаємо, хто мозок нації, а хто гівно.

Коли Короленко помер, 25 грудня 1921 року, три дні всі люди Полтави – від школярів і до старих людей – ішли і йшли до його будинку, щоб попрощатися із своїм оборонцем.

Мабуть, це і є відповіддю Леніну.

Віталій Фіглевський

Лікар, що вивчав підземний літопис Галича

Багато років про лікаря Ярослава Хмільєвського – людину нелегкої долі, українського патріота і вченого, художника – з'являлися публікації в основному у виданнях діаспори. Тому з великим інтересом зустрінута нова багатоілюстрована книга двох івано-франківських учених-ентузіастів – доцента кафедри релігієзнавства і теології Ігоря Ковалю та проректора з наукової роботи, професора, доктора хімічних наук Івана Миронюка «Євангеліст Лука з княжого Галича»*, яка розповідає про цю талановиту і маловідому в Україні особистість.

«Назва книжки, – читаємо у передмові, – повністю передає всю сутність енциклопедичного таланту Ярослава Хмільєвського. Його напевно можна порівняти з автором третього канонічного Євангелія. Вірний послідовник Ісуса Христа був мучеником. Зі святих християнських книг відомо, що він, як і більшість апостолів, прийняв мученицьку смерть. Жорстоке ХХ століття зробило Я. Хмільєвського мучеником. Перенести на своїх плечах тягар двох світових війн, російські концтабори, знущання більшовиків, близько десятка різношерстних окупацій, дві вимушені еміграції – все це випало на одне життя галицького праведника. Ярослав Хмільєвський так само завдав собі на плечі хреста і ніс його до всіх українських голгоф».

Народився майбутній лікар і вчений 7 липня 1895 року на Львівщині у місті Самборі. Навчаючись у гімназії, юнаком починає брати участь у національно-визвольних змаганнях. Коли при відступі російських військ у 1915 році він разом з друзями намагався підірвати міст на Дністрі в Галичі, його схопили солдати, заарештували і вивезли у глиб Росії – в Архангельськ, де він

відбував ув'язнення аж до повалення російського самодержавства.

Довга дорога додому пролягала практично через усю Україну, тому в районі бойових дій Української галицької армії він приєднується до військового формування. На територіях, де діяли загони УГА, а до них належали Подільська губернія, частково Київська, Херсонська і незначна частина Волинської губернії, у 1919–1920 роках розгорілася нечувана епідемія тифу. До цього додалися масові захворювання червінкою, віспою, кишковими занедужаннями. Лікарі Санітарної управи УГА врятували життя Я. Хмільєвському, пораженому тифом. Не встиг він одужати, як підкралася нова недуга – поворотний плямистий тиф. Лікарі вдруге подарували життя молодому воякові.

На початку січня 1920 р. війська Червоної армії окупували територію Центральної України, на якій перебувало близько 15 тисяч хворих галинчан. Ярослав Хмільєвський потрапив до більшовицького полону. І знову йому вдається втекти з неволі, а вже після війни повернутися додому. Із вдячністю перед Богом і людьми, які стільки разів за всі роки воєнного лихоліття виривали його з лабет смерті, Я. Хмільєвський вирішує стати лікарем.

«Медичну освіту в Галичині українське юнацтво могло здобути хіба що у Львові, – відзначають автори. – Я. Хмільєвський спочатку вступає до Українського таємного університету, а після припинення роботи цього навчального закладу через постійні переслідування польськими властями і поліцією разом з частиною однокурсників продовжує навчання на медичному факультеті Карлового університету у Празі і в 1929 році отримує докторат з медицини, а через декілька років напруженої роботи підтверджує свою кваліфікацію лікаря в Познанському університеті і відкриває у Станіславові (тепер Івано-Франківськ) при вулиці Собеського приватну лікарську

*Коваль І., Миронюк І. *Євангеліст Лука з княжого Галича*. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 224 с.

ординацію». Працює також у Микуличині в дитячому протитуберкульозному санаторії, деякий час у Станиславові керує діяльністю колективу інфекційної лікарні.

Дослідники відзначатимуть, що, спостерігаючи погане становище і санітарну відсталість українського села, д-р Ярослав Хмілевський включається в освідомну працю Українського гігієнічного товариства і з власної спонуки часто роз'їжджає по селах Станиславщини, виголошуючи в читальнях доповіді на оздоровно-освітні теми. Розуміючи та цінуючи значення спорту і тіловиховання, він став лікарем і містоголовою Товариства «Пролом» і в цей спосіб доказує, що дуже лежить йому на серці здоров'я української молоді. Доктор Хмілевський стає також лікарем питомців греко-католицької духовної семінарії. А втім, цей лікар не тільки цікавиться, але також бере активну і жваву участь у культурному та суспільно-громадському житті тогочасного українського Станиславова.

Після війни Я. Хмілевський з родиною опинився в Баварії, а пізніше – у США, в Балтиморі, де теж трудиться в лікарні для хворих на туберкульоз. Тут він, як відзначають автори, не забуває про працю для української громади. Я. Хмілевський стає співзасновником і першим головою українського товариства «Самопоміч», його також обирають головою відділу Українського лікарського товариства Північної Америки у Мериленді. Один з авторів «Альманаху Станиславівської землі», виданого на кошти української діаспори ще 35 років тому, пише про активну участь Я. Хмілевського в роботі наукових конференцій, з'їздів, які проводилися у США і Канаді. Його статті регулярно з'являлися в «Лікарському віснику», інших виданнях.

«Його підхід до медицини був таким, як у митця від природи майже духовний зв'язок зі своїми пацієнтами, – пише у своїх спогадах дочка Марія. – Це поєднання з гострим інтелектом та дивовижною пам'яттю зробило його видатним діагностом. Неодноразово я чула від багатьох людей – колишніх пацієнтів, колеґ-лікарів та інших, як за допомогою кількох найосновніших інструментів та правильних запитань він міг, майже магічно, розкрити медичну проблему та вказати для неї лікування. Я думаю, це приходило як дякуючи здатності слухати, контактувати та спілкуватися з особою, що перед ним, так і завдяки медичним навикам. Він знаходив справжні задоволення від виконання своєї роботи».

Автори відзначають неперевершену роль Я. Хмілевського у становленні української медичної справи по всій Північній Америці в післявоєнні роки. 22 січня 1950 року в Нью-Йорку відбувся перший з'їзд Українського лікарського товариства Америки, присвячений роковинам проголошення незалежності Української держави. Лікарський форум поставив завдання:

- допомогти українським медикам улаштуватися на роботу за фахом;
- підвищувати їхню кваліфікацію;
- видавати професійну літературу і науково-популярну періодику;
- заохочувати молодь до опанування медицини.

У 1961 р. всі філії об'єдналися в монолітне об'єднання під назвою «Українське лікарське товариство Північної Америки» (УЛТПА). Окрема група українських лікарів з міст Мериленда, Делявара і дистрикту Колумбія (Вашингтон) відійшла від Пенсильванського відділу УЛТПА у Філадельфії і створила свій окремий відділ у Мериленді. На перших загальних зборах 14 травня 1950 р. обрано управу, до якої увійшли лікарі Михайло Завальнюк, Микола Коструб'як та Ярослав Хмілевський. На одному із засідань Я. Хмілевський виступив зі змістовною науковою доповіддю «Цікаві медичні документи з княжих часів».

В особистій бібліотеці талановитого лікаря і науковця були зібрання творів Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, Михайла Коцюбинського, Богдана Лепкого. Йому подобалося їздити до Вашингтона в тодішню «Радянську книгарню» Камкіна, де він купував україномовні, а деколи і російськомовні видання, здебільшого книжки про медицину, археологію, мистецтво.

Особливу увагу автори книжки звернули на Я. Хмілевського як українського вченого, що багато років присвятив вивченню історії княжої доби, займався археологічними розшуками центру Галицько-Волинської держави, стародавнього Галича і його найближчих околиць. Разом із радником суду Левом Чачковським лікар Ярослав Хмілевський, ще будучи студентом, у 1925–1930 роках із досконалим знанням археології дослідив територію стародавнього Галича з його укріпленнями, церквами, що збереглися на території сіл Крилоса, Підгороддя і Залукви. Обидва вони склали детальну мапу цього багатого на археологічні залишки терену і забезпечили її супровідним текстом. Вже після смерті Л. Чачковського (помер 1933-го) у 1938 році праця обох цих авторів «Княжий Галич» вийшла друком у Станиславові. А через два десятиліття цю книжку за старань Я. Хмілевського перевидано у США. Цю науково-археологічну працю високо оцінив відомий дослідник-археолог Ярослав Пастернак у своїй виданій у Торонто великій «Археології України».

І. Коваль та І. Миронюк дійшли висновку, що Я. Хмілевський висував власну теорію щодо походження назви «Галич» та Галичиної могили. На думку лікаря-вченого, житло-землянку, яке колись відкрив Я. Пастернак під насипом кургану, замешкувала приблизно 1000–800 років до н. е. якась знатна особа, вожак роду чи племені. Після смерті цієї людини її спалили неподалік землянки, а саме житло засипали і висипали на пам'ять про шановану одноплемінниками особу невелику могилу-курган. Їй дали назву від колишнього мешканця чи мешканки. Тоді ж установили ритуал отримувати владу на зразок праслов'янського, а можливо, ще й старшого. Другий насип зроблений в епоху фракійських впливів. У третьому насипі є черепки з княжої доби, тож тільки він походить з давньоруського часу.

Автори також підкреслюють чималий внесок Я. Хмілевського у вивчення історичного поступу давнього праукраїнського суспільства. Він,

зокрема, писав, що перехід від однієї до іншої культури не відбувається дорогою революцій. Тому трипільська культурна доба мусила мати свою попередницю. І залишки її дослідник вбачає в ділянці матеріального виробництва (збиральництво, полювання, приручування диких тварин, ранні форми примітивного ремісництва). Людина первісності, намагаючись жити в злагоді з природою і божествами, якими вона населила її, витворила самобутній духовний світ. Серед багатьох релігійних вірувань важливе місце належало тотемізму – вірі в походження роду від різних тварин, птахів чи рослин, які вважались безпосередніми предками». «Ці тотеми, – писав в одній зі своїх наукових публікацій Я. Хмільевський, – надають назву начальникові роду, а від нього цілому родові, племені, а після місцевості, котру дане плем'я замешкувало, а також рікам, озерам, горам і т. д. Можливо, що між іншими багатьма тотемами була й галка, яка дала назву начальникові, а більш вірогідно – начальниці роду, від неї – племені і місцевості, яку це плем'я замешкувало, тобто Галичеві».

У книжці також відзначається, що Я. Хмільевський та Л. Чачковський перші серед дослідників Галича звернули увагу на назви таких населених пунктів, як Поплавники, Пукасівці, Колодіїв, Перевозець, Боднарів, Сапогів, Комарів та інші, вважаючи їх за службові селища, які мали постачати для княжого Галича певні види продукції (мед, віск, бочки, шкіряне взуття), або ж їх мешканці виконували службові повинності в ролі рибалок, косарів (покосівці), перевізників. З Комарова, наприклад, вважали вони, йшли до міста громадяни, які в столиці служили комірниками, стерегли і доглядали збіжжя в княжих коморах (комарах).

Як чоловік з природною скромністю та інтелігентністю, Я. Хмільевський ніде жодним словом не обмовився, що був реальним предтечою геніальних археологічних відкриттів Ярослава Пастернака на княжій горі в Крилосі. Про це згодом скаже сам Пастернак, заслужено зачисливши Хмільевського з Я. Чачковським до тих, «хто відкрили підземний архів України». Тільки аж у 1988 році утворять Національний заповідник «Давній Галич», а два дослідники-побратими ще на рубежі 20–30-х років, під час вивчення історичного поземелля, мріяли створити на Крилоському городищі заповідник у трьох планах – великому, середньому та малому.

Важливий етап у науковій творчості Я. Хмільевського, відзначається у книжці І. Ковалю та І. Миронюка, припадає на останнє десятиріччя його життя (1955–1965). Так, у 1955 р. у «Лікарському віснику» вчений опублікував статтю про хворобу шкіри – саркоїдозу. Разом з лікарями Т. Воробцем та Р. Осінчуком він написав дослідження про історію Українського таємного університету у Львові. Починаючи з 50–60-х років, дослідник сконцентрував наукові інтереси на цікавих проблемах з історії української та світової медицини. Вчений здійснив скрупульозний аналіз медичного трактату Асція з Асиди (X–XII ст.), який знайшли свого часу в книгосховищах України, а згодом перевезли до Москви. Свою

антропологічну ерудицію історик медицини виявив у публікації про процес рентгенологічного вивчення тлінних останків князя Ярослава Мудрого. А загальну славу як науковцеві Я. Хмільевському принесли статті, присвячені дослідженню історії хвороб і смертей українських князів та недугам Тараса Шевченка.

Турбота про авторитет української медицини, науки і культури стали головним змістом подвижницької праці Я. Хмільевського в Америці.

У новій книжці розповідається про ще одне захоплення талановитого лікаря – малювання. «Інколи аматор живопису перемальовував зі світлин, але здебільшого йому подобалося бути на природі і малювати з того, що побачив, – згадувала його дочка. – Він прагнув певним чином замінити твори мистецтва, які він залишив у Станиславові. Меценат Я. Хмільевський підтримував художників української діаспори, особливо коли вони приїжджали до Балтимора зі своїми виставками. Тоді він купував у них усе, що тільки міг собі дозволити. Будучи митцем старшого покоління, він особливо цінував та підтримував творчість Василя Палійчука, знаючи й заховаючи його від тих днів, коли той був молодим пацієнтом у лікарні вимушених переселенців у Розенгаймі. Я. Хмільевський цікавився не тільки українським, але й усім світовим мистецтвом».

Читачі нової книжки, безперечно, з користю для себе прочитають такі розділи, як «Свята до Галича любов», «Від княжого Самбора до княжого Галича», «Сила наукового побратимства», «У пошуках праджерела княжого Галича», «Про що розповіла вченому Галичина могила», «Як народився, зростав і мужнів Галич», «Галицька Троя», «Найбільша таємниця галицької археології», «Духовні обереги столиці Галицько-Волинської держави», «Кам'яний архів Пантелеймонівського храму», «XX століття: лабіринтами долі українського інтелектуала». Вміщено також списки наукових праць Я. Хмільевського та публікацій про нього у вітчизняних і зарубіжних виданнях, його доповідь, виголошену на ювілейному лікарському з'їзді в Торонто «На що хворіли та від чого помирали деякі українські князі».

Нова книжка І. Ковалю та І. Миронюка призначена для допитливого розуму вчителів, медпрацівників, студентів та учнів, а також адресована усім тим, хто цікавиться історією України і минушиною стародавнього Галича зокрема. «На окреме, самостійне дослідження чекають просвітницька, суспільно-культурна, управлінська діяльність, участь Я. Хмільевського у налагодженні діяльності українських спортивних товариств, безкорислива допомога вихованцям Станиславівської духовної семінарії, – відзначив перший проректор Івано-Франківського національного медичного університету, професор, доктор медичних наук Любомир Глушко. – Але дуже важливо, що перше наукове узагальнення про життя та наукову працю Ярослава Хмільевського з'явилося завдяки пошукові двох івано-франківських учених-ентузіастів. Так, ще один журавлик повертається в Україну в славі із забуття.

Спогади колишніх станиславівських школярів XVIII–XIX ст.

Від академії до університету

Вперше про школи на Прикарпатті згадується в історичних джерелах другої половини XII ст. Галицький князь Ярослав Осмомисл заставляв галицьких вельмож посылати своїх дітей до шкіл, які існували при монастирях. «Монахов же і їх доходи к наученію детей определіл». Захопивши наприкінці XIV ст. Галичину, поляки свої зусилля направили на ополячування галицької шляхти. Галицько-руське дворянство, прирівняне у правах до польської шляхти, в більшості швидко ополячилось та стало більшими патріотами Польщі, ніж самі поляки. Одним з основних засобів ополячування місцевої шляхти були парафіяльні школи, що створювались при костелах. Зрозуміло, що вони були під впливом католицького духовництва. З ними успішно конкурували різноманітні монаші ордени, особливо Товариство Ісуса (єзуїти). Орден єзуїтів, заснований у 1540 році Ігнатієм Лойолою і затверджений папою Павлом III для протидії Реформації, за мету мав поширення і поглиблення католицької віри за допомогою місійної, письменницької, наукової діяльності та виховання молоді. З 1565 року вони почали активно діяти на території Польщі та підвладних їй землях, засновуючи тут свої школи-колегії. Завдяки досить високому, як на той час, рівневі викладання вони користувалися великою популярністю серед місцевої шляхти і поступово витісняли світське духовництво зі сфери вищої освіти. До цих колегій радо приймали й дітей української шляхти. Виходячи зі стін такої школи, її колишній учень якщо й не ставав гарячим патріотом Польщі, то в усякому разі був переконаний у вищості польської нації та сповнений презирством до схизматської (православної) віри, національної культури та її носія рідної мови. Яскравим прикладом такого виховання є шлях нащадка славного українського княжого роду Вишневецьких, випускника Львівського єзуїтського колегіуму – Яреми. Хоч не завжди єзуїтам удавалося перевиховати українських шляхтичів, досить згадати ще одного вихованця цього ж колегіуму Богдана Зіновія-Габданка Хмельницького. Та єзуїтські навчальні заклади були доступні в основному для шляхетнонароджених. В усякому разі для українських селян та міщан шлях у ці навчальні заклади був закритий.

З кінця XVI століття у містах та деяких селах Галичини починають створюватись братства на зразок Львівського Ставропігійного Успенського братства. При них діють школи, деякі з них мають навіть по два курси: граматики, який тривав три роки, та поетики і риторики, тобто вони відповідали рівневі тодішніх середніх шкіл. Навчалися тут в

основному діти українських міщан та передміщан, інколи навіть селян, незалежно від майнового стану. Відомо, що братські школи на Прикарпатті існували в Рогатині, Галичі, Тисмениці.

14 вересня 1658 року засновник і власник міста Станиславова Андрій Потоцький дав дозвіл мешканцям міста грецького обряду збудувати церкву та заснувати при ній церковне братство і школу. Це була звичайна школа-дяківка з одним учителем. Діяла також жидівська школа при божниці. Про існування польської школи в місті нема жодних відомостей. Початкову освіту станиславівська та околична шляхта здобувала в домашніх умовах, хоч значна частина так званої загородової чи ходачкової шляхти була неписьменна. Для здобуття вищої (середньої) освіти багатша шляхта посилали своїх дітей до Львова чи Кракова.

У 1660 році у Потоцьких народився син, якого назвали Станіславом. Коли хлопчикові сповнилося дев'ять років, батьки задумалися про подальшу його освіту. (Початкову він здобув, мабуть, удома). Посилати свого первістка до Львова, Кракова чи далекої Варшави, відривати його від рідного гнізда батькам не хотілося. Тож Андрій Потоцький вирішує заснувати у місті власну школу вищого типу на зразок західноєвропейських, де б міг навчатися не тільки його син, але й діти покутської шляхти. Для цього весною 1669 року він реорганізує місцевий парафіяльний костел у колегіат у спеціальним фундаційним актом від 15 квітня того ж року записує їй кілька сіл для утримання школи і вчителів: трьох прелатів, трьох каноніків і чотирьох вікаріїв. За складом педагогів це вже була вища школа. На початку 1670 року в новоствореній школі розпочалося навчання. Відкриття цього навчального закладу було неабияким явищем у Галичині. Викладати в школі мали «академіки», тобто випускники Краківського університету. За традицією школа, де працювали випускники університету, ставала його філією та повинна була дотримуватись статуту і законів, що діяли в університеті, використовувати його навчальні програми. Однак залежність Станиславівської школи від Краківського університету була формальна. Навчання велося на трьох курсах: риторики, діалектики та філософії і теології. Курси риторики і діалектики підносили

Андрій Потоцький.
Портрет невідомого
автора з колишнього
колегіального костела

Портрет Юзефа Потоцького. Робота невідомого автора з колегіального костела

пізніше великий коронний гетьман.

За участь Йосифа Потоцького у Північній війні на боці шведського короля Карла XII у бунтівливого магната відбирають усе його майно, сам він рятується втечею. Без підтримки Потоцького академія занепадає, а професори, залишившись без утримання, змушені були покинути місто. У 1713 році академія Потоцького перестає існувати.

Після закінчення війни восени 1714 року, помирившись з новим польським королем Августом II, до Станиславова повернувся Йосиф Потоцький. На відміну від свого батька, він був великим шанувальником ордену єзуїтів і звернувся до генерала ордену Тамбуріні з проханням прислати до Станиславова отців єзуїтів для зміцнення віри Христової та створення колегіуму. Прибулим єзуїтам магнат подарував землю при Тисменицькій брамі, де колись стояв дерев'яний замок Потоцьких. Невдовзі там почали зводити костел. Одночасно єзуїти відремонтували дерев'яний будинок колишньої академії, і у вересні 1716 року в ньому урочисто відкрили колегіум. Через нестачу коштів перший рік навчання відбувалося тільки в нижчих класах: інфимі, граматиці і синтаксі. Але вже наступного року відкрито два вищі класи – поетику й риторика, а ще через рік створено дворічний курс філософії. Шляхта Покуття прихильно сприйняла відкриття навчального закладу і не тільки активно допомагала значними добровільними датками, але й ухвалила на галицькому сеймику в 1717 році спеціальний податок на користь цієї школи. У 1726 році Вікторія Потоцька, дружина власника міста, уфундувала кафедри французької та німецької мов. Здібним дітям біднішої шляхти призначалися стипендії. У 30-ті роки XVIII ст. єзуїти приступили до будівництва мурованої школи. Будівництво тривало близько десяти років і закінчилося у 1743-му. В 1744 році колегіум перебрався зі старого дерев'яного будинку у нове приміщення (нині морфологічний корпус медичного університету на майдані Шептицького). У 1743–1775 роках колегіум досягнув найвищого розвитку. В цей час кількість школярів перевищувала 400, а викладачів і вихователів було 20. Багато відомих людей вчилася у стінах Станиславівського колегіуму, зокрема й відомий польський поет Францішек Карпінський (1741–1825), автор багатьох ліричних та релігійних

школу до рівня середніх навчальних закладів (вищих шкіл), а кафедри філософії і теології – до рангу академії.

Майже півстоліття проіснувала академія Андрія Потоцького. Два покоління покутської шляхти і міщан виховувалися у цьому навчальному закладі. Тут вчилися обидва сини Потоцького – Станіслав, що героїчно загинув під Віднем, захищаючи його від турецьких нападників у 1683 році, та Йосиф,

поезій, автобіографічних спогадів, прозваний «поетом серця».

У 1772 році, після першого поділу Польщі, Галичина відійшла до Австрії, а в липні 1773-го папа Климентій XIV буллою «Domine ac Redemptor» ліквідував орден єзуїтів. Восени того ж року делегат львівського архієпископа відібрав у ректора ключі від костелу та школи. Отже, єзуїтський колегіум офіційно перестав існувати. Але тільки у 1784 році навчальний заклад перейшов під державне керівництво. З того часу, крім періоду ЗУНР, це була державна польська гімназія. До 1820 року вона була п'ятикласна. Три перші класи називалися граматичними, два останні – гуманітарними. Інакше ще називались: 1-й клас – принципія, 2-й – граматики, 3-й – синтаксис, 4-й – риторика, 5-й – класична поетика. У 1819 році гімназію збільшили на один клас, і в такому стані вона існувала до 1850-го. Вчили релігію, латинську та грецьку мови, математику, географію, історію і природознавство. Основний наголос, як і в колегіумі, робився на латинську мову. В 1850 році у зв'язку з реорганізацією середніх шкіл в Австрії Станиславівська гімназія стала восьмирічною – до колишньої шестирічної гімназії додалися два філософські курси. Перші чотири класи становили нижчий курс, чотири наступні – вищий. У 1848 році в гімназіях Східної Галичини введено руську (українську) мову як обов'язковий предмет. Та вже з 1854-го учень Станиславівської гімназії міг вибирати обов'язкову мову – руську чи польську, а з 1867 року обов'язковим предметом стала польська мова і нею викладали всі предмети. Відчутно зменшується кількість годин латинської мови. 1879 року в гімназії введено вступні екзамени з релігії, польської і німецької мов та математики. У Станиславівській гімназії при вступних екзаменах провалювалося в середньому 13,7 відсотка охочих. Навчання було платне і залежало від матеріального становища батьків та успішності учня. Дирекція мала право звільняти учнів від оплати. У 1870 році вища норма оплати становила тут 20 гульденів на рік, у 1909-му – 40 крон.

Незвичним для цього навчального закладу був 1918–1919 навчальний рік. Четвертий рік уже тривала Перша світова війна. Валилися столітні імперії, мінялася мапа Європи. Народи, що входили до складу цих імперій, узялися за зброю і стали самовизначатись. Не

Печатка Станиславівського колегіуму

Печатка гімназії з 1823 р.

Печатка
Станіславівської
гімназії. Середина XIX ст.

стали винятком поляки та українці. На руїнах Австро-Угорської та Російської імперій творилися Польська та Українська держави. Та, на жаль, шовіністичні прагнення польських вождів відновити свою державу «від моря до моря» стерли з пам'яті роки спільної боротьби проти поневолювачів та гасло «За волю нашу і вашу!». І два братні народи замість підтримати один одного в непростій боротьбі за незалежність розпочали між собою криваву боротьбу. Ці події не могли не відбитися на діяльності Станіславівської гімназії.

1918–1919 навчальний рік почався ще при банкрутці Австро-Угорщині. У зв'язку з воєнними діями навчання розпочалося із запізненням – тільки 16 вересня. Однак 25 жовтня Крайова шкільна рада повідомила про відстрочення початку навчання до 10 листопада. Та 1 листопада владу в місті взяла повітова Українська Рада, яка оголосила приєднання краю до ЗУНР. Восьмого листопада дирекція гімназії отримала перший лист з комісаріату Української Народної Ради про перенесення дати початку навчання до 18 листопада «у зв'язку з мобілізаційним рухом і пов'язаними з цим транспортними, постачальними та паливними труднощами». Лист був написаний українською та польською мовами. Дирекція гімназії зайняла вичікувальну позицію. Однак жодних активних дій з боку українського уряду не було. Вчительський колектив навіть отримав за грудень заробітну платню.

24 грудня 1918 року повітовий комісаріат розіслав до всіх установ та організацій листи з вимогою скласти службу присягу на вірність Українській Республіці. Скласти цю присягу вчителі-поляки 1-ї державної польської гімназії відмовилися і були звільнені з роботи. Вслід за вчителями пішли й учні-поляки. В кінці грудня 1-шу державну польську гімназію реорганізували. На базі 1-ї та 2-ї польських гімназій створено другу державну українську гімназію. Певний час її директором був колишній професор 1-ї польської гімназії Михайло Вашкевич, потім її коротко очолювали пізніший міністр освіти ЗУНР Агенор Артемович та майбутній міністр освіти в уряді УНР Антін Крушельницький. Навчання тривало до 25 травня 1919 року, коли війська ЗУНР залишили місто.

Захопивши Станіславів, поляки не визнали майже піврічного навчання в українській гімназії, й учні (українці й жида) змушені були знову складати вступні екзамени. Учні-поляки

під час ЗУНР підпільно проходили гімназійний курс зі своїми професорами, і цей період їм зарахували як нормальний шкільний рік, за що вони отримали відповідні свідоцтва.

У 1921 році гімназію перейменовано на 1-шу державну гімназію імені Мечислава Романовського, героя повстання 1863 року, колишнього учня гімназії.

У вересні 1928 року громадськість міста святкувала 200-літній ювілей першого навчального закладу вищого типу на Прикарпатті. До цієї дати видали Пам'ятну книгу, на фронтоні гімназії встановили пам'ятну дошку (знищену в радянський час), виготовили пам'ятну медаль та призначили стипендії найкращим учням. Після смерті маршалка Ю. Пілсудського у 1935 році гімназію знову перейменовали, і вона стала називатися 1-ю державною гімназією імені Юзефа Пілсудського. З приходом радянської влади на Прикарпаття гімназію реорганізували в середню школу, а в 1945 році її приміщення передали новоствореному медичному інституту. Нині тут морфологічний корпус Івано-Франківського медичного університету.

Зі Станіславівської гімназії вийшло багато відомих культурних та політичних діячів чотирьох національностей: української, польської, німецької та жидівської. Тут у 1821–1830 роках навчався історик і фольклорист вірменського походження Садок Баронч, у 1824–1830 – один з авторів «Русалки Дністрової» Іван Вагилеич, а в 1844–1852 – польський поет Мечислав Романовський. Оскільки до початку двадцятого століття на Прикарпатті не було жодної української середньої школи, українська молодь, що мала таку можливість, середню освіту могла здобути тільки у польських навчальних закладах. У певні роки «студентів-русинів» у Станіславівській гімназії була навіть більше. Так, у 1855 році тут навчалось 168 українців, 128 поляків та 18 жидів. У своєму листі до дирекції гімназії з нагоди її 200-літнього ювілею колишній її учень, а пізніше професор Микола Сабат українською мовою писав зі Львова: «Станіславівська 1. гімназія до хвилі народин її наймолодшої української посестри сповняла велику культуральну місію в життю обох братніх народів покутської землі. А братерство те виявлялося не лише в тім, що з мурів сего заведення виходили протягом двох соток літ довгі ряди чільних і визначних одиниць-світочів і гордині в історії обох націй, але й найпаче тим, що під покровом сего заведення панувала у нас, старших поколінь, семейна згода і рівність, повна симфонія почувань, яка не знала різниць національних і релігійних, але рівних правами і обов'язками товаришів, для котрих обі мови лунали нарівні милозвучно. І тому в світлий день ювілею як бувший ученик і учитель сеї гімназії, а відтак як довголітний керманіч її наймолодшої української станіславівської посестри, а тепер директор найстаршої її сестриці, академічної гімназії у Львові, пересилаю не менше щирий привіт, як усі її польські сестри – з грімким окриком: «Станіславівська 1. гімназія floreat per multa saecula!!!».

Гімназійна печатка
з 1919 р.

Варто назвати хоча б деяких українців – випускників цієї гімназії, які залишили певний слід у нашій національній історії. Це – Юліан Целевич (1861), історик і педагог; Порфирій Бажанський (1861), композитор, музикознавець, письменник і фольклорист; Мелітон Бачинський (1866), фольклорист і громадсько-культурний діяч; Олександр Степанович (1867), греко-католицький священник, громадсько-політичний та освітній діяч; Леонід Заклинський (1871), громадсько-культурний діяч, один з керівників студентського руху в Галичині; Тит Войнаровський (1874), економіст і релігійний діяч, канонік кафедрального собору Св. Юра у Львові; Софрон Несільський (1875), лексикограф, педагог і громадський діяч, перший директор української державної гімназії в Коломиї; Іван Белів (1875), письменник, перекладач, літературний критик і журналіст; Михайло Мартинець (1875), інженер-лісівник, міністр земельних справ ЗУНР; Іван Гануш (1877), мовознавець; Северин Данилович (1878), публіцист, політичний і громадсько-культурний діяч; Олександр Чоловський (1884), історик; Микола Сабат (1887), педагог і громадський діяч, перший директор Станиславівської української державної гімназії, заступник міністра освіти ЗУНР; Володимир Гнатюк (1894), фольклорист, етнограф, громадсько-культурний діяч; Йосип Праць (1899), греко-католицький священник, громадсько-культурний діяч і педагог, співзасновник Снятинської української гімназії; Іван Фіголь (1900), греко-католицький священник, церковний і громадський діяч, педагог; Іван Дем'янчук (1900), літературознавець, перекладач творів античної літератури; Микола Чернецький (1904), греко-католицький єпископ, педагог; Роман Міхняк (1912), педагог, громадсько-культурний діяч; Олександр Кульчицький (1913), вчений-психолог, педагог, ректор Українського Вільного університету.

І цьому не слід дивуватися, адже серед гімназійних професорів були відомі релігійні та громадсько-культурні діячі, про яких і гімназисти, і вчителі відзивалися з великою повагою. Слід також зазначити, що хоч у 1905 році відкрилася українська державна гімназія у Станиславові, куди українська інтелігенція та свідомі міщани й селяни, що мали таку можливість, воліли посилати своїх дітей, у 1-й польській гімназії, як і в інших польських навчальних закладах міста, продовжувала викладати певна кількість українських відомих педагогів. Працювали тут педагоги-українці і після Першої світової війни. Згадаймо найвідоміших з них: о. Авксентій Бойчук (1915), священник УГКЦ, доктор богослов'я, пізніше ректор і професор Станиславівської духовної семінарії; Павло Брила (1889–1903), польський літературознавець, голова комітету встановлення пам'ятника А. Міцкевичу в Станиславові; Леопольд Вайгель (1865–1866), польський фольклорист і етнограф; Григорій Величко (1898–1899), український географ та етнограф; Никифор Даниш (1904–1905), математик, засновник і директор української жіночої гімназії у Станиславові; Іван Дем'янчук

(1905–1906), український літературознавець і перекладач, пізніше директор жіночої гімназії сс. василіанок у Станиславові, доцент кафедри класичної філології Чернівецького університету; Клим Ганкевич (1869–1872), український філолог і філософ, пізніше доцент Чернівецького університету; Юліан Гірняк (1906–1907), український вчений у галузі фізичної хімії; Іван Глібовицький (1861–1864), український поет, викладач латинської мови, автор «Початків граматики руського язика», пізніше професор учительської семінарії в Чернівцях, засновник «Зорі Буковинської»; Євген Желехівський (1885), український мовознавець, фольклорист, літературний критик і громадсько-культурний діяч; о. Василь Ільницький (1850–1861), український письменник, перекладач, історик і театральний критик; Ілля Кокорудз (1890–1896), український історик літератури та юриспруденції, літературний критик; Антон Крушельницький (1905–1907), письменник, журналіст, політичний та громадський діяч, міністр освіти УНР, директор Городенківської та Рогатинської українських приватних гімназій; Іван Лятишевський (1919–1926), греко-католицький єпископ; Володимир Масляк (1895–1898), український письменник; Прокіп Мостович (1893–1897), класичний філолог, у 1918–1928 рр. директор Коломийської української державної гімназії; Іван Недільський (1828), український композитор, співзасновник Українського музичного інституту в Америці; Софрон Недільський (1881–1894), перший директор Коломийської державної української гімназії; Василь Пачовський (1905–1906), український поет, драматург, учитель української мови та літератури; Євстафій Прокопчиць (1837–1848), філолог, громадський і політичний діяч; Микола Сабат (1894–1905), громадський та освітянський діяч, перший директор Станиславівської державної української гімназії, заступник міністра освіти ЗУНР; Осип Роман Сорохтей (1921), український художник; о. Амвросій Шанковський (1857–1862), греко-католицький священник, громадський діяч, письменник, публіцист; Василь Щурат (1827), український літературознавець, письменник, перекладач і громадський діяч; Григорій Тимошук (1927–1931), громадський діяч, член уряду ЗУНР; Юліан Целевич (1871–1875), український історик, голова НТШ з 1892-го.

У 1983 році на фронтоні колишньої гімназії урочисто відкрито пам'ятну дошку на честь колишніх учнів цього навчального закладу: Івана Вагилевича, Антона Могилиницького, Францішека Карпінського, Осипа Терлецького та Володимира Гнатюка. Думаю, перелік імен відомих діячів, що викладали та навчалися тут, варто було б продовжити.

До «Пам'ятної Книги», виданої до 200-річчя Станиславівської гімназії, ввійшли дослідження про діяльність цього навчального закладу протягом двох століть, спогади колишніх гімназистів та звіт про святкування ювілею гімназії. Нижче друкуємо переклади спогадів деяких колишніх гімназистів.

Вигляд 1-ї гімназії з боку шкільного майданчика. З правого боку – будинок гімназії, зліва – приміщення спортзалу, на першому плані – шкільний спортмайданчик

ФРАГМЕНТ ЗІ «СПОМИНІВ». 1749–1758 РОКИ (Див. «Краєзнавець Прикарпаття», №8, 2006 рік)

Францішек Карпінський

Мої спогади з 1872–1880 років

Ян Вежбовський

Після багатьох років повернутися думкою до ранків життя, зробити перегляд суспільного життя покутського міста перед шістдесятьма роками, відтворити галерею тогочасних типів і характерів, представити стан тогочасної педагогічної освіти, показати позитивні й негативні сторони гуманітарного навчання, торкнутися певних груп і прошарків – здається справою, гідною праці. У суспільному житті більшого провінційного міста, вогнищем навколо якого громадилася вся суспільна думка, є інститут, який виховує покоління майбутніх громадян. Цікаві спогади прокидаються в голові спостерігача, цікаві рефлексії: як і наскільки ті науки, прищеплені молодим головам, вплинули на реалізацію життєвих вимог, яку дали зброю для життєвої боротьби, як вони сформували спосіб мислення, яку базу підвели для практичного життя, як проросли посіяні в душу зерна та який видали урожай для польського суспільства.

Часом варто подумати про пам'ятки минулого, послухати колишніх бесід, заглянути до саду пам'яток, де завжди ростуть свіжі й запашні квіти. Звертаючи основну увагу на те, яка була Alma Mater тогочасного покоління, спробуємо гуманістичним способом ці спогади звести до класичного зразка і поділити їх¹.

Станиславів у 70-х роках тільки будувався: ділянки мав дерев'яні, будинки низькі, партерові, що нагадували теперішню Зосину Волю, дороги – на дві теребовлянські плити з круглими, виступаючими каменями та дерев'яні, збиті з дощок, тротуари, вдень і вночі небезпечні для життя та завжди шкідливі для взуття.

Городи та сади виглядали примітивно і жалюгідно, далекі від садівничо-городницького мистецтва. Кам'яниця Гартенберґа з 26-ма вікнами з фронту перед війною була бідною і гідкою старою будівлею. Купецтво проживало на ринку по вул. Карпінського і частково Галицькій. Вулиці Заболотівська, Тисменицька (сучасна Сапезинська), Середня (сучасна Голуховського), Липова, Брукована (сучасна Казимирівська), – це були ряди польських дворів. Вулиці мали назви, взяті від місцевих особливостей, наприклад – Брукована, або від околиці, до якої вели. Вулиці Словацького, Красінського, Білінського, Кілінського, Домбровського, 3-го Мая і т. д. з'явилися вже після 1894 року. Інші вулиці отримали тільки народну назву. Там, де нині костел єзуїтів, був комплекс будиночків, оточений старими деревами, а прилегла вулиця Заболотівська, тепер Петра Скарги, була алеєю дерев, створеною природою. Площа Міцкевича була вертепом, неохайним і бридким. Шабасові дроти тягнулися до теперішнього костелу єзуїтів, кінської торгової та вулиці Гіллера. Жиди носили халати і пейси, жидівки до божниці йшли, прикрашені стрічками.

¹ Res, personae et actiones (лат). – предмет, особи та дії.

Чорний ринок містився навпроти кам'яниці Гартенберґа. На ринку сиділи старі жидівки, зайняті мінянням грошей. Ті Песі та Ціпи так досконало володіли своїм ремеслом, що замість одного centa, який їм належався, завжди при розміні ринського бракувало від п'яти до десяти центів. Мали в руці вже таку вправність, що студент міг десять разів перерахувати ґульдена, та завжди бракувало кілька центів. Жид пильнував торгівлі, поляк сидів в уряді, а вечором – при кухлі у Крона або Давідка. В гімназії було дуже мало жидів, в одному класі два або три. Домашнім чтивом молодого жида були «die Schriften von Kotzebue»² і торговельний статут. Літературою обивателя з передмістя, з-перед рогаток був сонник або книжка «Вічний Жид». Тут і там заблукала книжка «Історія про Елену, дочку царя Антіохії» або «Дискусія між дванадцятьма молодими та однією вдовою», «Про мученика Ківону» і т. п. «мудрі» твори. Сонник давав «точні» вказівки до гри в лотерею.

Пострахом студентів була Репелевська, надзвичайно бридка особа із зарослим волоссям обличчям, витвір уяви давніх добрих забобонних часів. Учні, що отримували погані оцінки, намагалися пояснити це втручанням якоїсь вищої сили. Вона жила на задвірках будиночків біля теперішньої школи імені Казимира Великого, при вулиці Седельмаєрівській, на пустинній великій площі у розваленому курені, одинока, через що підтримувала віру у свою несамовиту силу. Коли її учні зачіпали та дражнили, вигукувала: «Дурню один, якби ти добре вивчив уроки, то би трійки не складав на стару Репелевську!»

На вечірках ми захоплювались декламуванням «Про Янка» Міцкевича, віршами Уейського «До матері польки» або «Чорною шаллю». «І ви мене питаєте з п'яним галасом, що означає цей іржавий кинжал за поясом?». Ніхто не знав інших декламувань. Вірш «До матері польки» сприймався як приємний звук слів, зміст лежав поза розумовими межами наших матрон. Критично розглядати зміст думки автора було не в дусі того часу.

Найбільшим бажанням мамусі було, щоб її син був запрошений до панства Бімбардовських або Гуляковських. «Ти старайся про ліпше товариство, щоб набрати лоску та вміння добре вести себе», – говорила до сина мати. «А чи буваш десь у домах, і у кого, бо це пригодиться тобі у кар'єрі?» – питалася мати сина, що повернувся зі Львова. Характер у ногах вважався за найкращу рекомендацію. Мама ходили по візитах, беручи зі собою дорослу дочку, щоб набрала досвіду у пізнанні світу, а коли візити досягали своєї мети, починали спочатку з молодшою і так до результативного кінця.

***

Станиславівська гімназія розміщувалась у правому крилі колишнього єзуїтського будинку (колегіуму. – Перекл.), у лівому розміщувалось староство. Обстановка тиха, відокремлена, монастирська, тільки для навчання. Гуркіт возів не заважав теоремі про маятник чи бесідам про

грецьких богів. Тільки ворони, що кракали, які у великій кількості гніздилися в мурах обидвох святинь (єзуїтського та колегіального костелів. – Перекл.), сусідніх з гімназією, подавали знак життя поза школою.

У 1871 році Станиславівська гімназія була зреформована *in capite et membris* (лат. – в голові і членах. – Перекл.), замінено весь склад учительського колективу і призначено нового директора – Марцеля Малиновського. Доконституційний колектив був іншого виховання. Вчителі не мали певної інструкції щодо поведінки поза школою. Часи абсолютизму не дозволяли культурних занять. Члени педагогічного колективу захоплювалися грою в карти, не приходили на уроки, позичали в учнів гроші, брали хабарі. За аптекою Мацурової була кав'ярня Вінклерової, в якій колектив учителів щодня збирався і грав в азартні ігри. У передпокої сиділи загадкові особи, які час від часу заглядали всередину. Коли гравця підводило щастя і бракувало дальших засобів для гри, він виходив до передпокою і повертався вже забезпечений. Коли щастя до нього було прихильне, особа отримувала борг з відсотками.

Нащадки тих професорських «друзів» сьогодні є власниками кам'яниць. Один з постійних відвідувачів гральної кімнати мав у кав'ярні хутро, яке постійно там висіло і служило як заклад для цих осіб, поки вони не повертали позики. Очевидно, такі відносини у гімназії не подобалися Голуховському (Агенор Голуховський, намісник Галичини у 1849–1858, 1866–1868, 1871–1875 роках. – Перекл.), бо у 1871 році звільнено директора Крушинського і професорів Жепецького, Кахнікевича, Зосля та декількох інших.

Діяльність гімназії ґрунтувалася на статуті з 9 грудня 1854 року в редакції міністра освіти Леона Тгуна, який був обов'язковий для всіх гімназій у цілій імперії. Статут давав перевагу вивченню класичних мов, для природничих наук залишалось мало місця. Метою гімназій було дати вихованцям вищу освіту при істотній перевазі вивчення стародавніх мов, літератури та природи і приготувати їх до університетських студій (не до життя). Ефект такого навчання ставив галицького учня на рівень з учнем інших країв імперії, бо він здобував ті самі знання, за тим самим рецептом, а будучи розумнішим від німця, міг з ним конкурувати або навіть його перевищити. Це порівняння трохи зменшувала величезна кількість свят, бо разом взятих польських і руських спільно з канікулами та всякими іншими вона виносила 180 вільних днів у році. Відповідно до цього плану гімназійна наука, яку викладали в тогочасних розмірах до і після обіду, давала вихованцям велику кількість позитивних класичних знань.

Знання подавались в ідеальних шатах, з підручників виключалось усе зле, що могло штовхнути людей до злих вчинків, негативні риси дійових осіб скривалися. Всі книжки були так укладені, щоб показувати лиш добрі сторони людської природи. Чесність завжди прославлялася, а злочин був покараний. Таке навчання повинно було само собою вплинути на формування характеру,

² Die Schriften von Kotzebue (нім.) – твори Коцебу. (Авґуст Коцебу – нім. драматург і романіст)

вироблення душ чистих, ясних, справедливих, не знеохочених до світу. На формування волі і характеру в сучасному розумінні тогочасна педагогіка не звертала уваги, знання повинні були замінити і надихнути волю.

Юнак, який закінчував гімназію, про себе міг цілком справедливо сказати, що в собі має щось з Арістея (божество Стародавньої Греції, син Аполлона і Кірена. Відомий з доброзичливості та готовності нести допомогу. – Перекл.). Жодні згіршення, знеохочення, меланхолії, незадоволення та пересичення не зачіпали гімназію. Розвиток людства представлявся природно, відповідно до ясних законів. Класичні науки викладалися сухо, учнів питали або не питали, учитель часто не мав навіть журналу для записування оцінок. Латинська і грецька мови служили базою для розбирання граматичних форм та різних відмін. Один з професорів був надзвичайним аматором міфології. Міфологія непотрібно будила і так нездорову уяву у поляка, якої він мав і без неї забагато. Вивчення класиків не розкривало суспільних відносин у житті стародавніх народів. Читання уривків з Платона або Тацита не давало можливостей для коментарів, відповідних зауважень та зв'язків із містом. Наприклад, в уривку з «Lachesie» Платона, де Сократ кличе хлопця з вулиці і, задаючи йому запитання, на його відповідях демонструє, що він про читаний предмет вже раніше мав відомості, – відбувається без пояснень. Кільканадцять абзаців, прочитаних за годину, служило для граматичних вправ. Хід думки губився повністю. При перекладі на стиль мови не зверталось жодної уваги. Латинську мову в першому класі вчили вісім годин на тиждень, а у восьмому – п'ять.

Для польської мови у молодших класах був якийсь підручник, де серед багатьох уривків з історії Австрійської монархії були, між іншим, опис битви під Маренго і пісня, що прославляла подвиги «австрійського» генерала Мелая.

Загальна історія викладалася за підручником Вельтера, у старших класах – Путца. Із середніх віків найширше були показані німецька історія, часи Лютера і Тридцятилітня війна. Основна увага зверталася на війни, що становили вісь, навколо якої обертався віз європейських держав. Про французьку та інші революції не вчили – бунти не були у згоді з повагою до влади та любов'ю до монарха. Один з професорів, що викладав історію рідного краю, не мав часу на її викладання протягом усього шкільного року і в останню годину виклав усю історію Польщі.

Природнича історія викладалась добре, зі справжнім розумінням. Це було заслугою самого професора. Викладаючи природознавство, він не вникав у те, чи людина з'явилася в якийсь надприродний спосіб, не згадував, чи давня людина мала хвіст чи ні, чи будову тіла успадкувала від найвищих представників тваринного світу, але, розповідаючи про клітину як найпростішу форму живих організмів і про поступовий розвиток природи, мимоволі наштовхував на якийсь закон появи організмів і давав поштовх до дальших досліджень. Теорія Дарвіна була у списку заборонених книжок.

Математику, цю царицю наук, що надає думкам самостійності, творчості і впевненості, віри у власні сили, вчили погано, без прикладів, банально, абстрактно, відповідно до зразків та форм, бездушно. Це був предмет, який викликав найбільший страх. Саме життя вимагало математичної підготовки, практичного заохочення, любові до цього предмета, який пізніше так жорстоко мстився за недбальство і легковажність.

Фізика, найкращий предмет, подавалась без дослідів, деякі розділи зовсім пропускалися. Хімію, цю науку, від якої залежить розвиток фізіології, а від неї розвиток психології, – зовсім не вивчали. Ботаніку вчили у класі.

Логіка, яка вимагала насправді розумного вчителя, який би опанував свій предмет з певної висоти, викладалась механічно, автоматично. Історія католицької церкви, якогось іноземного автора, була так відредагована, що з неї нічого не залишилось – була конгломератом неправди та недомовлень, так що ще більше затуманювала та заплутувала розум учня.

Зовсім не вивчалися гігієна та венерологія, науки про поведінку, мало уваги зверталось на співи, предмет з погляду нашого розквітлого індивідуалізму дуже важливий.

Баласт класичного навчання так своєю вагою придушував реальні предмети, що не залишав часу на думки вільні, творчі, новаторські, калічив волю і душив енергію. Недаремно Мілютін і Черкаський, бажаючи ліквідувати класичні предмети, бо вони пов'язували із Заходом, згодилися на думку, здається Погодіна, щоб їх залишити, бо вони своєю кількістю завантажують голову учня. Класичні науки настроювали ідеально, романтично, літературно, життя представляли в гармонійних, ясних кольорах, одночасно заспокоювали, плодили характери бездушні, готові на кандидатів у чиновники, характери кабінетні, нездатні до підприємництва, опору та практичного самостійного життя. Результат гімназійного навчання не давав вихованцеві нічого реального. Про життя за стінами школи він не мав жодного уявлення. Все оточення було для нього чуже: життя людських мас, звідки вони черпають засоби для існування, торгівля, промисловість, транспорт, товарообіг, виробництво і споживання, – зовсім його не обходили. Юнак жив у стародавньому світі, голову мав напхану тільки богами і божками та звідти черпав запал і натхнення, переносив міфологічні образи на сучасні постаті, у наших Касях і Зосях бачив нереїд, ерінію та німф, читав вірші Вергілія і Горація. Сум за латинською та грецькою мовами пхав його на філософію, відсутність переконань та грошей – на право, отримання лікарського ступеня – на медицину, а задоволення від цілування рук – на священника.

В університеті він ще зберігав непорушно запас чеснот і добрих звичок, винесених з гімназії: незацікавленість, покірність, релігійність і побожність, проявляв запал для цілей, спрямованих на благо вітчизни. Пізніше, у практичному житті, він ставав бездушним бюрократом, всі ідеали відкидав далеко за себе, день проводив в уряді, а вечір – при кухлі, женився, відбував обов'язковий післяобідній сон і читав «Газету львівську».

Чинівницьку сірість компенсував удаванням влади і презентації, дбав про підвищення, комісійні та преміальні, шукав протекції. Пісне урядування переривалось тільки прощальними вечірками або відзначеннями підвищення по службі.

Змінений склад учительського колективу Станиславівської гімназії відповідав завданню, намальованому міністерським розпорядженням, і під директоруванням Марцеля Малиновського, а пізніше Керек'ярти добре справлявся зі своїми обов'язками. Приписування певним гімназіям чи то вищого вміння виховання, чи дару знаходження талантів, здається мені дуже перебільшеним. Це була установа, яка виконувала покладені на неї державою зобов'язання, як дирекція банку або староство. Все залежало від керівника. Жодних відхилень від намальованих ліній не було, атмосфера була офіційна та холодна, і так було до останнього часу. Випущено легіони австрійських креатур у такій кількості, що свідому людину опановував розпач, коли перед початком і протягом Великої війни (Першої світової. – Перекл.) інтелігенція стала перед новими невідомими проблемами, проголошуючи нову еру. Випускники виходили, приготовані для вступу в університет, але не мали привитих знань для розв'язання нових сьогочасних завдань. У Західній Галичині випускники навіть до вступу в університет не були готові.

Не слід вважати заслугою галицьких педагогів те, що вони створили таку кількість гімназій у провінційних містечках, спричинившись до виникнення непотрібної інтелігенції. Не можна їм також забути, що, незважаючи на існування 46-ти державних гімназій у Галичині у 1914 році, в них аж до війни не було жодного вмілого тлумача листів Горація, Вергілія, Лівія, Тацита (Окенцький), Салюція, не кажучи вже про грецьких авторів. Хто читав промови на вчительських з'їздах, міг переконатися, наскільки дійсність відрізнялася від поезії. Ледве кілька осіб піднялося над середнім рівнем, що зрозуміли місію народної польської школи та прививали потрібні думки, і тільки декілька з них заслуговують на вдячну пам'ять у тутешній гімназії.

В учительському колективі перше місце займав Мар'ян Ломницький, професор природознавства, людина великих чеснот та знань, що з наукового погляду стояв на вершині, повністю відданий природничим наукам, котрий дбав про форму і стиль. З якою любов'ю ставився до свого предмета, з якою посвятою викладав і навчав цілі години! Прививав любов до природи, пробуджував нові погляди на навколишнє органічне життя. Розповідаючи про клітину як первісну форму розвитку органічних істот, про дальшу будову живих організмів, він мимоволі вказував на правильну безперервність природи. Тоді голосна була теорія Дарвіна і крикливі виступи Геккеля, Ламарка та Бехнера. Ломницький не згадував про них жодним словом. Вчення про походження людини від тварини вважалося згубним для молодих голів. Виділяв він учнів, що мали нахил до природознавства. Таким був один з них, що вже у другому гімназійному класі знав кілька родів качок, гусей, голубів та інших птахів відповідно латинською, польською і німецькою мовами, почерпнутих десь

у Юндзила і Кука. Цей учень був під особливою опікою Ломницького в школі і поза нею. Дуже його тішило, коли цей учень барвисто й широко описував ловлю риби вудкою ввечері на Пруті. Цей опис Ломницький опублікував у якомусь природничому журнальчику у Львові, і ми разом це читали. Цього учня він брав із собою на екскурсії та наукові експедиції, на які його висилали з Краківського університету мистецтв. Спільно зі своєю дружиною Ломницький збирав у себе вдома учнів, що виявляли запал, природничий талант, потяг до науки та спостережливість.

Довго затримується пам'ять на професорові німецької мови Юліанові Котецькому. Спогади про обов'язкових професорів затримуються в пам'яті довше, ніж в інших професіях, заслужений педагог живе у пам'яті тридцять поколінь, які він виховував. Дуже працьовитий, дуже старанний, він заклав фундамент під пізніші знання усної та письмової німецької мови. На уроці не користувався польською мовою, тільки говорив добірною німецькою. Енциклопедично освічений, підготований до кожного уроку, давав набагато ширші знання, ніж вимагалось, учив, щоб навчити. Пояснював кожне важливіше слово за походженням і функціональним значенням, через порівняння вів до його властивого значення. Розповідав про все: римський театр, стоїцизм, критику, санскрит, ораторське мистецтво... Розповідаючи про правила наголосу в німецьких словах, порівнював їх з іншими мовами, які мають властивий їм наголос, наприклад у польській – парокситонон. Коли один з учнів на запитання, який є наголос у малоруській мові, відповів, що також парокситонон, учитель негайно навів приклади: наприклад, голова, город.

Тривалу пам'ять після себе залишив Петро Парилік, професор польської мови, великий шанувальник Міцкевича, що заснував його щорічні ювілейні святкування і розпочинав їх вступним словом. Один із засновників бурси імені Крашевського, прихильний до студентів, позичав їм польські книжки з учительської бібліотеки та давав уроки (приватні. – Перекл.). Він був добрий промовець, пам'ятною була його доповідь з нагоди ювілею Крашевського. Добре викладав, писав гарною, добірною польською мовою. Як людина був чистий, мов сльоза.

Тогочасна польська література – це Міцкевич, Крашевський, Чайковський, Ходжко і Коженювський. Нині зовсім забутий Дзержковський був ще в моді, особливо на селі. Любовної літератури не знали.

Великий страх наводив ксьондз Домбровський, з 1870 року вчитель римокатолицької релігії. Багато вчив, питав партіями, уроки урізноманітнював жартами, яких мав невичерпний запас. Наприклад, розповідав про пароху, який вірив у привиди, про стару беззубу бабу, яка переслідувала священика страхом, що вона, незважаючи на постійні сповіді, потрапить до пекла, де є плач і скрегіт зубів, і як священик розвіяв її страхи, зауваживши: «Бачиш, жінко, у пеклі хоч є плач і скрегіт зубів, ти пекла не повинна боятись, бо ти зубів не маєш».

Великою симпатією серед тогочасної молоді тішився учитель руської (української. – Перекл.)

мови Євген Желехівський, про якого можна сказати, що з неформальних уламків тесав блоки під будівлю народного дому. Тогочасна малоруська молодь не знала про свою національність, хиталася між москалем і козаком, проходила політичну ферментацію, шукала ідеалів у своїй минулій історії і не знаходила. Жоден з гетьманів України у своїй діях і житті не відповідав тій історичній ролі, яку повинен був виконати. Росія для старшого і молодшого поколінь здавалась неймовірно чарівною. Після затоптання Польщі вона стала на вершині своєї могутності, панславизм мав великий вплив на галицькі відносини. У 1874 році кільканадцять молодих людей зі старших класів пішли вчитися на священиків до Холма. Це був так званий тип «колебаючого русина», котрий не знав своїх намірів, прангень, мети, амбіцій. У розмовній мові він вживав слова церковні, російські, польські; говорив «в пользу», що означало на користь, «отвіт» – відповідь, «обстоятельство» – обставина, «состояніє» – стан, «болізнъ» – хвороба, «колибель» – колиска, «штука» – жарт, «убежденіє» – переконання і т. д. В історичному та культурному питанні він знаходив зв'язки тільки з російською ідеєю. При такому стані й непевності малоруської інтелігенції учитель мав важке, але благородне завдання виправляти помилки і дуже впливав на формування думок молодшого покоління. Вся тогочасна малоруська література могла вміститися у невеликій торбі. Желехівський своєму завданню відповідав повністю. З великою терпеливістю, надзвичайним розумінням та небувалою жертівністю він виправляв мовні помилки, наголошував на рідних своїх першоджерелах, на літературній окремішності. Завжди знаходив необхідні слова, а сердечна атмосфера, яку він прививав, і тепло, яке було з його науки, відбивалися на всьому класі і більше робили, ніж читання літературних творів. Скромні вірші Шашкевича підкріплювались такими коментарями, що набирали сили і життя. Порівняннями та цитатами подібних творів в інших літературах він урізноманітнював свої уроки і підтримував постійну увагу. Його «Русько-

німецький словник» по сьогодні зберіг свою вартість і з-під критики (д-р Гануш у «Літературному огляді» за 1874 рік) вийшов переможцем.

Минули роки, не живуть уже вихователі. Останній з них о. Литвинович відійшов на Божий Суд у 1925 році. Вихованці 70-х років теж уже в кінці своєї дороги. Із сьогоднішня можна оглянути терени змагань, праці і справ, здобутків і втрат, безсторонньо оцінити систему виховання. Виховна сила держави у найширшому значенні цього слова величезна, магічна, зла і добра, творча і руйнівна, здатна переробити, переформувати, змінити характер, розум, вади або чесноти народу. Так пруська адміністрація за сотні літ зовсім змінила душу поляка, зуміла створити окрему від інших особистість, але позитивну і здорову. Велика війна затримала на час асиміляційний процес. Під російською окупацією виховався незрозумілий, нездоровий тип поляка, корумпованого елементами Сходу, суспільним нігілізмом, фаталізмом, сектанством і т. д., під австрійською – тип розгублений, постійно заклопотаний матеріальними труднощами, просякнутий сервілізмом (раболіпство, прислужництво. – Перекл.), який не доріс до сучасних вимог, що стоять перед ним.

Перед такими трьома дивними типами польська педагогіка стала як перед сфінксом, не відаючи, звідки вони з'явилися. Вона не уявляла, щоб уряди могли мати таку владу над людьми і народами і що наш народ так швидко сприйме і поглине чужі елементи і чужий дух. Наша педагогіка ще не оцінила і не вписала до підручників здобутки і вказівки, отримані з неволі, щоб викоринити племінні вади. Вона навіть псує те, що чужа рука мимоволі зробила доброго.

На світанку великої ери, після відкриття Америки та величезних просторів на Сході і Півдні, після відкриття духовних скарбів стародавнього світу поет і гуманіст Ульріх фон Гуттен вигукнув: «О віку, віку, яке то блаженство жити в тобі!»

Не знаю, коли і якими словами привітають наші правителі – вихователі народу ранок шкільництва у воскреслій Польщі.

Ігнатій Дашинський

Фрагменти зі спогадів 1878–1882 років

Після смерті батька мама з молодшими дітьми, тобто Феліксом, Софією і мною, переїхала до Станиславова, де невдовзі я записався до гімназії. Брат Фелікс вчився в реальній школі. Наше життя було дуже скромне і працювате. Не було засобів для навчання дітей, тому вже з першого класу я почав давати уроки товаришам. Разом з братом ми були найкращими учнями в школі. Тільки цьому завдячую, що вчителі дивилися крізь пальці на повну відсутність у мене підручників. Протягом майже п'яти років гімназійного навчання я не мав жодних підручників і вчився у своїх учнів, бо мав по три-чотири приватні уроки. Я був гордий з цієї

праці, бо повністю одягався за власні гроші, а часом міг трохи допомогти і своїй мамі.

Вже в перших класах гімназії під впливом свого брата я став палким польським патріотом. Разом з ним умів співати майже всі повстанські пісні з 1831 та 1863 років, читав книжки з історії Польщі і виробляв собі не так судження, як симпатії та антипатії до окремих осіб з тієї історії. Та незабаром мав надійти переломний час, який штовхнув мене і брата на такі віддалені шляхи, про які я до тих пір ніколи не думав...

Трапилося це у четвертому класі, коли в чотирнадцять років я почав першу боротьбу за свої

переконав. У Станиславові була гарна традиція, коли на Задушки (Поминальний день, 1 листопада. – Перекл.) польська шкільна молодь прикрашала могилу поета-повстанця Маврикія Гославського, який тут помер у в'язниці. Щороку збиралася молодь, співала патріотичні пісні: «Боже, що Польщу...», «З димом пожеж» і т. п. Звичайно, на цвинтарі роздавали якийсь вірш, з цієї нагоди написаний учнем гімназії або реальної школи.

У 1880 році такого надгробного вірша написав мій брат Фелікс. Це був час, коли династія (Габсбургів. – Перекл.) шукала згоди з галицькою шляхтою і взагалі з угодовською публічною думкою краю. Цісар обіцяв відбудувати Вавель (резиденція польських королів у Кракові. – Перекл.) і готувався до відвідин Галичини. Для нашого молодіжного гуртка все це було болючим ударом. Адже ми були найкрайнішими бунтарями і постійно мріяли про боротьбу зі зброєю в руках проти всіх загарбників польських земель. Я взявся надрукувати вірш на гектографі і розкидати серед людей на цвинтарі. І справді мені вдалося декілька сотень примірників роздати серед молоді, яка співала перед гробівцем Гославського пізнього листопадового вечора. Після цього, гордий зі зробленої справи, я пішов додому.

Третього дня в обидвох школах настав переполох. Шукали автора та його помічників. Фелікса заарештували за образу маєстату, мені директор наказав тимчасово залишити школу. Як співинуватець я був притягнений до суду.

Дома запанував страшний розпач. Мама заливалася сльозами на згадку, що її сини, якими вона так гордилася, перебувають під судовим слідством. Тисячі докорів упали на мене в той час, коли Фелікс сидів у Станиславівській в'язниці. Але ми обидва з наймолодших літ були такими гордими і самостійними хлопцями, що навіть на хвилину не зігнулися. У численних суперечках з мамою ми мали можливість їй сказати, що не вчимося «для хліба», як хотіла сліпо любляча нас мама, але для науки і для того, щоб колись могли боротися за наші ідеали. Те, що все місто, повне чиновницьких родин, оголосило нас обох найшкідливішими особами під сонцем, що сторонилося від нас і показувало пальцями для відстрашувальної перестороги, – нас абсолютно не обходило. Слідчим суддею був молодий урядовець п. С., пізніше високий чиновник у галицькому суді. Пам'ятаю, що якось вечором, допитуючи мене, він чемно пригостив мене цигаркою.

Нарешті ми з братом стали перед судом присяжних. На суді прокурор відмовився від звинувачення, може, відчував усю його смішність щодо мого віку. Оборонець брата п. Емінович вів судову розправу, не припиняючи нас відносно трибуналу. Озброєний цілою купою книжок, які дав йому Фелікс, він почав цитувати найсильніші місця проти Австрії та династії з творів Міцкевича, Е. Хаєцького та інших, дозволених в Австрії. Якщо це все можна було вільно читати молодим людям, то не можна їх карати за те, що вони цим гаряче переймалися і публічно виказали.

Лава присяжних одногolosно звільнила Фелікса, а потім усі присяжні підійшли до нас і

дуже сердечно вітали. Друзі з триумфом відвели нас додому, а мені дозволено було відвідувати гімназію.

Але цей перший виступ зовсім нас не «втихомирив». Це радше було першим переслідуванням, хрещенням бунтівників, нашим дороговказом на довгі, довгі роки...

Даремними були материнські сльози, повчання вчителів, відчуження від нас товаришів та всіх «порядних людей». Коли ми дізналися про те, що наш урядовий опікун п. д-р З., посол до сейму з Поділля, висловив листом нашій мамі своє обурення з нашого приводу, ми вирішили з ним при зустрічі не вітатися. Рано ми почали відчувати навколо себе вороже оточення, рано мусили навчитись терпіти і боротися...

...У той час ми вже мали патріотичний гурток, в якому об'єдналось кільканадцять молодих хлопців з усіх середніх шкіл Станиславова, отже і вчительської семінарії. Гурток був під великим впливом родини Д., друзів Тов'янського і Міцкевича. Тоді 1848 рік більше впливав на нас, ніж 1863-й, хоч не бракувало і безпосередніх впливів. У Станиславові осіло декілька інтелегентних емігрантських родин, які після поразки 1863 року втекли до Галичини. Приїхав сюди й Агатон Гіллер, який, однак, ніяк на нас не вплинув.

Ми збирались за містом у будинку панства Д. або на прогулянках над річку Бистрицею. Сховані у прибережних лозах, ми утворювали коло, в якому читали книжки, часто заборонені. Вперто фехтували палашами, карабінами, піками, із запалом займалися гімнастиком, плавали, марширували, постійно маючи на думці, що колись у майбутньому це мусить пригодитися.

На прогулянках ми заводили знайомства, які колись могли пригодитися... Атмосфера, в якій ми виростили, була лицарська, при чому ми не занедбували польську літературу і читали великих польських поетів з глибокою побожністю. На школу ми дивились як на інститут, що виховував жалюгідних прислужників.

...Глибоке враження на нас зробила смерть царя Олександра II 11 березня 1881 року. Як тільки звістка про це дійшла до Станиславова, брат пастеллю намалював декілька великих малюнків, унизу написав відповідний радісний віршик, і вночі їх порозклеювано на головних будинках міста, де вранці народ їх оглядав. Для нас це був один з найрадісніших днів, ми з напруженою цікавістю

Ювілейна гімназійна медаль

читали про всі подробиці так вдало виконаного замаху і то поляком Ігнатієм Гриневицьким.

Особливу антипатією ми оточували бронзовий пам'ятник Францу I, який стояв перед гімназією. Ми вважали його за тирана, а його міністра Меттерніха – за втілення чорта на землі. Тож однієї ночі ми прикрасили пам'ятник по-своєму... Вранці юрма гімназійної молоді, поспішаючи до школи, побачила дивний пам'ятник: з голови звисав довгий метровий шлик, зроблений з ногами кальсонів одного з членів гуртка. Що вибрано не найчистіші, легко можна було здогадатись... Обличчя і груди були замазані підозрілою жовто-коричневою фарбою, скіпетр теж. Учителі швидко відігнали молодь від цього дивного видовища, а гімназійний сторож з поліцаями мали досить роботи, змиваючи на драбинах теплою водою фарбу та здимаючи з корони той шлик, що закінчувався великим бур'яном. Цю справу ніколи не розкрили.

Невдовзі відбулася дивна зміна у нашому гуртку. Ми заприязнилися з українцями. Це були молоді люди, які співали чудові українські пісні і походили із селянських або священичих родин. Певного дня відбулося урочисте братання двох народів. Мене як наймолодшого послали до міста за хлібом. Але не для того, щоб товариство мало що їсти. Цей хліб служив для церемонії братського ламання його ніби облатки. Ми всі ділилися хлібом, обнімалися, цілувались, потім русини заспівали, але так, що «душа виростала».

Ідейною базою цього зв'язку було слов'янство чи радше наші дивні ідеї про старослов'янську народну спільноту. Із запалом кинулися ми до вивчення слов'янства, описів слов'янських народів. Причому росіян ми вважали за надто змішаних з монголами, тож вони власне не мали права належати до прекрасної слов'янської родини...

Ми не терпіли німців, натомість із симпатією ставилися до кельтів. А ще мали цілу систему оцінювання різних народів. Любили індусів, жителів Кавказу, албанців, басків та південних слов'ян. Слов'янське населення мало відродити весь світ і дати йому справжнє братерство. Про соціалізм ми мали неясне, туманне та фальшиве поняття.

Не підлягає сумніву, що наші «слов'янські» мрії були глибоким протестом проти російсько-німецького гніту, в якому жила Польща, і одночасно ніби суроґатом соціалізму. Не могли ми спокійно переносити галицьку бідність, яка створювала жахливе моральне і фізичне звиродніння у доступному для нас оточенні. Наші молоді душі втікали від цієї жахливої галицької дійсності у країну утопії, і тільки соціалізм дав нам пізніше способи конкретної боротьби з цією дійсністю.

Але повернімося до нашої змови. Брат мій написав правила нашого таємного зв'язку з русинами. Темного вечора ми всі пішли за місто і, сховані у підземеллях старої цегельні, вислухали урочисту присягу та основні правила, які з тих пір мали нас зобов'язувати. Для бідних членів

нашого гуртка ми винайняли на передмісті дві кімнати, а мене обрано касиром. Часто ми збиралися за містом у панства Д., щоб читати, розмовляти і співати при чаюванні. Найбільшим нашим прагненням було працювати серед селян. У цьому нам мали допомагати вихованці вчительської семінарії, як тільки вони займуть посади на селі. Гурток складався з понад тридцяти членів.

У цей час у гімназії я розпочав свою першу «агітаційну» діяльність, яка закінчилася дуже сумно. Був я у п'ятому класі, мені виповнялося 15 років, але вже тоді я читав досить багато. Під час десятихвилинної перерви я виходив на кафедру і розповідав товаришам про революцію 1848 року. Між іншим розказував про втечу австрійського двору з Відня, про студентський легіон, про генерала Бема і т. п. Мені навіть на думку не спало, що товариш, який тут же сидів біля мене, старанно запам'ятовував усі мої лекції, щоб потім розповісти про них у канцелярії директора...

У школах ще були т. зв. «льокації» (помешкання, квартири (польс.), тут – парти, за якими сиділи учні за рівнем успішності. – Перекл.), тобто ряд парт, який починався від першого учня «відмінника», або «преміанта» (першого (лат.). – Перекл.), і закінчувався на останній «ослячий» лавці, де часто сиділи найкращі дворічники в школі. Тож цей товариш, донощик на прізвище Кляппер, старший від мене і надзвичайно стараний (у навчанні. – Перекл.), не міг мене «перемогти», не міг добитися «першого» місця. Це змагання так йому докучало, що він місяцями до мене не говорив, хоч сидів поряд. Урешті не витримав і пішов до директора... На цьому сумному прикладі я пізнав, до чого доводить бездумна шкільна система «льокацій», на щастя, пізніше ліквідована.

У кабінеті директора, людини похмурої та чиновницької, почався судний день. Мене раз по раз викликали для пояснень, аж поки приїхав шеф шкільного бюро п. Бодяковський, і мене ще раз викликали.

Ніколи не забуду однієї репліки, яку цей високий урядовець кинув директорові: «У Тернополі, – сказав, – молодь п'є і грає в карти, але я надаю перевагу їй перед станіславівською, яка політикує».

Що я не дуже засумував, почувши такий висновок з уст старої людини, легко можна зрозуміти. Забігаючи наперед, слід сказати, що невдовзі і тернопільська молодь «заразилась» революційними ідеями, що викликало сенсацію в урядових колах.

Вся ця історія закінчилася виключенням мене зі Станіславівської гімназії. Що мене не виключено з усіх шкіл, я, мабуть, повинен завдячувати дуже активному захисту мене всією гімназією. Зрештою, вийшло на одне, бо жоден директор не хотів мене приймати до школи.

На цьому місці мушу висловити свою найщирішу подяку австрійській шкільній владі за

виключення мене з гімназії у 1882 році. Таким способом я врятував чотири роки життя, навчився дуже багато, прочитав у десять разів більше наукових праць, ніж міг би прочитати у школі.

Але пора повернутися до нашого конспіративного гуртка. І тут невдовзі мав упасти удар з боку влади. Певного ранку заарештовано декілька членів гуртка під закидом належності до таємного товариства. Це звинувачення мало відіграти проти нас важливу роль, поки близько 1891 року ми викинули його на смітник після довгого процесу в Кракові. Знехтували ми ним через те, що почали вести явну роботу і навчилися користуватися з права коаліції.

Але поки до цього дійшло, наші друзі мусили сидіти у в'язниці. Найбільше отримав мій брат – аж шість тижнів. Обурливим було те, що наших товаришів, сільських учителів, доставляли до суду в Станиславові в кайданах.

З тих часів бере початок моя ненависть до всяких поліційних та жандармських переслідувань

і, крім того, на жаль, ще так легкого позбавлення особистої свободи бідних людей через будь-яку дрібничку.

Поки я залишив Станиславів, у нашому гуртку відбулися великі зміни. Коли вся система первісного слов'янського комунізму була вже опрацьована у нашому гуртку, ми вислали у світ наших емісарів, які мали за мету заітувати найвидатніших соціалістів і привернути їх до нашої програми. Мій брат поїхав до Кракова, другий Д. – до Львова. Після декількох місяців обидва емісари з'їхалися до Станиславова. Із собою вони привезли скриню соціалістичних брошур та книжок... Привезли також ноти й слова бойової пісні «Червоний прапор», яку ми негайно вивчили.

У колишньому збірному місці за містом зібрався наш гурток і роздано для вивчення літературу. Коли через певний час наш гурток зібрався знову, виявилось, що всі згідні з ідеями соціалізму за винятком двох, які вийшли з гуртка.

Євген Барвінський

Зі шкільних споминів 1883–1889 років

Шкільні роки, проведені у Станиславівській гімназії, зовсім не відносяться до моїх найкращих спогадів. Я належав до найкращих учнів і не мав на сумлінні жодних проступків, тобто у мене не було великих прикростей. Однак я згадую ті роки як важкий кошмар, начебто вони проведені у в'язниці.

Вже самий вигляд гімназії наповнював малого хлопця страхом. Стара похмура монастирська будівля з потворними грубими стінами, малими віконцями і темними сходами переповнювала дитячу душу якимось страхом. Дивно гармоніювала з тим похмурим настроєм атмосфера, яка оточувала весь учительський колектив на чолі з директором Керек'яртом, не меншим пострахом для вчителів, ніж для учнів. Дивним збігом обставин зібрався там гармонійний колектив професорів-диваків, мізантропів, неприступних, примітивних і брутальних. Нині вони вже давно у могилі, це я добре розумію, але знаю, що найвище шкільне начальство заповнювало навчальний заклад різного ґатунку штрафниками, вважаючи його за певного роду виправну колонію, бо директор мав славу «залізної руки».

Згадую я дивно суворого і брутального професора, який викладав математику, чиї надмірні капризні вимоги поєднувалися з поведінкою, гідною приборкувача звірів. Нині, маючи можливість заглянути в документи, я знаю, що вища влада постійно вважала його за одного з найгірших суплентів (заступник професора. – Перекл.) і знала про відсутність у нього педагогічного таланту. То чому ж протягом довгих років учні мали бути його жертвами?

Другий, що викладав німецьку, закидав учнів потоком прізвиськ і взагалі поведився як несповна розуму. Тепер я знаю, що він був психічно хворий, від чого й помер. Та, незважаючи на те, що влада про це знала, цілі роки сотні станиславівських учнів мусили витримувати чудасії «Кецера».

«Залізний директор», холодний і неприступний, був прекрасним учителем. Урок математики просто якимось дивом сам влазив до навіть найтупішої голови. Але як педагог він дотримувався теорії якнайбільшої суворості, і потурань від нього даремно було чекати. Досить згадати, що коли на перерві він виходив у двір перед гімназією, де гралася молодь, ігри стихали, бо за дуже рухливі забави можна було дістати кілька годин карцеру.

Та ще більшим пострахом, ніж для учнів, був він для професорів. Не тільки вічно переляканий неекзаменований суплент, але навіть старий посивілий професор тремтів зі страху, коли під час уроку на порозі класу з'являлася висока широкоплеча постать директора. Певним прикладом його світогляду і правил, що ними він керувався, буде епізод, який я беру з документів, що лежать переді мною. Читаючи їх, просто не хочеться вірити, що це діялося в кінці передостаннього десятиліття XIX століття, бо справді це можна було б перенести цілком у часи Франца I чи Фердинанда Матолка, званого Добрим.

Професор природничих наук Верхратський, хоч дивак і людина нетовариська, але прекрасний природознавець і непоганий учитель, розповідаючи на уроці про водорості та грибки,

згадав про деякі дивні вияви рослинного світу, які не раз давали привід до віри у надприродні сили. Так, наприклад: про манну небесну, якою жидали живилися в пустині і яка зовсім з неба не паде, але, несена у великій кількості вітром, засипає землю грубим шаром, або про т. зв. чудесний грибок (*prodigiosus*), який появляється на тілах, що мають крохмаль, і дуже подібний до крові, його поява на тілі у давні часи викликала переляк і переслідування невинних.

Про зміст цього уроку учні донесли отцеві катехиту Домбровському. Цей шановний, але грубо витесаний отець, не задумуючись над цією справою, повідомив про все директора, не додаючи зі свого боку жодних коментарів, ані також, що слід визнати, не займаючи позиції з оскарження професора. Але в очах директора урок професора Верхратського виріс до розмірів великого злочину. Слід додати, що між учителем природознавства та директором, обома русинами, вже давно існувало протистояння. Змушений до пояснення суворим листом, в якому директор зазначав, що «невиважене притягнення релігійних справ до викладання світських предметів приносить шкоду релігії, а в недозрілої молоді виховує безбожництво та недовіру до катехита», бідний природник представив дійсну справу в змістовному і розумному поясненні, вказуючи, що пояснював явища природи повністю відповідно до підручника, які представлені там, а ще ширше в інших підручниках, використовуваних у німецьких школах. Навіть на думку йому не прийшло піддавати сумніву науку релігії про чудеса. Але це тлумачення ні на що не здалося. На скликаній з цього приводу конференції директор навіть не дав професорові слова сказати на свій захист, а у звіті, висланому до шкільної ради, зазначив, що професора слід попередити про невідповідність його методів навчання і про обов'язок тісної співпраці для спільної мети, тобто

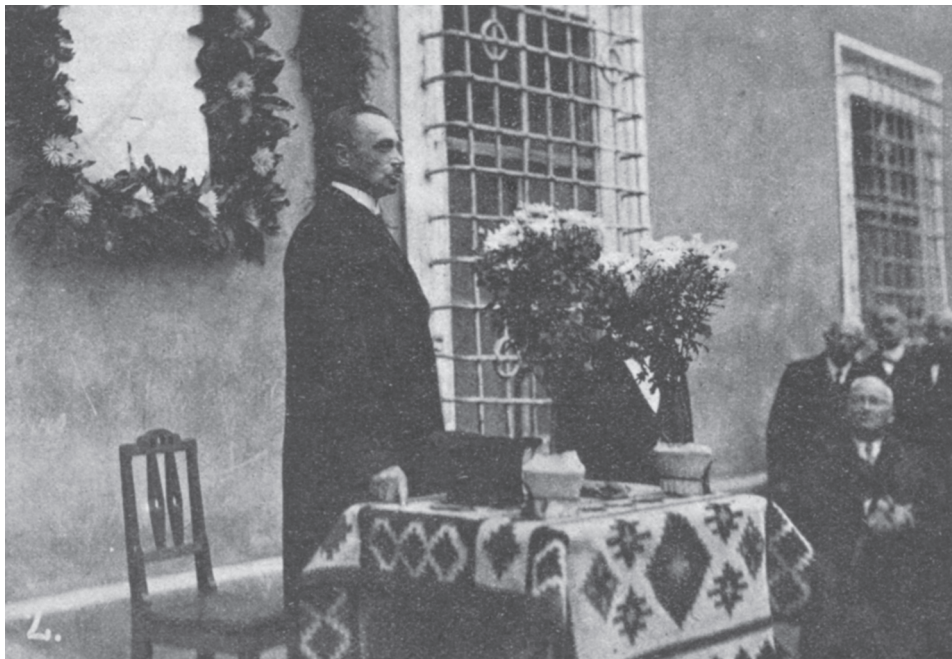
релігійно-морального виховання молоді. Крім того, додав, що в новому виданні підручника Ростафінського слід сумнівні розділи опустити і взагалі всю програму ботаніки зменшити до двох годин на тиждень.

Здавалося б, що найвища шкільна влада, вільна від упереджень, прочитавши розумне і спокійне пояснення професора, хоч трохи стане на його захист і пояснить директорові, що зовсім інша справа релігія, а інша – наука про природу, яка розвіює забобони і у природний спосіб пояснює те, що у віки темряви вважалося надприродним явищем, і що справжня наука не зменшує віри, але спричиняється до її ґрунтовності.

Рішення шкільної ради було капітальне. Референтом цієї справи був інспектор Людомил Герман, уже покійний, знаний у літературних колах і відомий зі своїх ліберальних поглядів, у той час ще молода людина. Але справджується прислів'я, яке каже, що *senatores boni viri* (сенатори – досконалі отруйники (лат.) – Пекрекл.), але про сенат якомсь менш похвально там висловлюється. Тому й рішення, здається, більше відповідало настроєві цілого колективу, ніж можна було сподіватися від референта. Рішення звертає увагу членів колективу на необхідність спільної праці над релігійним і моральним вихованням молоді: «ця спільна мета повинна схилити всіх членів колективу, підтримати зусилля отців катехитів і зі свого боку уникати всього, що могло б якимось способом ослабити або викривити основи віри у молоді». І більше ні слова.

Слід додати, що саме в той час кримінальний суд мусив зайнятися широко розгалуженою атеїстичною пропаґандою, яка здавна розповсюджувалася серед учнів цього навчального закладу. Але про неї директор не знав нічого. Дізнався він про це тільки від компетентної особи – прокурора.

Переклад Юрія Угорчака

Відкриття пам'ятної дошки, встановленої на приміщенні гімназії в честь її ювілею. 1928 р.

Промову має Станіславський воевода Олександр Моравський

Музей Миколи Угриня-Безгрішного в Рогатині

Життя в боротьбі

Талановитий український громадсько-політичний діяч, письменник, відомий під псевдонімом Микола Угрин-Безгрішний (справжнє Микола Іванович Угрин) народився в с. Кутятичах (тепер Польща) 18 грудня 1883 року. Батько його – Іван Угрин, мати – Розалія Коцьолок. Проте парох с. Комарничі під час хрещення в метричній книзі записав латиною замість Угрин – Венгжин. Отож тривалий час його прізвище в офіційних документах фігурувало як Венгжин, лише в зрілому віці йому вдалося повернути своє справжнє прізвище.

Початкову освіту та п'ять класів гімназії М. Угрин-Безгрішний закінчив у Перемишлі, шостий клас – у Сяноці, а восьмий клас – у Тернопільській гімназії (1907 р.).

Навчався на філософському факультеті Львівського та Чернівецького університетів. У 1911 році Угрин-Безгрішний переїжджає до Рогатина. Тут працює учителем Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого. Відповідно до метричних записів, що зберігаються в Рогатинському відділі реєстрації актів цивільного стану, Микола Угрин-Безгрішний одружився в 1912 р. з Павлиною Єднакою із родини Скроцьких. І від цього часу його життя пов'язується з містом Рогатином.

Літературна діяльність М. Угриня-Безгрішного починається ще з учнівської лавки. Навчаючись у

п'ятому класі в Перемишлі, він публікує декілька нарисів у львівському «Літературно-науковому віснику». Видає свою невеличку збірку віршів під назвою «Перші проби». Навчаючись у Тернополі, організовує видання учнівського журналу «Ідея». Будучи студентом Львівського університету, редагує літературно-науковий журнал «Бджола», а згодом журнал «Будучність». До початку Першої світової війни багато подорожує на Велику Україну, знайомиться з письменниками та відомими громадськими діячами, серед яких: Сергій Єфремов, Олена Пчілка, Ганна Барвінок, Микола Вороний, Христина Алчевська, Олександр Олесь, Гнат Хоткевич, Михайло Коцюбинський. Дружні стосунки встановлює із Симоном Петлюрою, Агатангелом Кримським, Іваном Нечуєм-Левицьким.

У Києві допомагає в організації редакції журналу «Українська хата».

Микола Угрин-Безгрішний серед викладачів Рогатинської гімназії (стоїть третій зліва)

У Чернівцях М. Угрин-Безгрішний налагоджує щирі взаємини з Ольгою Кобилянською, Остапом Луцьким, Сильвестром Яричевським. Там же він допомагає у виданні першої поетичної збірки Ірмі Остапівні (О. Дучимінська), а також у виданні оповідань Ганни Барвінок (дружина Пантелеймона Куліша) під назвою «Майорівка».

З початком Першої світової війни дещо перериваються ці контакти, а в 1914 році М. Угрин-Безгрішний вступає добровільно до легіону Українських січових стрільців (УСС). Отримує доручення щодо залучення в УСС добровольців з Рогатинщини. Стає командантом УСС. Вишколених добровольців з Рогатина перевозить до Стрия, де їх розформовують по різних куренях, а сам він переїжджає до Праги.

У Празі при військовій управі за ініціативи М. Угрин-Безгрішного створюється спеціальний освітньо-музейний відділ під назвою Пресова квартира УСС. Згодом переїжджає в Карпати, отримує звання підхорунжого й активно працює разом із Теофілом Меленюю та Осипом Назаруком у Пресовій квартирі. У Пресовій квартирі УСС очолена М. Угрином-Безгрішним команда організує січовий духовий оркестр під керівництвом Михайла Гайворонського, хор під керівництвом курінного отамана Михайла Волошина. При Пресовій квартирі організують курси для неписьменних, етапну гімназію, читальню з бібліотекою і фотомайстерню. Там же М. Угрин-Безгрішний організує видання гумористично-сатирично журналу УСС «Самоохотник» (1915 р.), а також журнали «Червона калина», «УСУСУ», «Будучина», «Самопал», «Бомба».

У 1918 році М. Угрин-Безгрішний за наказом полк. Євгена Коновальця деякий час працює у

Київському корпусі УСС. Бере участь у воєнних діях проти більшовиків на теренах Східної України у складі Шостої стрілецької дивізії, якою керував генерал Безручка.

Після відступу на Ковельщину доля закидає його на Збручанський фронт.

Нетривалий час М. Угрин-Безгрішний займає посаду українського консула при Польським уряді в Станіславі, згодом працює викладачем української мови в юнацькій школі Кам'янець-Подільського, та згодом потрапляє до польського полону, з якого йому вдасться втекти.

Після втечі переходить Збруч і щасливо разом із січовим стрільцем Петром Ляшуком добирається до Рогатина.

У Рогатині повертається працювати до гімназії, бере активну участь у роботі багатьох громадських організацій, стає повітовим провідником УВО (Українська військова організація).

Разом з Антоном Лотоцьким видає граматику української мови для гімназії та шкіл, організує в Рогатині літературне видавництво «Журавлі». Разом із А. Лотоцьким і художником Юліаном Панькевичем видає часопис «Рогатинець». Редагує гумористично-сатиричний журнал «Око», співпрацює з журналами «Світ дитини» і «Рідна школа».

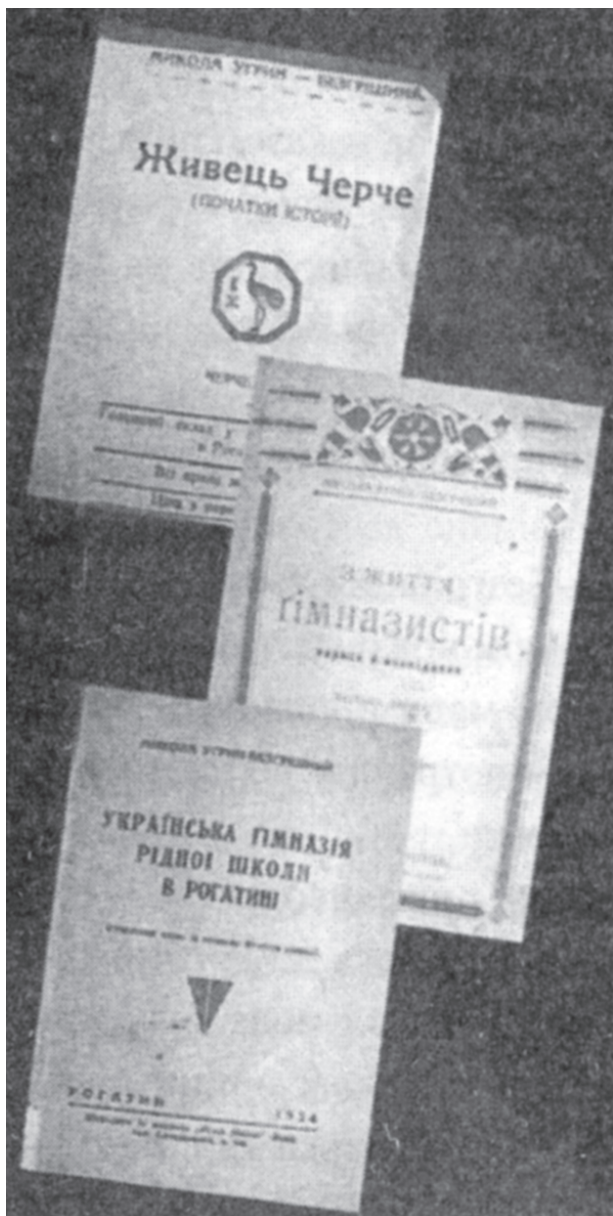
Видає в Рогатині драми «Софія Галечко», «Лицарі залізної остроги» та ряд історико-краєзнавчих нарисів, серед яких: «Українська гімназія рідної школи в Рогатині», «Живець Черче», «Нарис історії Українських Січових Стрільців», «Етапна гімназія».

Друкує ряд поетичних творів, які відзначаються національно-патріотичним спрямуванням, закликами до боротьби за національне відродження краю.

Колишні випускники Рогатинської гімназії зазначають, що він був не лише талановитим організатором та патріотом, але й видатним педагогом. «Книжку – на село! Село – це наша надія, в селі здоровіш матеріал, із села вийдуть завзяті і щирі борці за визволення України. Йдіть в село з книжкою під пахвою, а з булавою в руці! Розганяйте темряву, готуйтеся до великого чину!» – закликав М. Угрин-Безгрішний рогатинських гімназистів.

(І. Магмет. «Спогади», Рогатинська земля. Нью-Йорк – Торонто. т. I. ст. 682)

Викладав М. Угрин-Безгрішний у гімназії українську мову і літературу. Своїм викладом він захоплював учнів, вільно по пам'яті з великою точністю він цитував твори українських письменників, часто читав свої власні вірші. Заохочував гімназистів до творчості. Під його впливом вдалися до поезії Розалія Коритко, Павлина Бережанська, Леонід Малик, Іван Бойкевич та ряд інших гімназистів.

У гімназії він створює драматичний гурток, в якому і сам виступає поряд з учнями. Організовує ряд мандрівок рідним краєм для гімназистів, щоб вивчити історію та етнографію. Захоплюється репортажною фотографією. Сьогодні його світлини мають вагомий історичну цін-

ність, публікуються в багатьох друкованих виданнях. Його ім'я ми можемо зустріти серед перших майстрів фотомистецтва України.

У 1941 році Микола Угрин-Безгрішний редагує газету повітової управи «Рогатинське слово». За його ініціативи створюється об'єднання початківців: літераторів, журналістів і митців усіх жанрів «Рогатинська муза». Членами цієї громадської організації були художники Юліан Панькевич, Юліан Крайківський, Роман Грицай та вищезгадані молоді поети. Установчі збори цього об'єднання відбулися 18 жовтня 1941 року. В той же період він сприяє створенню в Рогатині філіалу дитячої музичної школи ім. М. Лисенка, відкриття якої відбулося 1 листопада 1941 року.

У 1943 році М. Угрин-Безгрішний іде добровольцем до лав Першої української дивізії УНА. Закінчує в її рядах старшинські курси та отримує звання поручника. Працює в штабі дивізії, згодом у Військовій управі. Пише текст до гімну дивізії.

У післявоєнний період перебуває в багатьох таборах українських утікачів. Але і там доля складається так, що талановитий письменник, громадський діяч видає українські журнали – «Обрій», «Грім», публікує ряд своїх поетичних творів.

Згодом разом з дружиною перебирається до м. Ной-Ульма (Німеччина). В 1953-1954 роках там видає ювілейне число «Вісника Пресової Квартири УСС».

Відомо, що свої літературні твори М. Угрин публікував під псевдонімами: Козак Нитка, Микола Степовенко, Микола Чорнило, Тарас Вірний, Микола Венгжин, Микола Угрин-Безгрішний, МУ БАЛ (спільно з А. Лотоцьким).

У корпусі Українських січових стрільців М. Угрин-Безгрішний отримує титул «Князь УСУСУ», його нагороджують військовою відзнакою УСС – «Галицьким хрестом» (1928 р.), орденом-хрестом Симона Петлюри (1932 р.) та пам'ятною ветеранською нагородою визвольних змагань – «Українським комбатанським хрестом» (1940 р.).

Залишив цей чарівний світ Микола Угрин-Безгрішний на 76-му році свого життя – 19 січня 1960-го. Прах його покоїться в Німеччині у місті Ной-Ульмі.

Будинок

Миколи Угрин-Безгрішого

Будинок М. Угрин-Безгрішого збудований на початку двадцятого сторіччя. Конструктивно це була хата на дерев'яних стовпах з ригелями, закладеними глиняними вальками, і перекрита гонтовим гостроверхим шатровим дахом, який у 30-х роках минулого століття замінили оцинкованим металом.

У грудні 1990 року з ініціативи голови міської ради, який у цей же час був головою рогатинського громадсько-культурного товариства «Дзвін» та депутатом обласної ради першого демократичного скликання, Олега Бойкевича порушено питання про реставрацію будівлі та створення в ній літературно-мистецького музею, оскільки в домі М. Угрин часто бували Богдан та Левко Лепкі, Антін Лотоцький, Ольга Дучимінська, Юліан Панькевич, переховувалися від переслідувань Осип Турянський та інші митці і громадські діячі нашого краю.

Проте наш архітектор Ю. Курець визначив, що ця будівля не підлягає реставрації, і запропонував перебудувати її із збереженням планування. За сприянням місцевих органів влади провели відповідні будівельні роботи і в 2004 році в цій садибі відкрили меморіальний музей.

У садибі-музеї відвідувачі можуть ознайомитися з літературно-мистецьким життям Опілля, оглянути археологічні, історичні та краєзнавчі матеріали. В його експозиції – твори видатних українських художників Юліана Панькевича та Володимира Баляса.

У музеї часто влаштовують виставки майстрів народного мистецтва, художників нашого краю.

Чимало праці у створення цього музею вклали працівники районного відділу культури, який очолювала п. Ірина Кобута, представники місцевих осередків Союзу українок та «Просвіти».

Музей-садиба М. Угрин-Безгрішого діє як філіал Івано-Франківського обласного художнього музею.

Олесь Весняний

Земле моя

(3 думок поета)

Земле моя, осяяна сонцем, річками омита, напрочуд гарна ти. Ліси твої зелені, поля, твої родючі, річки твої повноводні і люди твої завзяті. Як же не любити тебе, земле, як же не любити твоїх людей?

Ночами не сплю – все думаю про тебе, земле, топтана татарськими навалами, грабована турецькими мусульманами, палена польськими шляхтичами, терзана московськими посіпаками... Щедро напоєна кров'ю ти, а з крові тієї виростали квіти, ліси високі і зелені, і річки сповнялись повноводно... На зло ворогам твоїм ти все пишніше квітла, земле моя, о земле українська велика!

І віками мордовано твоїх людей. Пригадую пісню собі – як татари осліпили Коваленка, що людям клепає серпи, щоб жали свою ниву, щоб жили щасливо... Зв'язали йому руки сирицею і очі випалили живицею. За віщо ж знущались над ним? І хто мені скаже? Згадую пісню про Байду Вишневецького – лицаря запорозького, засновника Січі. Яка ж була хоробра і багата натура. Не вабили його панські ласощі чужого краю. На зміїне нашіптування турецького султана:

– Сватай мою дочку –
Будеш паном на всю Україночку –
він гордо каже:
Твоя дочка поганая,
Твоя віра проклятая...

Його почепили на гак ребром... Тільки Байда не плаче, він просить лук у свого джури вірного:
А як стрілив – царя вцілив,
А царицю – в потилицю,
А їх доньку – в головоньку.

О, хоробра вдача і вірність своєму краю – великий приклад для нас! Тільки ж чому моє лице червоніє від сорому? Ой не всі були Байдами. На ласощі багато пливло, як риба на гачок з поживою...

Кидали убогий і терзаний край, ішли в пани до чужих і зневажали рідну землю, нарід свій рідний. Їх імена? Які ж вони були славні на чужих землях – московській і польській. Тільки вимовить їх я не можу, гірка образа душить моє горло... Тільки пісню пригадую, як стара мати попала у полон у турецький та ще й до рідної дочки, що збусурманилась... Ах, як дочка знущалась над рідною матір'ю. Чому ж воно так бувало, що ті, що зраджували свій рідний край, так ненавиділи його? Потім дочка пізнала у своїй рабині матір, перепрошує і просить, щоб залишилась в неї «панувати». Тільки мати не хоче бачити зрадниці-дочки, тільки вона не хоче

панувати в чужому краю, вона воліє вернутись, – хай її жде терниста дорога, – туди у рідний край –

На тихі води,
На ясні зорі,
У край веселий.

Та мати – найсвятіший наш образ. Мати – патріотка, для якої рідний край – все. Мати, що благословляє своїх синів на смерть і муки за кращу долю свого краю, мати, що сама приймає смерть за нього.

Цю пісню я шептав ночами в далекому Києві, вона в мені кріпила віру в свою націю, у свій нарід. А у вікно моє вривалась нахабна до потворності пісня: «Масква мая, самая любимая», а в очах моїх ставали сторінки книги, над якою схилились тисячі дитячих голів, їх очі читають, я знаю, про те, що цар Петро «Великий» – багато зробив користі для них – дітей мого народу! Чи можна було видумати щось нахабніше? Цар Петро, що знищив українську науку, мистецтво, знищив рештки української державності, – проголошувавсь добрим генієм для Українців! О нахабне лицемірство Москви! І далі в тій книжці плутано обривувано мудрого Мазепу, незабутнього вже тим, що він прагнув здобути самостійність України. О як хотілось москалям, щоб діти-українці не знали своєї історії, не мали почуття гордості за свою націю, любові до неї. І було багато большевиків-українців, що говорили тільки панською – російською мовою, віддавали своїх малят до російських шкіл, які в Україні з'являлись, як гриби після дощу, і ті діти виростали, не знаючи, хто вони і чий вони...

Мені жаль тих дітей: вони не знають найсвятішого почуття, почуття любові до своєї батьківщини. І багато з них навіть не знало, що треба боліти і тяжко журитися, коли в 1932 році застрілівся великий син України Микола Хвильовий, коли над Україною пройшла чорна чума большевицької реакції...

Тоді пригадувавсь мені Наливайко. Його спалили ляхи, але його ім'я лишилось жити, воно нагадувало про давні часи, коли українці вміли боротися за свій край, за свою волю. В моїх очах вставали образи Тараса Трясила, Богуна, Нечая, Гонти, Залізняка, Кармелюка – та й не перелічити їх. Яке їх життя було суворе, але вони мужньо боролися до кінця, не залишали боротьби і не боялися мук за рідний край, за долю свого народу. І взнав я навіки, що справжні Українці – не сентиментальні розчулені «нитики», а хоробрі вояки! Я навіки повірив у кращу долю свого краю. У велике призначення свого народу,

мужнього і твердого. Мабуть, у цьому переконались і «дикі гуни» із НКВД. Вони бачили перед собою людей, як з криці, що зносили мужню муки, але не зраджували своїх братів, своєї боротьби. Вони сміялись у вічі проклятим бандитам, коли палили їх тіло і виколували їм очі. І большевицькі кати придумали найстрашніші муки, яких не чув, не бачив світ. Але вони не спинили людей, для яких є одно на світі – Україна, вільна, велика Держава. Знищено багато таких людей, в століттях будуть розповідати як страшну казку про те, як люто їх знищено у Києві, у Львові і всюди, всюди, де тільки ступала большевицька нога.

Бурі великі і страшні вирували над нашим народом і землю нашою. Все пригинали до землі, заломлювали, навіть нищили. А коли на хвилю вони затихали, підносились нові парості, що виростали в могутні дуби. І знову приходили бурі. Так було віками. Та нарешті нам встає сонце – його проміння гріє уже наші душі. Я чую, як підіймаються нові парості, схилені віти, зростається заломане гілля, будуть знову дуби, які так розростуться, що ніяка буря їх не зломить, ніяка сила не зігне.

Народе мій, роз'єднаний віками і терзаний катами лютими, єднайся сьогодні в одну сім'ю, в одне могутнє тіло! Твоєю єдністю земля наша змогутніє!

(Див. «Самостійна Україна» (Станиславів). – Ч. 4. – 1941 р., 12 липня.

Моє серце

Моє серце так зроду не билось,
не лилися так вільно пісні...
Адже це, що я бачу, лиш снілось,
тільки снілось літами мені.
Я пригадую ночі безсонні
у благанні: Визвольнику, встань —
і веди нас на мури червоні,
у пожежі визвольних повстань!
Скільки раз я наган брав у руки
і набої сушив — та дарма.
Тільки серце стискалось від муки,
тільки пісня снувалась німа...
Мати тихо благала: мій сину,
що ти зробиш? – роз'єднані ми.
Як збудуєш Велику Україну,
коли розбрат такий між людьми,
як у тюрми все краще замкнуто...
І стискав я до болю наган.
О, ще прийде той час, коли люто
ми відплатим своїм ворогам!
Дні ішли багрянцеві від крові,
оповиті в жалобу, у сум...
Нам казали ж, що дні ті чудові...
і здавалось – казали на глум.
І у ночі не раз поглядав я,
мов той звір, на західні громи.
О, ударте! Хай згине безправ'я –
бо не в силі збороть його ми!

На Київ, братове!..

(алегорія)

Снілось мені... ах, чому лише снілось?
– що тяжко в боях ми втомились,
рани боліли, не зводились руки,
і тішився ворог, і крякали круки...
– Здавайтесь, – кричали, – все “дно ми
поборем!

Тоді не благайте – як візьмем на муки!..
(рани боліли, не зводились руки...)
– Невже ж свою землю ми осоромим? –
спитав нас отаман, здавалося ж – предки...
Й запахли нам битви далекі, –
і крикнули разом – аж ворог затрявся:
– Козацькі нащадки не вмюють здаваться!
І з новою силою стисли ми зброю
і стали із ворогом мужньо до бою. –
Криця ламалась, топились рушниці
і руки горіли, кривавились лица
і падали коні, і рвались ґранати,
і плутались в кишках скривавлені ноги...
Та ми не спинялись, не сміли спинятись,
бо ж встала над нами зоря перемоги!
– На Київ, на Київ йдемо ми, братове,
доволі рабами жить в рідному краї...
Витремо ж руки від чорної крові, –
сьогодні нас Київ стрічав!
А в Києві дзвони, немов ошалілі,
над Києвом радість пісні колисає
(доволі рабами жить в рідному краї!..
Отаман спинивсь. Огляда полки смілі. –
– Не дармо, хлоп'ята, хоробро ми бились, –
сьогодні нас Київ стрічає...
Так снілось мені... ах чому лише снілось?

Україні

Ще тоді, як блукаючи в полі,
знав на світі єдиний я біль –
біль ноги, як стернина уколе, –
Ти явилась мені серед піль. –
Така мужня в виборенні волі
і нещасна така сотні літ...
І відтоді не знаю я болю,
як за тебе, Україно, болить!
Ще тоді, як у тихім розвої
слухав матері ніжні пісні
і не знав я любові другої, –
як до матері – сина. Мені
Ти явилась, – як сон пречудовий,
оповита у сонце, блакить...
І відтоді не знаю любові,
як тебе, Україно, любить.

Ганна Марчук

Обсерватор селянського життя

Лесь Мартович є передусім прегарним обсерватором селянського життя, причому його новелі визначаються незвичним гумором... Його манера наскрізь оригінальна, легка і далека від будь-якого шаблону.

І. Франко

Лесь Мартович пройшов тяжкий, але чесний життєвий шлях. Він прийшов на світ 12 лютого 1871 року від дяді Семена Мартовича – сільського писаря і нени Олени Десятківської – простої селянки з Буковини.

Від маминих співанок, дєдиних розповідей, від сільських вуйків і вуйнів, що вмїли своє тяжке життя оповідати з властивим торговицьким жителям гумором, він узяв мову і властивий тільки йому стиль опису. В Торговиці підростав і став розуміти світ, людей, життя.

Семен Мартович мав 15 моргів поля, гарну хату, пасіку і сад. Все це здобуто тяжкою працею. Як згадує Василь Стефаник, Семен Мартович був «чоловік наскрізь розумний і чесний». «Старий Мартович змалку служив наймитом по господарях, сам серед злиднів навчився читати і писати. В тоті часи батько Мартовича був взором порядного, непідкупного громадянина, і його село Торговиця ніколи не голосувало на панів. Маєток у них був невеликий, коло п'ятнадцять моргів поля, сад і пасіка, і цей маєточок старий Мартович здобув своєю працею без нічиєї кривди».¹

Дєдя навчили його любити все, що гарне і добре, відгукуватися на чуже нещастя і чужу кривду, читати книжки. А ще хотїли дуже, щоб хлопчині не довелося переживати тверду мужицьку недолу, і послали вчитися.

Грамота допомогла Мартовичові-старшому піднятися на сходинку соціальної драбини – з наймита до писаря, стати «взором порядного, непідкупного громадянина», авторитетним серед односельців. Так, під його впливом торговицька громада не зраджувала своєї віри, не голосувала на виборах за панів, не «охрунювалася». Статки Мартовичів були невеликі. У сім'ї, крім Леся, було ще троє дочок: Марія, Вікторія, Людмила. Незважаючи на матеріальні труднощі, батько намагався дати єдиному синові добру освіту.

З 1882-го по 1890 р. Лесь Мартович вчився у Коломийській гімназії, де познайомився з Василем Стефаником. Разом вони вступили у таємний гурток, за що тяжко поплатились, оскільки їх виключили з гімназії. Разом із В. Стефаником вони організували читальні, виступали на селянських зборах, розповсюджували літературу, намагаючись якось розворушити селянство, втягти його в суспільне життя, зробити активною, дійовою силою в громадському житті. Паростки своєї праці вони побачили, коли серед

селян з'явилися оратори, промовці, які популярно і переконливо вводили у всенародний обіг радикальні гасла: загальне голосування, свободу друку, податкові та аграрні реформи.

Ще в Коломийській гімназії Лесь Мартович почав писати поезії. Сюжети для своїх творів брав із давньоруських пам'яток, опрацьовував також мотиви народних казок, біблійні легенди, типові випадки з життя односельців. Такі першоджерела давали молодому письменникові ґрунт для боротьби з дрібновласницькими інстинктами, віковою темрявою, ворожим ставленням неосвічених селян до всього нового, що приносять у село школа, читальня.

Лесеви Мартовичу було вісімнадцять років, коли в Чернівцях, у друкарні Г. Чоппа, коштом Василя Стефаника вийшло оповідання «Нечитальник». Прототипом головного персонажа оповідання Мартович обрав сусіда свого батька Семена Івана Гайдича, який часто засиджувався в корчмі, а коли стане війтом, – то грозився закрити сільську читальню.² Відзначений тонкою спостережливстю автора, актуальністю художньо осмислених проблем, громадянською сміливістю, цей літературний дебют засвідчив появу нового оригінального таланту. Відтепер і впродовж короткого стражденного життя письменник віддаватиме всі свої художньо-інтелектуальні сили на утвердження у світі добра і справедливості.

У 1882 році Лесь Мартович – учень польської Коломийської гімназії. «Мартович був надзвичайно здібний, – згадував В. Стефаник, – і дома ніколи не вчився (...) Через те товариші його шанували, а любили його за веселу вдачу й ще за ті дотепні оповідання, які він видумував. Лежить бувало на ліжку лицем до стіни і сам до себе сміється і аж потім оповідає».³ Він справді володів дивовижним талантом оповідача. Про неймовірні речі вмів говорити так природно, просто, достовірно-переконливо. Василь Стефаник з усіма подробицями згадував, як вони з Лесем Мартовичем поверталися з Русова до Коломиї. Віз їх старий чоловік на прізвище Проць. «Був вечір, і Мартович, як все, почав шукати теми до веселої розмови. Розказував Процеві, що мій батько, який цілком певно мав приятеля чорта, дав мені маленького чортика, щоби мені послуговував та помагав вчитися та вчителів обдурювати. Цілу дорогу Мартович дуже детально описував Процеві характер, натуру і заняття малого чортика через цілий день і ніч. Весело було з Мартовичем, як все, та так ми

під'їхали до Пруту вже начею, щоби переїхати брїд. Та тут Проць заявив нам рїшучо, що як ми оба перед ним не перехрестимося, і то три рази, то він не поїде в воду. Мартович ревів з радості, і ми мусили хреститися».

Та не тільки за веселу вдачу, вміння розповідати любили його товариші. Дивували і захоплювали енергія Мартовича, завжди націлена на добрі справи; те завзяття й саможертвність у служінні громаді; та легкість, з якою він поступався особистими інтересами перед загально-людськими. Не вмів він бути ані стороннім спостерігачем, ані покїрним споживачем. Дїйова, неспокїйна натура штовхала його у вир подїй – де найважче, найнебезпечнїше. Всюди і все встигав: працювати в нелегальному гуртку, члени якого проводили серед селян культурно-освітню роботу; підготувати доповідь на політичну чи літературну теми; послухати й обговорити доповіді товаришів; а ще ж збирає і вивчає фольклорні матеріали; видає свою літографовану газету «Збірка»; засновує по селах читальні і т. д.. У розпорядженні гуртка була бібліотека, в якій переважали заборонені книги: «Кобзар» Т. Шевченка (празьке видання), твори Г. Квітки-Основ'яненка, Ю. Федьковича, І. Франка, женеvські видання М. Драгоманова, твори Ф. Достоєvського, Л. Толстого, наукові праці з філософії, історії, фольклористики тощо.

Знайомство із забороненою літературою, зближення з радикально налаштованою інтелїгенцією (Михайлом Павликом, його сестрою Анною, «вчителем соціалїзму» Северином Даниловичем), дружба з Василем Стефаником, активна громадська робота – все це будило в майбутньому письменникові стремління до високих людських ідеалів – свободи, рівності, справедливості. Це зіграло величезну роль у подальшому формуванні молодого літератора. Невипадково теми безпросвітного життя селянства, з котрого «деруть псяюхи», підступної бутафорності життя австрїйських виборів, драконівських законів порушено вже в першому оповіданні «Нечитальник». (1889). В особі нечитальника Лесь Мартович показав галицького селянина в реальних умовах життя, задушеного гнітом, доведеного до нікчемності і темряви.

Володїючи Богом даним гумористичним талантом і здоровими моральними засадами, винесеними з батьківської хати і села, від оточення в Коломийській гімназії, Мартович перейнявся проблемами села, болями його мешканців. Високоосвічений, він стояв на рівні сучасних йому наукових понять; глибоко розумів процеси суспільно-політичного життя, знав суспільні хвороби села.

Через конфлікт з учителями-шляхтичами Мартович змушений був перейти в Дрогобицьку німецьку Вищу реальну гімназію ім. Франца Йосифа, куди трохи пізніше прибув і Стефаник, «вигнаний за політику». «Поява обох у Дрогобичі

мала цей додатковий вплив на тамошніх учеників-українців, – згадував їхній товариш Іван Макух, – що вони почали читати радикальні часописи «Народ» і «Хлібороб» та познайомлюватися зі соціалістичним радикальним рухом». Мартович стає активним кореспондентом цих часописів. Уже в 1890 році він надрукував у «Народі» кореспонденцію «Що діється й говориться по наших читальнях у Снятинщині».

У червні 1892 року Лесь Мартович закінчує гімназію і записується на юридичний факультет Чернівецького університету, який закінчив через 17 років (1909). З 1893-го почалася вперта, виснажлива праця в адвокатських канцеляріях, з безкінечними переїздами з місця на місце, боротьбою з хворобами та злиднями. Але і в цих складних життєвих ситуаціях він не шкодував себе, коли йшлося про громадські інтереси. Так, нехтуючи особистою невлаштованістю і матеріальною скрутою, він погодився редагувати газету «Хлібороб» (1893) за мізерну платню – 30 гульденів, а в 1897–1898 роках став редактором «Громадського голосу» – газети, що ледве животіла. Захворів І. Франко, змушений виїхати М. Павлик (редактори «Громадського голосу»), всі інтелїгентні радикали також відцуралися її. Цю неймовірно важку ношу взяв на себе Мартович. Одержував 30 золотих ринських на місяць. Не маючи помешкання, він навіть жив у редакції, а газета виходила регулярно і без запізнь.

У Львові Мартович жив на одній квартирі із своїм приятелем ще з гімназійної лавки Іваном Макухом, що був тоді студентом Львівського університету. Редагування тижневика, як про це розповідає д-р Макух, не завдавало Мартовичеві великих торуднощів, статті і статейки він писав з надзвичайною легкістю.

Мартовичів гумор і стихійний оповідацький талант швидко принесли йому велику популярність. Він заприятелював з молодими письменниками того часу – М. Яцковим, В. Щуратом, В. Будзиновським, з представниками тодішнього молодого покоління, між якими були В. Гнатюк, п-р М. П. Тухевич, д-р К. Бірецький, М. Заячківський, І. Кунців та багато інших. Всі його полюбили за його веселу вдачу, за безпосередність, за ті прекрасні оповідання, жарти й анекдоти, якими засипував ціле товариство. «Божественними часами» називає д-р Макух ту атмосферу безжурності і радощів, яку створював довкола себе його давнопомерлий приятель⁴.

Робота в газеті збагачувала життєвими враженнями, сприяла поширенню проблемного діапазону публіцистичних виступів, привернула пильну увагу до літературної творчості. Та займатися нею Мартович не міг. Треба було заробляти на шматок хліба. 1900 року він влаштовується на роботу в канцелярію доктора Лонгіна Озаркевича в містечку Городку під Львовом.

Працюючи в адвокатських канцеляріях різних міст Галичини, Мартович веде велику громадсько-політичну роботу. Перша збірка оповідань під назвою «Нечитальник» вийшла у Львові 1900 року в «Українсько-руській видавничій спілці». Вслід за нею вийшли ще дві збірки: «Хитрий Панько» (1903) і «Стрибожий дарунок» (1905). Популярність Мартовича-письменника неухильно зростає. Його читають і високо оцінюють І. Франко, О. Кобилянська, М. Коцюбинський та ін.

Незакінчений університет позбавляв права відкрити власну канцелярію, а посада помічника адвоката не забезпечувала навіть життєвого мінімуму. Постійні переїзди, недоїдання, особиста невлаштованість вкрай виснажували письменника. Він намагався «забавляти» публіку своїми бфолями. Хвороба прогресувала і заважала не тільки творчій праці (з 1905-го до 1910 року не написано жодного твору), а й примусила відмовитися від юридичної практики (1911).

За таких обставин навіть оптимізм і гумор покинули його. Залишились хвороба, борги, розчарування і безнадія. Справжнім приятелем виявився Іван Кунців. Він прийшов на допомогу хворому письменникові, забравши його у свій маєток, до села Улицького-Зарубаного коло Рави-Руської на Львівщині. Оточений любов'ю та повагою, Мартович багато читає, жадібно ловить кожну новину інтелектуального і громадського життя, ніби заново народжується.

З піднятим настроєм, з новою силою Лесь Мартович пише оповідання «Народна ноша», «Пророцтво грішника», «Жирафа та Ладю» (надруковані після смерті); розпочинає драму «Політична справа», повість «Село Підойми» (обидва твори незакінчені); на одному подиху закінчує найвизначніший твір – повість «Забобон» (1910–1911), де, за словами професора М. Рудницького, «мужицький світ і інтелігентська галицька провінція оживають від його слова, всміхаються до нас тими самими рисами без журної погоди, зморшками викривленого обличчя, борознами, поораними від жовчі...»⁴

У 1914 році письменник двічі побував під гарматним вогнем, був свідком убивств, каліцтв, грабунків, переслідувань демократично налаштованої інтелігенції, що продовжувались аж до травня 1915 року. Мартович працює адміністратором сільських господарств та доглядачем за полоненими з російської армії в селі Погариську, де 11 січня 1916 р. в порожній школі в оточенні чужих людей (полонених з Катеринославщини) помирає в тяжких муках хвороби. І. Кунців, кілька приятелів, селяни і три полонені проводили покійного в останню дорогу, до сусіднього села Монастирка, на круту гору, порослу високими деревами.

Своє призначення – суспільного діяча, трибуна, який активно втручається в життя,

порушуючи у своїх творах важливі актуальні проблеми, діючи в ім'я інтересів народу, Лесь Мартович бачив як письменник-сатирик, бо сатира спроможна дати широко правдиву, синтетично цільну картину різних галузей життєдіяльності суспільства. Своє завдання письменник бачив у загостренні уваги сучасників на таких тріщинах дійсності, які заважають людям жити, гальмують рух суспільства до поступу.⁵ Засобами сатири він веде боротьбу за народне пробудження, утвердження людської гідності в усіх сферах життя, насамперед у соціальній та політичній.

Свою журналістсько-художню діяльність Лесь Мартович присвятив лише злobie дня. Зайнятий політикою, він віддавався їй усією душею і часто писав не тільки публіцистичні, а й художні твори з думкою про їх практичне призначення. Як член Радикальної партії, свідомий громадянин, талановитий письменник Лесь Мартович намагався поєднати художню вартість з актуальними потребами суспільного моменту. Він завжди відчував себе активним учасником суспільної боротьби, вважаючи літературу і пропаганду одним і тим самим.

У своїх публіцистичних працях Лесь Мартович намагався відтворити загальний характер галицького суспільного життя. Це були його своєрідні розмови, за викладом близькі до його белетристичної манери, а за змістом дуже нагадували його художні твори. Гнівом і гіркотою сповнювалось слово Леся Мартовича, коли він писав про холодну байдужість галицької інтелігенції до народних справ, до питання піднесення соціальної і національної самосвідомості народу, до кричущих явищ сваволі, яка повсюдно панувала. Публіцистичність стала однією з характерних рис творчості письменника, органічним ідейно-художнім компонентом його творів.

Творча спадщина Леся Мартовича життєва й актуальна, вона витримала випробування часом. Його сатиричні твори свідчать про справді великий і небуденний талант.

Література

¹ Стефанік В. Перший твір Леся Мартовича (Спомин) / Повне збір. творів: У 3 т. — К., 1952. — Т. II.

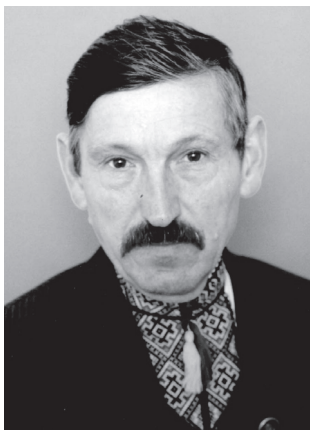
² Це були сусіди Семена Мартовича. Спогади Степана Стефаніка // Колгоспник Придністров'я. — 1956. — №6. — С.4.

³ Гаморак Ю. Талант без середовища // Мартович Л. Твори: У 3 т. за ред. Ю. Гаморака. — Краків — Львів, 1943. — Т. 1. С. 334.

⁴ Гнідан О. Талант могутній, невмирущий // Мартович Л. Винайдений рукопис про руський край. — К.: Веселка, 1991.

⁵ Марчук Г. Сатира Леся Мартовича. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 1999. — 141 с.

Петро Арсенич

Археолог, історик-краєзнавець, діяч ОУН

До 90-річчя від дня народження світлої пам'яті Михайла Клапчука

Серед дослідників Івано-Франківщини – краєзнавців, музеєзнавців та членів секції археології і етнографії при правлінні Івано-Франківської обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури у 70-х роках ХХ ст. найзначніший внесок у вивчення, охорону і збереження археологічних і етнографічно-мистецьких пам'яток Прикарпатського краю зробив відомий в Івано-Франківській області археолог, історик і краєзнавець **Михайло Миколайович Клапчук** (25.02.1920–05.08.1984). З нагоди його 90-річчя від дня народження коротко проаналізуємо його життєвий шлях на краєзнавчій і політичній нивах.

Селянський син із покутського села Корнича Коломийського району в 1930 р. вступив до Української гімназії в Коломиї, де його навчали відомі педагоги, тодішні професори письменники Дмитро Николишин (1884–1950), Ілько Гаврилук (1878–1947), есперантист Орест Кузьма (1892–1968) та інші.

Після закінчення Коломийської гімназії у 1938 р. М. Клапчук навчався у Львівському (1938–1941) університеті і брав активну участь в археологічних розкопках у рідному селі. В 1938 р. він стає членом ОУН і згодом провідником Союзу українського націоналістичного студентства та заступником редактора журналу «Студентський вісник». Друга світова війна перешкодила у дальшому навчанні, і М. Клапчук повертається додому. Коломийський окружний провід ОУН, який очолював Василь Андрусак, у 1942 р. доручає Клапчукові очолити військову розвідку, а згодом військову референтуру обласного проводу. Він проводить вишкіл добровольців, учить їх топографії на курсах розвідки. У 1944 р. у с. Вербежі засновує Інститут націоналістичної освіти (ІНО), де викладали українознавство, історіософію, геополітику і військову справу. Та 22 червня 1944 р. військова радянська контррозвідка заарештувала Клапчука. Звинувачення: член ОУН (псевдо Рак), організатор і керівник ІНО (Інститут національної освіти), вояк УПА (боївка Грубого, 1944). Військовий трибунал 1-го Українського фронту 16.09.1944 засудив його на 10 років та п'ять років позбавлення прав із конфіскацією майна. В 1944–1954 рр. він перебував у таборі особливого режиму «Спецлаг» у Джезказгані.

У червні 1954 р. М. Клапчука звільнили, і він відбував заслання у Караганді, де в 1965-му закінчив заочно педінститут і до 1969 р. працював лаборантом у Геологічному управлінні. Займався вивченням геології, палеоботаніки та археологічних пам'яток. Написав кандидатську дисертацію «Палеоліт Центрального Казахстану» (1969), але з політичних мотивів йому не дозволили її захистити. У 1954 р. одружився з Юстиною Станіщук, родом із Делятина, яка також разом з батьком перебувала на засланні. Щоб не зрусіфікувати дітей, у

1969 р. переїхав із сім'єю до Делятина, на батьківщину дружини. Четверо їхніх дітей – син і три доньки – закінчили тут середню школу із золотими медалями, а університет двоє з них – з відзнакою.

У Делятині Клапчук працював фотографом на лісокомбінаті. У вільні хвилини займався археологією, етнографією, збирав експонати для Івано-Франківського краєзнавчого і Коломийського музеїв та заснував музей у Делятині.

За 30 років творчої комплексної плідної праці, незважаючи на переслідування, брак матеріальної підтримки, М. Клапчук завдяки своїй одержимості, любові до рідного краю детально вивчав пам'ятки археології, етнографії, мистецтва, історію сіл, долини річки Пруту. Опублікував до 50 наукових та 40 газетно-журнальних статей з археології, етнографії, мистецтва, історії. Він зібрав понад 1700 архівних документів, до двох тисяч вишивок, сотні старих поштових листівок, світлин, печаток, писанок, обстежив до 150-ти писаних столів, записав близько 500 народних пісень. Чимало його праць довго залишалося у рукописах. Серед них «Історико-географічний статистичний довідник Делятинщини» (1981), «Огляд історії деревообробної промисловості та лісів на території Делятинського лісокомбінату» (1983), «Історія Корнича» (1983), «Сторінки історії Яремчанської курортної зони від найдавніших часів до 1930-х років» (1984), «Джерела до історії Делятинщини. Частина I. 1400–1700 роки» (1984), «Церковні будинки на Делятинщині» (1984) та інші.

Про результати своїх досліджень він доповідав на наукових конференціях, зокрема на археологічних у Москві (1966, 1968), Ленінграді (1966, 1967, 1968), Кишиневі (1967), Алматі (1967, 1969), Києві (1975), етнографічній в Ужгороді (1972).

Переслідування, каторжна праця спричинились до важкого захворювання, і відомий дослідник передчасно помер, не встигнувши опублікувати багато своїх праць. Похований у Делятині.

Могила по периметру обнесена бетонним бордюром, у головах встановлено бетонну надгробну плиту трапецієподібної форми, в яку вмонтовано білу мармурову плиту з фотографією і написом: «Клапчук Михайло Михайлович історик, археолог, дослідник краю.

Пішли у вічність Ви від нас

Нам смуток залишили.

Було життя важке у Вас,

А Ви жили й творили.

Дружина, діти, внуки, рідні».

Могила взято під охорону держави як пам'ятку історії.

Десь у 1962 р. Клапчук, приїхавши у відпустку, зайшов до краєзнавчого музею, де ми познайомилися. З того часу я з ним листувався і час від часу зустрічався. Познайомившись з М. Клапчуком

ближче, я переконався, що він є великим патріотом України, прагне досконало вивчити пам'ятки старовини та зафіксувати героїчні сторінки національно-визвольної боротьби. Тому я в міру можливостей надавав йому матеріальну допомогу для проведення археологічних досліджень.

Інколи мені вдавалося виписувати на себе відрядження у Товаристві охорони пам'яток історії та культури чи краєзнавчому музеї, і ці гроші я давав йому для поїздок. У листі від 26 жовтня 1977 р. він просив мене: «...приспішити відносно тих грошей, що їх обіцяла мені через Вас оформити директорка музею О. Синиця, бо не маю за що навіть до Івано-Франківська поїхати, а про інше й говорити нічого».

З М. Клапчуком я здійснив археологічні розвідки у Городенківській, Тлумацькій районах, вів розкопки палеолітичної стоянки у с. Межигірцях Галицького району. Виявлені археологічні та етнографічні пам'ятки він сумлінно паспортизував і з детальним звітом передавав до краєзнавчого музею. Він виявив до 300 пам'яток первісної людини в Казахстані та понад 170 археологічних місцезнаходжень на Прикарпатті.

М. Клапчук дорожив часом. Працюючи в архіві, він не йшов на обід. Не раз я запрошував його додому пообідати, але він часто відмовлявся через брак часу. Тоді я приносив йому перекуску до обласного архіву. Ми дуже швидко знайшли спільну мову, підтримували дружні стосунки. Він був у мене в гостях у січні 1984 р. на моєму 50-річчі. Я часто відвідував Клапчука у Делятині, передав йому рідкісні видання творів про УСС «Авлева жертва» (Коломия, 1926), «Чета крилатих» (1928) поета Юрія Шкрумеляка (1895–1965), який був родом з Ланчина, старовинні поштові листівки з типами гуцулів, з видами Делятина, Дори, Микуличина та інших місцевостей долини річки Пруту, світлини репресованого письменника Михайла Козоріса, оперного співака Михайла Голинського та інших відомих людей, які перебували в Делятині.

Коли я скаржився Клапчукові, що зазнаю переслідувань з боку органів КДБ, що часто сварить мене директорка музею, не хоче відпускати у відрядження, він радив не виступати проти влади, бо посадять, не політикувати, а займатися конкретно вивченням археологічних та етнографічних пам'яток, збирати народне мистецтво, записувати фольклор, спогади відомих людей. Клапчук також мені признався, що відчуває політичний нагляд, що йому не сприяють в організації музею. Коли в 1972–1973 рр. почалася чергова низка моїх переслідувань після критики на обласній партійній нараді секретарем ЦК КП(б)У В. Маланчуком, мене звільнили з посади завідувача відділу історії дорадянського часу в краєзнавчому музеї, а Клапчука усунули від керівництва музею в Делятині. Щоб утриматися на роботі, він змушений був у 1978 р. за завданням КДБ поїхати в Мордовію у табір політв'язнів з пропагандистською метою, де зустрів в'язнів Л. Лук'яненка, М. Руденка, Д. Шумука, В. Мороза.

Політичні переслідування Клапчука припинилися лише після його смерті. Його наукові статті, а також статті про його подвижницьку краєзнавчу і політичну діяльність як члена ОУН почали виходити лише після проголошення Акта про державну незалежність України.

Ряд статей, написаних Михайлом Клапчуком на основі архівних та письмових джерел, опублікував після його смерті син Володимир Клапчук, 1964 р. н., кандидат географічних наук, нині доцент

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка. Багатогранну спадщину батька його син Володимир упорядкував, доопрацював і відредагував, видавши ґрунтовну монографію «Клапчук В. М. Клапчук М. М. Делятинщина: історико-географічне дослідження». – Делятин, 2007. – 584 с. і 858 ілюстрацій. 858 рідкісних світлин і 103 таблиці вдало доповнюють тексти про археологічні, архітектурні й етнографічні пам'ятки Делятинщини, про домашні промисли, народне мистецтво краю.

В останньому розділі монографії «Вони прославляли Делятинщину у світах» подано ґрунтовні біографічні відомості про відомих людей, які народилися, жили і перебували в різних місцевостях Делятинщини.

Основні праці і статті М. Клапчука

Клапчук М. Пізньопалеолітичне місцезнаходження Добротів Івано-Франківської області // Археологія, т. XXIII. Київ, 1970. С. 208, 209.

Клапчук М. Археологические находки в Карагандинской области в 1962 году // Советская Археология. 1965. – №3. – С. 212–217.

Клапчук М. М., Клапчук В. М. Історико-етнографічний нарис Делятинщини (від найдавніших часів до 1939 року). – Делятин, 2000.

До історії голоценової рослинності Покуття. // Український ботанічний журнал. – 1968. – №1.

Рідкісний гість (про дерево гінґо). // Прикарпатська правда. – 1984. – 27 квітня.

Молодість віддав боротьбі за волю // Народна воля (Надвірна). – 1993, 12, 15.

Загін Андрія Намісника // Радянська Верховина. – 1979. – 4 березня.

На печатці — портрет поета (Шевченка) // Радянська Верховина. – 1979. – 4 березня.

Відгук історії // Радянська Верховина. – 1980. – 26 липня.

Звідки така назва? (Покуття, Коломия, Делятин) // Комсомольський прапор. – 1980. – 2 вересня.

Узори на полотні // Комсомольський прапор. – 1981. – 4 серпня.

Кам'яний вік Прикарпаття // Комсомольський прапор. – 1982. – 12 січня.

Джерела і література

Архів Івано-Франківського УСБУ. – Спр. 6076 П. Клапчука.

Енциклопедичний довідник. // Страгора. – Львів, 1994. – С. 70–74; 78–81.

Арсенич П. Археолог і діяч ОУН (Про краєзнавця М. Клапчука) // За незалежність. – 1995. – 25 лютого.

Байляк В. Пам'ятний знак пам'яті Михайла Клапчука // Народна воля. – 1995. – 4 березня.

Васильчук М. Коломийський азбуковник. – Коломия – 2000. – С. 81. Гридчук І. А роботи за факхом вченому не знайшлося // Галичина 1995. – 11 березня. Гуцульщина. – 1995. №3. – С. 4

Клапчук В. Михайло Миколайович Клапчук // Страгора. – Львів, 1994. – С. 82–85.

Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. – Т. 1. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 198.

Кулаковська Л. Дослідник палеоліту Михайло Клапчук // Постаті української археології. – Вип. 7. – Л., 1998. – С. 31–33.

Левицький В. Захоплення – фотографія // Прикарпатська правда. – 1985. – 12 січня.

Кисельок Р. Його подвижницька зоря // Народна воля (Надвірна) – 1985. – 25 лютого.

Вільний голос. – 1999. – 14 липня.

Богдан Гаврилів

Ярослав Мельничук – історик, педагог і краєзнавець До 80-річчя від дня народження

Ярослав Степанович Мельничук – український історик-славист, педагог, культурно-освітній та громадський діяч, один з ініціаторів створення

Музею історії нині Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та освіти Прикарпаття, голова ради цього музею (1979–1986 рр.).

Народився 2 вересня 1930 р. в с. Гаях-Дітковських, тепер Бродівського району Львівської області, в заможній родині селян Степана Мельничука і Параски Щедрик. Батько, який мав початкову освіту, був активним у громадській роботі, постійно передплатував щотижневу газету, календар, приносив книжки. Деякий час у селі він був головою читальні товариства «Просвіта». Односельці інколи по-доброму жартували над ним, що йде за плугом, на рамі якого висить газета, яку він читає під час оранки.

Зрозуміло, що і син Ярослав досить рано долучився до читання, успішно закінчив місцеву сільську школу, а середню освіту здобув у м. Бродах, де проживав у родичів. У 1950 р. Я. Мельничук став студентом історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка, був відмінником навчання, очолював студентське наукове товариство факультету, записався в науковий гурток з історії слов'ян і вже на першому його засіданні успішно виступив з рефератом на тему «Грюнвальдська битва». Під керівництвом доктора історичних наук, професора Д. Похилевича з'явилися його перші публікації в університетських виданнях та у місцевій пресі, він успішно захистив дипломну роботу, а в 1960 р. і кандидатську дисертацію на тему «Аграрні відносини в Сяноцькій державі в другій половині XVII ст.».

Під час навчання в аспірантурі Львівського університету в житті молодого науковця сталися зміни в сімейному житті. Я. Мельничук одружився з Аллою Федорівною Грищенко, яка пізніше також стала доцентом-філологом нині Прикарпатського національного університету. У них народилося двоє дітей – донька Вікторія (1957 р.) та син Ростислав (1958 р.). Однак навіть після захисту дисертації в умовах відсутності власного житла молодій сім'ї було нелегко. Я. Мельничук тимчасово працював поодиноким на посаді викладача історії Львівського університету і науковим співробітником історичного архіву, а пізніше – історичного музею у м. Львові. Але в жовтні 1960 р. доля посміхнулася Ярославу Степановичу – його обрали за конкурсом на посаду старшого викладача, а потім і доцента кафедри загальної історії Державного педагогічного інституту в м. Станіславі (нині Івано-Франківську), куди він згодом переїхав разом з родиною.

Поряд з викладацько-педагогічною він успішно вів наукову роботу. В полі зору наукових інтересів ученого було минуле українських земель у складі Речі

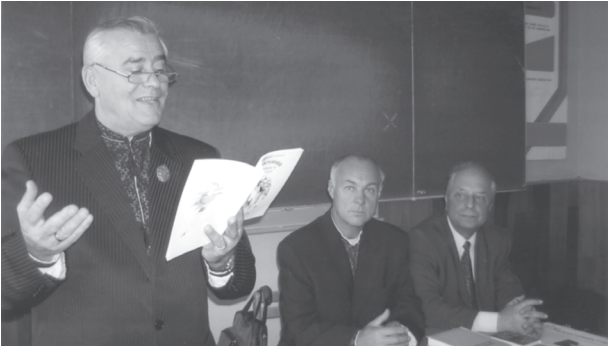
Постолитої. Цій проблемі він присвятив монографію та докторську дисертацію, які не встиг завершити, бо постійно виступав на інститутських, міжвишівських та міжнародних конференціях, був занесений у довідник провідних учених-славистів СРСР. Я. Мельничук – автор багатьох історико-краєзнавчих досліджень, один із співавторів 26-томного енциклопедичного видання «Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область». Напередодні 300-річчя заснування обласного центру виявив особливе зацікавлення до вивчення історії м. Станіслава, а також пам'яток історії та культури Прикарпаття. При обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Я. Мельничук став ректором народного університету «Скарби народу», де пам'яткознавства навчався і автор цих рядків. Згодом він у стінах рідного вишу і факультету організував для студентів-істориків науковий гурток, а також очолив комісію зі створення до 40-річчя першого вишу на Івано-Франківщині музею його історії та освіти Прикарпаття, який комплексно за його участі вже як голови ради музею урочисто відкрито у травні 1980 р. Тому не випадково Я. Мельничукові присвоєно звання «Почесний член Спілки краєзнавців Прикарпаття» (посмертно).

Помер Я. С. Мельничук 26 квітня 1986 р. після важкої хвороби. Похований на міському Чукалівському цвинтарі. Особистий архів ученого його дружина передала на постійне зберігання у фонди Івано-Франківського обласного державного архіву. До 70-річчя від дня народження та 60-річчя історичного факультету автор цих рядків, а також професор В. В. Грабовецький і внучка Я. Мельничука – студентка історичного факультету Алла Нечипоренко видали пам'ятну брошуру про життя та діяльність Я. С. Мельничука.

Нині в кабінеті історії зарубіжних слов'ян Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та фондах народного музею освіти Прикарпаття зберігаються матеріали, присвячені науковій і громадській діяльності незабутнього Ярослава Мельничука.

16 травня 1980 року урочисте відкриття музею освіти Прикарпаття з нагоди святкування 40-річчя вузу. Виступає голова ради музею Я. С. Мельничук (другий зліва)

*Виступ на Закарпатті. Поруч професори
Микола Дмитренко та Іван Хлапта. 2008 р.*

Володимир Атаназійович Качкан – провідний український літературознавець, вчений, історик української літератури та етнокультури, журналіст і пресознавець, прозаїк і поет, фольклорист і народознавець, педагог та громадський діяч. Доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік АН вищої школи України. Депутат Івано-Франківської обласної ради. Лауреат багатьох всеукраїнських та міжнародних премій, зокрема імені братів Лепких, Ярослава Мудрого, В. Стефаніка, І. Франка. У 2001 р. його висували на здобуття Національної премії імені Тараса Шевченка. Член НСПУ, НСЖУ, НТШ, Почесний член Спілки краєзнавців Прикарпаття (1994).

Народився 12 серпня 1940 р. в с. Рибному, тепер Тисменицького району, на Івано-Франківщині. Освіту (семирічну) здобував у сусідньому с. Павлівці, де пізніше проживав. Далі навчався в СШ № 11 м. Івано-Франківська та на історико-філологічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені В. Стефаніка. Власне в стінах цього вишу ще в студентські роки відбулося перше знайомство автора цих рядків з В. Качканом. Пригадується, Володимир запросив мене як голову студентського наукового товариства на засідання гуртка філологічного відділення, де він успішно виступив з рефератом про життя та діяльність нашого земляка Михайла Павлика – друга і соратника Івана Франка. До речі, у 1974 р. В. Качкан захистив кандидатську дисертацію «Михайло Павлик і уснопоетична народна творчість» під керівництвом відомого київського професора О. Дея. Саме в студентські роки з'явився у В. Качкана інтерес до науково-дослідницької і творчої діяльності під впливом викладача Павла Нісонського, старшого бібліографа інститутської бібліотеки Володимира Полека (пізніше професора), відомого краєзнавця із Солотвина на Богородчанщині Олександра Феданка, який ще на початку 60-х років ХХ ст. створив чи не перший на Прикарпатті громадський історико-краєзнавчий музей, що здобув почесне звання народного. Пізніше за матеріалами власної бібліотеки О. Феданка та матеріалів львівських наукових бібліотек В. Качкан опублікував цілу низку краєзнавчих розвідок, зокрема: «Краснопіль... Ви знаєте таке місто?», «Завмерли століття (Скит Манявський)», «Слід Краснопільського замку», «Антін Могильницький» (відомий поет-романтик, продовжувач традицій «Руської трійці» у Галичині) та ін.

Після отримання диплома про вищу освіту В. Качкан став журналістом-кореспондентом, потім редактором і старшим редактором Івано-Франківського обласного телерадіокомітету, де працював п'ять років. У 1972 р. через певні обставини він переїхав до Києва, де постійно проживав і науково-творчо зростав упродовж 23-х років. В. Качкан тут успішно захистив кандидатську і докторську дисертації, став завідувачем кафедри, заступником директора Інституту журналістики Київського

Богдан Гаврилів До 70-річчя від дня народження

державного університету ім. Тараса Шевченка, членом редколегій українських та міжнародних журналів, збірників наукових праць, членом докторських спеціалізованих рад на філологічних факультетах Київського та Львівського національних університетів.

У цей період і подальші для творчості В. Качкана характерний документально-художній стиль досліджень, що дало можливість у результаті нелегкої багаторічної роботи повернути сотні забутих імен синів і дочок України. Серед них чимало видатних носіїв і творців української народної культури з Галичини і Прикарпаття: Ганна Василяшук, Параска Хома, династія Корпанюків, Василь Зінкевич, Павло Дворський, Оксана Білозір, Марія Стеф'юк, Михайло Сливозький, Петро Терпелюк, Василь Верховинець, Михайло Кривень та ін.

У 1995 р. В. Качкан повернувся з Києва на постійне проживання до м. Івано-Франківська, де спочатку працював професором кафедри української літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка, а з 1996 р. він завідувач кафедри українознавства Івано-Франківського медичного університету.

У цей період найбільший внесок у українознавство як науку зробив В. Качкан своїми публікаціями праць «Українське народознавство в іменах» у 2-х томах, які стали підручником для студентів вищих навчальних закладів України, та «Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XVIII–XXI ст.)» у 10-ти томах. У кожній книжці цієї багатотомної серії на основі глибокого вивчення архівів та епістолярної спадщини висвітлюються життя та діяльність маловідомих, призабутих, репресованих, а часто і навмисне замовчених визначних діячів української історії та культури.

Відродно також, що професор В. Качкан у вирі науково-дослідницької діяльності та підготовки академічних видань викроїв час, зібрав краєзнавчий матеріал і видав книгу історії рідного села: «Незнищене село: сторінки історії Рибного Тисменицького району у слові і фотодокументах» (Коломия: Вік, 2000. – 196 с.).

Сьогодні невтомний дослідник і народознавець В. Качкан працює над новим багатотомним проектом «Віщі знаки думки, серця і руки. Антологія українського автографа». Нещодавно побачила світ перша книга з цієї серії. Автор так визначає мету цього проекту: «У найрізноманітніших жанрових виразах подати життєдіяльність знакових постатей зі світових обшарів українства».

Загалом вражає не тільки тематика та якість публікацій академіка В. Качкана, але й кількість. За даними останніх бібліографічних покажчиків доробку вченого, зафіксовано понад дві тисячі позицій, серед яких подано 75 книжкових видань.

Напередодні ювілею високу оцінку праці академіка і краєзнавця В. Качкана як без сумніву неповторному явищу в сучасній національній гуманітарній праці дали провідні науковці України під час зустрічі з івано-франківським дослідником у Київському будинку вчителя в рамках проекту «Елітна світлиця» на запрошення Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України і міжнародної асоціації українців.

Правління Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, редколегія журналу та автор цих рядків щиро вітають ювіляра з його 70-річчям, бажають йому міцного здоров'я і ще багато років творчої праці, яка сприятиме розвитку української культури, літератури та справжньому духовному і національному відродженню України.

Дослідник та організатор краєзнавчого руху на Прикарпатті

Важко знайти людину, яка більше зробила для організації молодіжного туризму та краєзнавства на Прикарпатті в кінці ХХ – на поч. ХХІ століть, ніж **Михайло Юрійович Косило**, директор обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. Він людина надзвичайної енергії, організаторських здібностей і творчих задумів. Інколи дивуєшся, як

може одна людина встигати керувати роботою колективів, розкиданих по всій області, брати участь у спортивних, туристичних та краєзнавчих заходах, організовувати конференції, круглі столи, зустрічі краєзнавців та одночасно займатися громадською, дослідницькою і творчою роботою. І, головне, це йому вдається. Недарма на черговому пленумі обласної організації Національної спілки краєзнавців дослідники Прикарпаття одноголосно обрали Михайла Юрійовича своїм головою.

Народився Михайло Косило 4 вересня 1955 року в с. Заріччі Яремчанського, тепер Надвірнянського району. Навчався у Заріченській восьмирічній та Делятинській середній школах Надвірнянського району. Закінчив фізикоматематичний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту (1977) й фінансовий факультет Тернопільської академії народного господарства (1998). Працював учителем та на виборних засадах у молодіжних організаціях. З 1984 року – директор Івано-Франківського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, де повною мірою проявились його організаторські і творчі здібності. З його ініціативи та за безпосередньої участі вперше в Україні в нашій області створено філії Центру у Верховинському, Городенківському, Галицькому, Долинському, Калуському та Косівському районах. Реконструйовано й активізовано діяльність дитячих турбаз у Ворохті, Кутах, Яблуниці, Яремчому та Івано-Франківську, відкрито спортивно-оздоровчий туристичний центр міжнародного співробітництва дітей та юнацтва, інформаційно-видавничий центр. М. Косило став ініціатором та безпосереднім організатором двох всеукраїнських науково-практичних конференцій під егідою Міністерства освіти і науки України, низки обласних туристсько-краєзнавчих зльотів, круглих столів, конференцій з учнівською молоддю, педагогами-краєзнав-

цями, керівниками шкільних музеїв. Досліджує туристсько-краєзнавчий рух на Прикарпатті. Автор методичних та довідкових матеріалів з туристсько-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді. З 1994 року почав видавати кварталний інформаційно-методичний бюлетень «Мандрівник», у 1995-му – газету-вісник «Краєзнавець». У 1998 році організував у Яремчому школу провідника-краєзнавця. У 2003-му М. Косило став ініціатором та організатором виходу у світ регіонального науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття», постійним автором якого він є. У 2010 році заснував при альманасі видання «Бібліотеки журналу «Краєзнавець Прикарпаття», де вже вийшли три книги. Автор понад 40 наукових публікацій у фахових виданнях з проблем туристсько-краєзнавчої роботи, автор та співавтор навчальних посібників і книг «Туристично-краєзнавча робота в школі» (1994), нарисів історії Івано-Франківського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді «Голос історії – голос майбутнього» (2003), «Мандруємо шкільними музеями» (2009), «Мандруємо разом» (2009), «Мандруйте з нами» (2009), «Дитячо-юнацький туризм і краєзнавство в Україні та формування гармонійно розвиненої творчої особистості» (2009), «Михайло Дідишин – краєзнавець з Гуцульщини» (2010), «Академік Петро Тронько на Прикарпатті» (2010), «Михайло Василюшин – Герой України з Рожнятівщини».

У 2000 році на Прикарпатті заснував Федерацію спортивного туризму і з 2004-го очолює її на громадських засадах. Організував і провів в області низку чемпіонатів України з різних видів туризму. Суддя першої категорії зі спортивного туризму.

Ініціював та домігся заснування обласної педагогічної премії ім. Івана Косика і краєзнавчої ім. Володимира Полека.

Делегат II з'їзду працівників освіти України, IV з'їзду Національної спілки краєзнавців України, I–III з'їздів Федерації спортивного туризму України, член правління НСКУ, член президії ФСТУ, член Комітету при Президентові України з присудження Державної премії України в галузі освіти. Відмінник освіти України. Нагороджений почесними знаками «Софія Русова», «Почесний працівник у сфері туризму Прикарпаття», Грамотою Верховної Ради України. Йому присвоєно звання Заслужений працівник освіти України.

Правління обласної організації Національної спілки краєзнавців, редакція альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» щиро вітають свого голову та шефа-редактора альманаху з ювілеєм і бажають здоров'я, творчих успіхів та наснаги у праці над подальшим розвитком краєзнавства на Прикарпатті.

Науковець, педагог, культурна та громадська діячка

Михайло Косило

Добре відома в нашій області Ганна Василівна Карась, людина, що багато зробила для розвитку культурного життя Прикарпаття. Ініціаторка та організаторка багатьох наукових конференцій, мистецьких свят, конкурсів, художній керівник і диригент хорів, голова та активний член різноманітних громадських організацій, доцент Інституту культури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, дослідниця історії музичного життя Прикарпаття та української діаспори – все це Ганна Карась.

Народилася вона 31 жовтня 1955 р. в с. Раківчику Коломийського району. Закінчила з відзнакою музично-педагогічний відділ Коломийського педагогічного училища (1971–1975) та музично-педагогічний факультет Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В. Стефаника (1975–1979 рр.). Працювала вчителькою музики і співів обласної школи-інтернату для дітей-сиріт (1979–1985), завідувачкою відділу культури Івано-Франківського міськвиконкому (1987–1990).

Викладач (з 1990-го), доцент (з 1998 р.) Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, заступник міського голови (1998–2001), радник міського голови м. Івано-Франківська (2003–2006), начальник управління культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації (2001–2003), докторант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ, 2007–2010).

Заслужений працівник культури України (1999 р.), кандидат педагогічних наук (1996 р.), доктор філософії (2006 р.), член Спілки театральних діячів України (з 2002 р.), член музикознавчої комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка (2001), член Всеукраїнської спілки краєзнавців (2010).

Кандидатську дисертацію «Формування естетичного досвіду старшокласників у фольклорних колективах» захистила в спеціалізованій вченій раді Інституту педагогіки АПН України в 1996 році.

Пройшла наукове стажування в Smith College (Northampton, Massachusetts) у США (2002 р.), де читала лекції та підвищувала свій професійний рівень. Підготувала десять магістрів-музикознавців, здійснює керівництво двома кандидатськими дисертаціями.

Організаторка проведення в Івано-Франківську Міжнародної наукової конференції «Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття» (2004, 2006 рр.) та опублікування на її основі збірників наукових праць (відповідальний секретар рідколегії видань).

Як заступник міського голови очолювала 24 гуманітарні комісії, зокрема з адміністративно-територіального устрою, яка займається перейменуванням та вивченням історії вулиць, пам'яток і визначних місць міста; ініціаторка заснування міської мистецької премії ім. І. Франка (2000 р., голова комісії з її присудження в 2000, 2001 рр.), проведення міського конкурсу «Людина десятиліття» (2001 р.), присвяченого 15-й річниці незалежності України, авторка творчої ідеї і режисер спортивно-мистецького свята «Ніка» (1999–

2009 рр.), церемонії вшанування лідерів економічного прогресу «Тріумф» (2004, 2005, 2006 рр.), культурно-мистецького проекту «Сорочку мати вишила мені» (2004–2008 рр.). Ініціаторка проведення, член оргкомітету та журі I та II Всеукраїнського конкурсу вокалістів Ірини Маланюк (2007, 2009 р.). Ініціаторка і авторка розробки «Програми підтримки та розвитку української культури м. Івано-Франківська на період 2001–2005 років», затвердженої рішенням XVI сесії Івано-Франківської міської ради від 02.03.2001 р.; обласної комплексної програми «Культура Прикарпаття (2002–2005 роки)», затвердженої рішенням Івано-Франківської обласної ради від 19.03.2002 р. № 630-26/2020; ініціаторка заснування (2000 р.) обласних мистецьких премій ім. Д. Січинського, Я. Лукавецького, В. Смоляка, відзнаки управління культури ОДА «За подвижництво в культурі Прикарпаття».

Художній керівник і диригент народного аматорського хору «Первоцвіт» с. Микитинців (1991–2010 рр.). Засновниця і регент хору «Миротворець» церкви Св. Володимира і Ольги УГКЦ (1996–2000 рр.) та хору церкви Арх. Михаїла УГКЦ (від 2007 р.) в м. Івано-Франківську. Голова міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (2000–2006 рр.). Голова представництва Всеукраїнського благодійного фонду «Надія – Молодість – Майбутнє» в Івано-Франківській області (з 2003 р.), який провів три обласні конкурси-фестивалі «Звичайне диво» для дітей-сиріт та дітей з малозабезпечених сімей (2003, 2005, 2007 рр.), член правління обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Авторка понад ста тридцяти музикознавчих, краєзнавчих публікацій та книжок: «Повік не зів'яне „Первоцвіт“» (1996 р.); «Денис Січинський. Хорові твори» (2000 р.), «Івано-Франківськ: культурно-мистецька хроніка незалежності» (2001 р.); співавторка книжок «Мій рідний край Прикарпаття» (2000 р.), монографії «Івано-Франківськ в пам'ятниках історії та культури» (2001 р.), авторка збірки «Первоцвіт: з піснею у нове тисячоліття» (2009 р.) та ін.

Займається проблемами музичної культури української західної діаспори. Учасниця багатьох міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Нагороджена багатьма грамотами Івано-Франківської ОДА та обласної ради, Івано-Франківського та Київського міських голів, мера м. Великого Новгорода (Росія), секретаріату Національної спілки журналістів України, Спілки театральних діячів України, Всеукраїнського братства ОУН–УПА, ювілейною грамотою та срібною медаллю Української греко-католицької церкви з нагоди 2000-річчя Різдва Христового (2000 р.), Патріархом Київським і всієї України-Русі Філаретом нагороджена орденом Святого Архистратига Михаїла (2003 р.) за заслуги з відродження духовності в Україні та утвердження Помісної УПЦ. Почесний «золотий» член міжнародної організації «Peace Stars» (Японія, 2003 р.).

Одна з авторів проекту укладачка енциклопедичного словника «Івано-Франківськ», який вийшов друком у видавництві «Нова Зоря» (2010). Працює над докторською дисертацією «Музична культура української західної діаспори як соціокультурний феномен ХХ ст.».

Правління обласної організації Національної спілки краєзнавців, редколегія альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» вітають Ганну Василівну Карась, члена правління, з ювілеєм. Бажають нових творчих злетів та успіхів у науковій краєзнавчій роботі.

28 липня – 50 років Ігореві Ковалю, історикові, археологу і педагогові. Народився у с. Реклинці на Львівщині. Закінчив історичний факультет Львівського університету (1982). Працював учителем історії Галицької середньої школи, завідувачем відділу освіти Галицької райдержадміністрації. З 1999 – викладач Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Кандидат історичних наук, доцент. Досліджує археологію та культуру княжого Галича. Автор і співавтор багатьох видань, присвячених згаданій темі, підручників, понад 200 статей. Організатор музеїв історії сіл у школах Вікторова і Бовшева, Музею «Слово о полку Ігоревім» у Крилоській школі. Ініціатор відкриття пам'ятника Д. Вітовському в с. Медусі, меморіальної дошки Я. Пастернаку в с. Крилосі. Був депутатом Івано-Франківської обласної та Галицької районної рад народних депутатів. Лауреат обласної премії ім. Марійки Підгірянки.

31 липня – 50 років Мирославі Олійник, релігієзнавцеві. Народилась у с. Сільці, тепер Тисменицького району. Закінчила Одеський верстатобудівний технікум (1989) та філософський факультет Прикарпатського університету ім. В. Стефаника (2000). Працювала на Івано-Франківській металобазі та заводі «Промприлад», в управлінні культури облдержадміністрації. З 1994-го працює в науково-редакційному відділі обласного управління культури. Одна з авторів книг «Міста і села Галицького району, історія, пам'ятки, особистості» та «Енциклопедичний довідник Івано-Франківська», низки статей в обласних часописах на релігієзнавчу та краєзнавчу тематику. Досліджує історію церков на Прикарпатті, діяльність патріарха і кардинала УГКЦ Йосифа Сліпого.

Третього серпня – 60 років Ярославіві Ярошу, письменникові, журналісту. Народився у с. Королівці Коломийського району. Закінчив факультет журналістики Львівського університету ім. І. Франка. Працював у редакціях районних та обласних газет, кореспондентом журналу «Україна» на Прикарпатті. Автор численних літературно-краєзнавчих статей, поетичних збірок, драматичних і прозових творів і творів для дітей. У багатьох творах використовує краєзнавчий матеріал.

13 серпня – 80 років Богданові Когучу, вчителю, краєзнавцю. Народився у с. Павлівці, тепер Тисменицького району. З 1953 року працював учителем історії Павлівської середньої школи. Один з організаторів у селі кімнати-музею Юліана Целевича та встановлення йому пам'ятної дошки. Співавтор книги «Нариси з історії Павелча» (1997).

25 серпня – 70 років Марії Влад, поетесі й журналістці. Народилась у с. Розтоках Косівського району. Закінчила Львівський університет ім. І. Франка. Працювала в редакціях газет у Косові та в «Літературній Україні».

Автор низки збірок поезій, повісті-есе про звичай і вірування гуцулів «Стрітенне» (1992).

Першого вересня – 110 років Розалії Яцків, педагогові. Народилась у с. Бабинцях (тепер у межах м. Рогатина). Закінчила Рогатинську гімназію (1924), філологічний факультет Львівського університету (1929). Викладала німецьку мову в Рогатинській

початковій, торгово-фаховій та середній школі №1, 1950-го вивезена на поселення у Хабаровський край, де працювала робітницею на лісопильному заводі. У 1956 р. повернулася до рідного міста, але не могла влаштуватися на роботу. Приватно вчила дітей, займалася перекладами. У 1963–1971 – вчителька Рогатинської середньої школи №1, Галицької середньої школи, Рогатинського ветеринарно-зоотехнічного технікуму. Закінчила Київський інститут іноземних мов (1970). З 1971-го на пенсії. Авторка спогадів «Рогатин – моє рідне місто», вміщених у книзі «Рогатинська земля», Т. 2, с. 51–72.

Другого вересня – 80 років Ярославіві Мельничуку, історикові-краєзнавцю, педагогові. Народився у с. Гаях-Дітковських, тепер Бродівського району Львівської області. Закінчив історичний факультет Львівського університету ім. І. Франка (1955) та аспірантуру при ньому (1958). З 1960-го працював викладачем, а з 1965-го – доцентом Івано-Франківського педінституту ім. В. Стефаника. Ініціатор та один із засновників у педінституті Музею освіти Прикарпаття (тепер Музей історії університету та освіти на Прикарпатті), перший голова ради музею (1979–1986). Співавтор видання «Методика збору матеріалів для Музею освіти Прикарпаття». Тривалий час був ректором народного університету «Скарби народу» обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Автор багатьох історичних і краєзнавчих досліджень, окремих наукових праць. Один із співавторів видання «Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область». Особливо цікавився історією колишнього Станіслава, пам'ятками історії та культури Прикарпаття. У 1997 Я. Мельничуку присвоєно звання «Почесний член обласної організації Всеукраїнської (тепер Національної) спілки краєзнавців Прикарпаття (посмертно).

Третього вересня – 60 років Богданові Томенчуку, історикові-археологу, педагогові. Народився у м. Коломії. Закінчив Чернівецький університет (1986). Науковий працівник Чернівецького (1976–1960) та Івано-Франківського (1980–1999) обласних краєзнавчих музеїв. З 1999-го – викладач, доцент Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, кандидат історичних наук. Керівник археологічних експедицій з дослідження давньоруських городищ (XI–XIII ст.) Буковини і Прикарпаття. Висунув нову концепцію походження та еволюції давнього Галича. Автор 50-ти наукових статей і шести монографій.

Дев'ятого вересня – 70 років Михайлові Паньківу, історикові, етнографу. Народився у с. Вербівцях Городенківського району. Закінчив Снятинський культурно-освітній технікум (1956), Івано-Франківський педагогічний інститут (1966). Працював на педагогічній ниві, в Івано-Франківському краєзнавчому музеї науковим співробітником, завідувачем відділу історії, заступником директора з наукової роботи та директором музею. Під його керівництвом відкрито низку музеїв на Прикарпатті, він є автором багатьох експозицій державних та громадських музеїв Івано-Франківщини. Під його керівництвом проведено археологічне обстеження населених пунктів області, внаслідок чого виявлено

1405 археологічних пам'яток. У 2001 році організував випуск «Наукових записок» краєзнавчого музею. У 2006-му перейшов на викладацьку роботу у Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Кандидат історичних наук, доцент. Автор та співавтор багатьох праць з етнографії Покуття

Четвертого жовтня – 70 років Яремі Оленюку, педагогові, художнику, членові Національної спілки художників, лауреату обласної премії ім. В. Стефаника. Народився у с. Смерклові Тлумацького району, закінчив заочно Народний університет мистецтв ім. Н. Крупської в Москві та Український поліграфічний інститут ім. І. Федорова (1972). Вчитель образотворчого мистецтва і креслення Нижнівської середньої школи Тлумацького району (1962–1964) та Ланчинської середньої школи Надвірнянського району (1964–1994). За участь у всесоюзних, республіканських і обласних виставках образотворчого мистецтва нагороджений медалями, дипломами та грамотами. Лауреат Всеукраїнського конкурсу «Мистецтво книги України» (1995). Проілюстрував 42 книги, видані в Україні та за кордоном. Створив серію «Довбушіана», ілюстрації до творів Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника та ін. Автор численних пейзажів, натюрмортів, портретів, понад десяти персональних виставок.

П'ятого жовтня – 60 років Ярославові Кісю, історикові-краєзнавцю, педагогові.

Народився у с. Заставцях Монастирського району Тернопільської області. Закінчив історичний факультет Львівського університету. Працював науковим співробітником, завідувачем відділу Івано-Франківського краєзнавчого музею. З 1986-го – викладач, доцент, зав. кафедри історії Івано-Франківського технічного університету нафти і газу. Автор низки публікацій з історії козацької доби, татаро-турецьких нападів на Прикарпаття, національно-визвольних змагань. Досліджує діяльність видатних людей Івано-Франківщини і Тернопілля. Активіст Національної спілки краєзнавців, пропагандист історичного краєзнавства серед студентської молоді.

10 жовтня – 60 років Анатолієві Грицану, культурно-освітньому діячеві, педагогу. Народився у с. Старій Мощаниці на Рівненщині. Після служби в армії навчався на режисерському факультеті Київського інституту культури. На Прикарпатті – з 1975-го. З 2001 р. – директор Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. Кандидат історичних наук, професор. Автор сценаріїв і режисер постановок багатьох масових театралізованих свят. Автор низки наукових публікацій з проблем історії культури Прикарпаття, діяльності Товариства «Просвіта».

18 жовтня – 70 років Романові Фабриці, журналістові, колекціонеру, краєзнавцеві. Народився у с. Радчі, тепер Тисменицького району. Закінчив Львівський університет ім. І. Франка (1968). Працював у редакціях обласних газет, радіомовлення, власним кореспондентом Укрінформу по Івано-Франківській області. Досліджує історію Прикарпаття, автор краєзнавчих публікацій на цю тематику. Створив оригінальний приватний музей родинних професій.

26 жовтня – 80 років Іванові Скрипнику, історикові, педагогу, почесному членові обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, лауреату обласної премії ім. І. Вагилевича (1997). Народився у с. Манява, тепер Богородчанського району. Закінчив історико-філологічний факультет Брестського педагогічного інституту. На початку 40-х депортований з родиною до Сибіру. В 1949–1960 вчителював у школах Прикарпаття, Хмельницької та Львівської областей. З 1980-го працював в історико-архітектурному музеї «Скит Манявський». Працюючи в школі, організовував для учнів краєзнавчі гуртки, екскурсії визначними і пам'ятними місцями майже всіх областей України, створивши унікальну мистецько-літературну мапу України. Організував краєзнавчі музеї у м. Надвірній та при середній школі №79 м. Львова. Один із творців експозиції музею «Скит Манявський», досліджував історію монастиря. Автор понад 20-ти брошур, плакатів, довідників, нарисів, статей та інших публікацій з історії скиту Манявського, збірника «Легенда про гетьмана» (1997). Підготував книжку «Причетники скиту Манявського». Помер 7 квітня 2002 року, похований в Івано-Франківську.

Четвертого листопада – 50 років Михайлові

Сигидину, історикові, педагогу. Народився 17 листопада 1960 р. в м. Єнакієвому Донецької області. У 1978 р. закінчив Ямницьку середню школу Тисменицького району Івано-Франківської області. Працював техніком в науково-дослідному секторі Івано-Франківського інституту нафти і газу. Впродовж 1980–1982 рр. служив у армії. Після демобілізації вступив на історичний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника, який закінчив з відзнакою у 1987 р. Працював учителем історії та суспільствознавства у Поберезькій середній школі Тисменицького району. У 1988 р. – старший лаборант кафедри історії СРСР і УРСР Івано-Франківського державного педагогічного інституту. У 1988–1991 рр. – аспірант Київського державного педагогічного інституту імені М. Драгоманова.

З 1992 р. працює в Прикарпатському національному університеті на посадах асистента, старшого викладача, доцента кафедри історії України. З вересня 1999 р. – заступник декана історичного факультету, а після реорганізації його у 2005 р. в Інститут історії і політології – заступник директора Інституту. Ним розроблені і читаються нормативні навчальні курси «Історія України XVII–XVIII ст.», «Історія українського козацтва», «Історіографія історії України», ряд спецкурсів.

Напрямки наукових інтересів охоплюють проблеми історії українського козацтва, національно-визвольної боротьби українського народу XVII ст. Є автором ряду історіографічних і джерелознавчих публікацій з історії України XX ст., а також краєзнавчих розробок.

Нещодавно побачила світ багатогранна книжка про історію славного покутського села Торговиці Василя, Ганни та Наталії Марчуків. Авторам удалося створити першу енциклопедичну працю про свою рідну Торговицю, що відкрила свій народ у всіх вимірах – з погляду географічного

та історичного, релігійного і краєзнавчого. Думаю, книжка припаде до смаку представникам різних поколінь, покличе у минувшину, до витоків нашої духовності й змусить задуматися над тим, що ми втратили й забули.

Привертають увагу історичні матеріали про життя Торговиці протягом майже шести століть. Ця праця базується на великій кількості архівних матеріалів, більшість з яких уперше введено у документообіг. Тривалий час вважалося, що село Торговиця засноване 1476 року, допоки знаний у краї науковець професор Марчук не віднайшов у архівних сховищах матеріали, які проливають світло на історію заснування села. Це грамоти польських королів Владислава і Казимира на право володіння селом, перша з яких датується 1410 роком. Автори аргументовано доводять, що село значно старше, ніж перша згадка про нього, припускають, що заснували село за часів загарбання покутських земель Молдавією. Отож зроблено висновок, що село Торговиця є одним із найстаріших поселень не тільки Городенківщини, а й Покуття.

Під пером Василя Марчука скупі архівні записи стають яскравими картинками із життя перших мешканців поселення, яке вони назвали Торговицею в знак першого ремесла, котрим за волею обставин їм довелося займатися.

У розділі про символіку села автор подає найперші сфрагістичні знаки – місцеві, церковні, громадські печатки села, матеріалами для яких слугували сургуч, папір, сажа, чорнило і пізніше туш. Обґрунтовується необхідність впровадження сучасної символіки, демонструються розроблені автором, сільським головою та вченим Андрієм Гречилом і затверджені Українським геральдичним товариством герб і прапор села. У наступних розділах характеризуються географічне розташування, природні умови та населення, виводиться найімовірніша гіпотеза походження назви села Торговиця.

У розділі «Торговиця в період I Речі Посполитої» автор документально підтверджує, що в період фільварково-панщинної системи селянам села жилося надзвичайно тяжко, феодала, від маґната до дрібного шляхтича, непомірно обтяжували їх різними повинностями, безплатною тижневою роботою, новими податками. Мешканці села не мирилися з економічним і національним гнітом, скаржилися на своїх панів королеві, а коли не допомагало – піднімалися на збройну боротьбу. Василь Марчук

Петро Сіреджук

Віхи знаменитого покутського села

зафіксував документ 1623 року, в якому зазначалося, що село Торговиця відзначено урбаністичним терміном «villa seu oppido», тобто дослівно означає село, яке переростає в місто. Щоправда, через несприятливі політичні обставини, часті татаро-турецькі набіги та війни Торговиці так і не судилося стати містечком.

Надзвичайно цікавим є наступний розділ книжки – «Під владою Австро-Угорської імперії». Період 1772–1918 рр., за дослідженням автора, досить позитивно позначився на розвитку всіх сфер життя Торговиці, яка на той час входила до складу Королівства Галиції та Лодомерії. Селяни одержали земельну незалежність від поміщика, могли викупити ту землю, яку поляки відібрали силою. Було скасовано кріпосне право. У перші десятиліття XIX сторіччя почався рух за збереження самобутності українців, їхні національні права – у Торговиці в 1894 році побудовано нову церкву, відкрито школу, закладено осередки національно-культурних товариств – «Просвіти», «Січі», «Рідної школи». На жаль, їх активну і консолідаційну діяльність перервала Перша світова війна, куди було мобілізовано 150 жителів Торговиці.

З неприхованою симпатією констатується, що село охопили самостійницькі настрої в переддень проголошення ЗУНРу, частина селян стала вояками 125-тисячної Української галицької армії, частина вступила до легіону Українських січових стрільців. І хоч поразка західних українців у національно-визвольних змаганнях була заздалегідь зумовлена, короткий період існування ЗУНР залишив глибокий слід в українській історії.

У розділі «Село у міжвоєнний період» розповідається, що через руйнування, викликані Першою світовою війною, українсько-польським протистоянням та державною політикою, зорієнтованою на якнайшвидше ополячення, торговцям довелося жити в доволі складних умовах. Порівняно з австрійським періодом спостерігаються деградація в освітній сфері, стримування владою соціально-економічного розвитку.

У розділі «Національне відродження в кінці XIX – на поч. XX ст.» розв'язання наболілих проблем, зокрема насилля над селянами села і краєм загалом, автор бачить у поширенні шкільництва, підвищенні рівня освіченості народу. Так, жителі села попри утиски влади активно розвивали різні культурно-освітні, жіночі, кооперативні товариства – «Рідну школу», «Просвіту», «Сільського господаря», «Союз українок», «Селянську кооперативу», «Січ», «Відродження».

Вражає той величезний обсяг роботи, що її провели автори, збираючи розповіді, архівні матеріали і світлини при підготовці цих розділів.

З наступних розділів довідуємося, як мешканці села Торговиці переживали тоталітаризм, захищали землю від фашистської навали, відновлювали в повоєнний час господарство країни. Село пережило і примусову колективізацію, і півстолітній комуністичний режим, а в часи незалежної Української держави з надією дивиться в майбуття.

Заслугують на увагу і літературознавчий складник праці, торговицький діалект (автор — Ганна Марчук) та етнографічна мозаїка села (автор — Наталія Марчук).

Літературознавчі студії Ганни Марчук про творчість відомого українського письменника Леся Мартовича, що народився тут у 1871 році, знайшли своє відображення у розділах «Леся Мартович – видатний український письменник» та «Літературно-меморіальний музей Леся Мартовича», де авторка розповідає, який вплив на творчість письменника мали середовище села, дитинство та юність письменника. Довідуємося також про пошанування пам'яті письменника, про створення і функціонування в Торговиці літературно-меморіального музею письменника.

Ганна Марчук тут виступила і як збирачка торговицької лексики. У розділі «Торговицький діалект» знаходимо класифікацію торговицьких діалектизмів, чимало висловів, притаманних тільки цьому колоритному селові, оригінальних приказок, прислів'їв, сентенцій.

Етнографічний розділ книжки містить змістовий фольклорно-етнографічний матеріал, записаний Наталією Марчук від старожилів Торговиці. Він упорядкований за так званим календарним циклом. Приміром, на весну припадають великодні звичаї, на літо – обрядово-звичаєві традиції, на зиму – новорічно-різдвяна обрядовість – традиції Святої вечері, Різдва Христового, Водохреща. Праця увібрала в себе відомості про торговицькі звичаї, святкові та

повсякденні обряди. Читач має чудову нагоду переконатися, що мешканцям села Торговиці у всій повноті були доступні яскрава палітра людських емоцій, чистота й висота прекрасних почуттів.

Опис народного, як жіночого, так і чоловічого одягу, приваблює перш за все деталізацією та ілюстраціями. Окремо описано торговицьке весілля з розмаїттям його реалій, пов'язаних зі «зговорюваннями», «зачинайницями», «короваями», «віводинами», «викупом молодої», «дарунками».

Народні звичаї, попри їх видовищність, таять у собі й глибинний, заповітний смисл, вони виховують, наставляють на шлях добра, підкреслюють неповторність і значущість окремих моментів у житті людини. Тому й не дивно, а надзвичайно радісно від того, що молодь села стоїть на сторожі краси – пісень, звичаїв, традицій.

Різнобічно подана історія завершується біографічними довідками про найвідоміших торговицьців сьогодення. Минуле Торговиці органічно вливається в сьогодення, відкриваючи перспективу в майбутнє.

Мети, що її поставили перед собою автори, тобто всеохопності, вони таки зуміли досягти. Привертають увагу щедро подані ілюстрації

Автори черпають живу воду з вічної криниці пам'яті, щоб кожен, хто її вип'є, зберігав щиру любов і нестримний потяг до батьківської хати, до тієї землі, що стала частиною його долі. Уродженці Торговиці, безмежно закохані в рідне село, тисячами незримих ниток поєднані з його долею. Тому сторінки твору дихають життєвою правдою, щирою любов'ю до своїх земляків.

Марчук В. В., Марчук Г. І., Марчук Н. В. Торговиця. Сторінки історії. — Івано-Франківськ: ЛІК, — 2010. — 320 с.

І. Миронюк

Б. Гаврилів

Роксолана у світі: Історико-краєзнавчий збірник // Автори-упорядники: Б. Гаврилів, І. Миронюк. — Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. — 96 с; Король Данило Галицький у пам'ятках історії та культури:

Євген Баран Галичина: між князем і невольницею...

Краєзнавчий історико-культурологічний навчальний посібник // Автори-упорядники: Б. Гаврилів, І. Миронюк. — Івано-Франківськ: Видво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. — 180 с.

Ідея книг, про які я говорю, належить відомому прикарпатському історикові та краєзнавцю Богданові Гавриліву і проректорові Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Іванові Миронюку, хімікові за освітою і фотохудожнику за внутрішнім захопленням.

Самі книги у своїй основі є сувенірно-подарунковими з багатими фотоілюстративними матеріалами і науковими та науково-популярними коментарями, поясненнями, фрагментами статей, розвідок, індивідуальними науковими пошуками і знахідками, інформаціями про наукові конференції тощо.

Думаю, що такі книги давно треба було видати, і те, що вони вийшли, не є свідченням нашої з вами дозрілості і готовності до підтримки таких видань. Книги засвідчують, що всю, чи майже всю історико-літературну, ширше – культурно-просвітницьку, роботу в Україні й надалі роблять ентузіасти. І роблять не «за сприяння», а «всупереч»...

У книжці про Роксолану, до якої в українців і сьогодні багато запитань і внутрішніх претензій і про яку, виявляється, й досі ми майже нічого не знаємо (навіть ім'я та прізвище Настя Лісовська є несправжнім, а приписане традицією), найоригінальнішою ідеєю-знахідкою є твердження Богдана Гаврилівца, що на картині італійського художника Паоло Веронезе «Весілля в Кані Галілейській» (1563), яка зберігається в Луврі, зображено документальний портрет Роксолани.

Інші матеріали, які виконують роль хрестоматійно-довідкового путівника (фрагменти з розвідки Агатангела Кримського; статті турецьких дослідників; матеріали про український серіал про Роксолану; описи різних уявних портретів Роксолани; список найголовнішої літератури про Роксолану та ін.), є доповненням і розширенням наших уявлень (історичних і вигаданих) про цю унікальну Жінку, яка зуміла використати свої чари, вирватися з невольничої клітки, аби потрапити в клітку володарську: розпоряджатися долями мільйонів, аби залишатися невольницею влади як такої.

Я думаю, що нам не треба створювати навколо Роксолани патріотичний антураж, бо аж ніяк вона

у нього не вписується. Але й нехтувати чи заперечувати її героїчний чин – в епоху, яка ніколи не звертала уваги на Людину, давала їй вирватися із лещат суспільних кліше і довести своє право на індивідуальність, – теж не маємо права.

Власне ця книжка і добра тим, що подає всі «за» і «проти» образу Роксолани, залишаючись дещо нейтральною в оцінюванні, але доброзичливою в самому ставленні до цього образу.

Книга про Данила Галицького побудована за подібним принципом. Додаються ще матеріали про

українсько-польські культурно-історичні взаємини; розкриваються сторінки біографії Данила Галицького (зокрема його битва з тевтонцями під Дорогочином; історія з коронуванням Данила Галицького; його взаємини з рідним братом Васильком; доля нащадків Данила Галицького; пошуки місця поховання, доля корони та ін.).

Доповнюються ці матеріали ще сторінками про родовід Романовичів, про пам'ятники Данила Галицького в Галичині, про образ князя в мистецтві; про українські видання про короля Данила Галицького; про дослідників історії давньої Галичини; про спільну польсько-українську наукову конференцію та ін.

Знову ж таки книга багато ілюстрована. Використано додатки: фрагменти дослідження Миколи Котляра про Данила Галицького; подано широкий список літератури про нього.

Оптимальним було б, якби ці книжки потрапили в університетські та шкільні бібліотеки. Але розумію, що це нереально, тираж їх невеликий (до речі, не вказаний), і його радше використають як подарунок-візитку Прикарпатського національного університету для своїх шанованих гостей.

Утакому презентаційному використанні книжок є, звичайно, свій сенс, але завжди треба думати не тільки про презентаційний вигляд зовнішній, але й про внутрішню суть.

Що ж до популярності постатей Роксолани і Данила Галицького в Галичині, то вони перебувають десь на одному рівні. І це симптоматичний показник галицької ментальності: між князем і невольницею не віддають переваги нікому. Бо доля обидвох є мовби проекцією долі Галичини в історичній ретроспекції і сучасній перспективі. Ось тільки щасливого вивершення історії, державної перспективи так само не видно в сучасному, як не було в минулому.

Теофіл Виноградник

Сьомого жовтня після важкої хвороби пішов від нас відомий на Прикарпатті краєзнавець, член Національної спілки журналістів, Почесний член обласної організації Національної спілки краєзнавців, член правління обласної організації Спілки, лауреат обласних премій І. Вагилевича та І. Крип'якевича, районної – Марка Черемшини, полковник МВС України, генерал-майор УРК, постійний автор альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» Теофіл Ілліч Виноградник.

Народився він 2 березня 1932 року на малій батьківщині Василя Стефаника у с. Русові Снятинського району. Працював учителем у школах цього ж району, а після закінчення Харківського юридичного інституту (1960) – в

органах внутрішніх справ Івано-Франківської області.

З 1966 року був головою обласної організації Товариства тверезості і здоров'я, брав участь у Міжнародному форумі в Данії «Європа проти алкоголізму та наркоманії».

Як краєзнавець багато років займався науково-пошуковою роботою з відтворення творчої спадщини народного вчителя, українського письменника Івана Федорака (І. Садового), що лягло в основу багатьох розвідок про письменника в обласній, республіканській та закордонній пресі, книги «Великої правди учитель» (2004). Упорядкував та видав збірку творів І. Федорака «Іван Садовий. Безіменні плугатарі» (2004). З ініціативи Т. Виноградника в с. Русові вчителю-письменнику встановлено пам'ятник та меморіальну дошку, відкрито кімнату-музей Івана Федорака, його іменем названо одну з вулиць села.

Справжнім громадянським подвигом краєзнавця стала організація перевезення праху Івана Федорака з Караганди, де він перебував на засланні, до Русова і його перепоховання.

Багато праці вклав Т. Виноградник у вивчення життєвого і творчого шляху свого земляка Василя Стефаника, результатом якої стали численні публікації у пресі, книги «Нащадки Василя Стефаника» (2001) та «Франко в житті Стефаника» (1006). У 2008 році вийшов збірник статей Т. Виноградника «Словом та пером».

Ініціатор та організатор ювілейних свят з ушанування пам'яті відомих культурних діячів Прикарпаття, встановлення їм пам'ятних знаків.

Відзначений багатьма державними нагородами, орденом Богдана Хмельницького III ступеня за мужність при ліквідації Чорнобильської аварії.

Обласна організація Національної спілки краєзнавців, редколегія альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» глибоко сумують за невіджалуваною втратою Людини великого серця, щирого Патріота, невтомного дослідника і доброго Товариша.

Наші автори

Арсенич Петро

– заступник голови обласного правління ВУТ «Просвіта», доцент Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Баран Євген

– голова обласної Спілки письменників України, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Інституту філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Барвінський Євген

– колишній учень Станиславівської гімназії у 1883–1889 роках

Бойкевич Олег

– директор Музею Миколи Угриня-Безгрішного в Рогатині

Бойко Іван

– краєзнавець, учитель історії Гаврилівської ЗОШ I–III ст. Надвірнянського району

Бондарев Іван

– краєзнавець, військовослужбовець

Бурдуланюк Василь

– кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Вежбовський Ян

– колишній учень Станиславівської гімназії у 1872–1880 роках

Весняний Олег

– письменник, педагог

Воробець Михайло

– учитель Рогатинської ЗОШ I–III ст. №2

Гаврилів Богдан

– заступник голови обласної організації Національної спілки краєзнавців, кандидат історичних наук, доцент

Голояд Зоряна

– учениця Івано-Франківської української гімназії №1, член шкільного краєзнавчого гуртка

Гуцуляк Олег

– кандидат філософських наук, заступник директора наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Дашинський Ігнатій

– колишній учень Станиславівської гімназії у 1878–1882 роках

Драбчук Іван

– старший науковий працівник заповідника «Давній Галич»

Дрогомирецький Петро

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального і порівняльного мовознавства Інституту філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Кирилаш Леонід

– офіцер ВМС України у відставці, юрист, краєзнавець (м. Запоріжжя)

Косило Ірина

– завідувача відділу Івано-Франківського обласного державного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Косило Михайло

– директор Івано-Франківського обласного державного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, голова Івано-Франківської ОО НСКУ, заслужений працівник освіти України

Маланюк Тарас

– старший викладач Інституту туризму Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Марчук Ганна

– доцент кафедри української літератури Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, кандидат філологічних наук

Мицан Дарія

– старший викладач кафедри іноземних мов і краєзнавства Інституту туризму Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Морозюк Володимир

– краєзнавець, член національної спілки письменників України

Рега Надія

– завідувача відділу Івано-Франківського краєзнавчого музею

Салига Наталія

– кандидат педагогічних наук, доцент Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Сіреджук Петро

– професор, доктор історичних наук

Угорчак Юрій

– директор Музею Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та історії освіти на Прикарпатті

Фіглевський Віталій

– завідувачий епідеміологічним відділом Івано-Франківської міської санепідемстанції

Фіглевський Мечислав

– кандидат філософських наук, доцент філософського факультету Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Федорак Володимир

– начальник управління культури ОДА, заслужений працівник культури України

Федунків Зеновій

– завідувачий науково-редакційним відділом при обласному управлінні культури

Шевченко Віталій

– науковий працівник запорізького редакційно-видавничого відділу «Реабілітовані історією»